

ESKİLERİN KULLANIMININ

İnsanlar Arası İlişkilerde

Hız. Peygamber Modeli

"Nasıl İyi İnsanlar Olmalıyız? Bir Örnek Olmalıyız"

MÜSEYİN YUSUF

3
KİTAP

İnsanlar Arası İlişkilerde

**Hz. Peygamber
Modeli**

HÜSEYİN YUSUF

İnsanlar Arası İlişkilerde

Hz. Peygamber Modeli

HÜSEYİN YUSUF

İNSANLAR ARASI İLİŞKİLERDE
HZ. PEYGAMBER MODELİ

Copyright © Rehber Yayınları, 2008

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6096-41-3

Yayın Numarası
42

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
PEYGAMBERİMİZİN BEŞERÎ VENEBEVÎ ŞAHSİYETİ	11
Giriş.....	11
1. Beşerî Şahsiyeti.....	15
2. Nebevî Şahsiyeti	24
PEYGAMBERİMİZİN LİDERLİK YÖNÜ.....	31
1. Cesareti	31
2. Kararlılığı	35
3. Hızlı ve İsbetli Karar Verebilmesi	41
4. Problemleri Çözmesi	47
a. Hacerü'l-esved için hakemlik.....	50
b. Hicretin getirdiği problemler	53
c. Huneyn ganimetlerinin taksimi	63
5. İnsan Yetiştirmeye Önem Vermesi	69
a. İnsan yetiştirmenin önemi ve yetişmiş insanın değeri	69
b. Fiilî tedbirler	72
6. İkna Etme Gücü.....	75
7. Sorumluluk Duygusu	77
8. İleri Görüşlü Olması	81
9. Raiyyetini Sevmesi ve Onlar Tarafından Sevilmesi.....	88
a. Peygamberimizin ashabına olan sevgisi	89
b. Ashabın Peygamberimize olan sevgisi	91

PEYGAMBERİMİZİN İNSANLARLA İLİŞKİLERİ	95
1. Modern Yaklaşımlar Işığında Yönetimde İnsan İlişkileri	95
2. Yönetim Esasları Açısından Peygamberimizin İnsan İlişkileri ...	97
a. İnsana değer verirdi	98
b. İnsanların dertleriyle ilgilenirdi	100
c. Gülelyüzlü idi	103
d. Selamlaşmaya önem verirdi	106
e. Zengin fakir ayrımı yapmazdı.....	108
f. Kimseyi incitmezdi.....	111
g. Vefalı idi	113
h. Misafire ikram ederdi.....	116
i. Çocukları çok severdi	119
j. Hastaları ziyaret ederdi	122
k. Hediyeleşirdi	123
PEYGAMBERİMİZİN DAVRANIŞLARININ AHLÂKÎ TEMELLERİ .	125
1. Tevazu	125
2. Hilm	133
3. Cömertlik	139
4. Merhamet ve Şefkat	143
5. Sabır	149
SONUÇ.....	155
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR.....	157

ÖNSÖZ

Liderlik ve insan ilişkileri, günümüzün popüler konuları arasında yer almaktadır. Genel olarak “kişisel gelişim” üst başlığıyla ifade edecek olursak, bu konularda telif, tercüme vs. çok sayıda kitap bulunmaktadır. Ancak bu tür çalışmaların çoğu Batılı kaynaklardan rafine edilmeden dilimize kazandırılan tercümelere dayanmaktadır. Türkçe olarak telif edilen eserler de ne yazık ki, bu tercüme kitapların gölgesinden kurtulabilmiş değildir.

Elinizdeki kitap, elbette bir alternatif arayışı değildir; bu maksatla da yazılmamıştır. Biz, her meselemizi Kur’ân ve Sünnet’in aydınlık ikliminde çözebileceğimize inanıyoruz. İslam evrensel olduğu gibi, onun kaynaklarını teşkil eden Kur’ân ve Sünnet de evrenseldir. Peygamberimizin şahsiyeti ve hayatı, her devrin insanının her türlü ihtiyacına cevap verebilecek yeterliliktedir. Bu açıdan Bediüzzaman’ın da belirttiği gibi “Hadis, maden-i hayattır ve mülhim-i hakikattir” Yeter ki biz, her şeyi bulabileceğimize dair tam bir

inanç ve teslimiyetle kendi kaynaklarımıza yönelebilelim.

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok yönlü bir şahsiyettir. Bir kul devlet başkanı, ordu komutanı, hâkim, müftü, öğretmen, müşşid, baba, dede, eş, komşu, arkadaş, yetim, öksüz ve iş ortağıdır. Yani hayatın her alanında yer almıştır. Bu yönüyle herkes için örnektir. Fakat O, aynı zamanda bir liderdir. Hem de tarihte emsali görülmemiş büyük bir liderdir. Bir liderde aranan ve bulunması gereken bütün vasıflar en mükemmel şekliyle O'nda mevcuttur.

Günümüzde liderlikle ilgili değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Takım çalışmasını ve toplumun katılımını ve isteklerini dikkate alarak kararların alındığı *kolektif liderlik*, ahlakî değerlerle uyuşan ve insanlara daha fazla değer veren *etik merkezli liderlik*, insanların, maaşın ötesinde kişisel ve mesleki gelişimlerini de koruyup gözetken ve toplam kalite yönetimini benimseyen, insanların bütün yaşamını zenginleştiren ve değer katan *ilke ve değer merkezli liderlik* ile *hizmetkâr liderlik* bunlardan birkaçıdır. Hizmetçi-liderlikte sahip olunan güç ve kuvvet, çalışanların her türlü ihtiyacının karşılanması için kullanılır.

Peygamberimizi bu tür liderlik tanımlarının birisiyle değerlendirmek yeterli/doğru değildir. Ancak mutlaka bir ilişki kurmak gerekirse, *hizmetkar liderlik* tanımı Hz. Peygamber'in liderlik profiline yakın/benzer görünmektedir. Hizmetkâr liderlik anlayışı, diğer liderlik modellerinden çok farklı bir lider profili öngörmektedir.

Hizmetçi liderlik, insanları yöneten kişilerin rollerinde köklü değişiklikleri mecburî kılan yeni bir liderlik modeli-

dir. “Hizmetçi liderlik” modeli insanlara daha iyi muamele eden ve onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını ve sorunlarını çözen yönetimler ve kurumlar olabilmesi için yeni bir pencere ve açılım sağlamaktadır. İdareciler otoriter ve baskıcı olmak yerine, sorumluluğu altında olan bireylerin maddî ve manevî gelişimlerini ve büyümelerini garanti altına alacak şekilde davranmak zorundadırlar. Hayat anlamlı ve heyecan verici zıtlıklarla doludur. İşte bunlardan biri, hizmetçi ile liderin bir arada olmasını sağlayan ve iki rolü sentezleyen “hizmetçi liderliktir”. Hizmetkâr liderlerde şu 10 vasfın bulunması gerekmektedir: 1) Dinleme becerisi 2) Empati 3) İyileştirme 4) Farkında olmak 5) İkna etme gücü 6) Kavramsallaştırma 7) İleri görüşlülük 8) Çobanlık (Emniyet) 9) İnsanların gelişmesi ve büyümesine özel ihtimam gösterme 10) İş hayatı dışında küçük birliktelik sağlayıcı gruplar ve topluluklar inşa etme. (Bkz. Çaldıranlı, Selim, “Hizmetkâr Liderlik”, Sızıntı, Aralık 1998, 491-492.)

Hizmetçi liderlik’in hayatı incelendiği zaman, bu özelliklerden çok daha fazlasının O’nda bulunduğu görülecektir. Biz, bu çalışmamızda herhangi bir liderlik modelini ölçü almadık. Ama genel olarak başarılı bir liderde ve idarecide bulunması gereken ve dikkat çekici olan temel liderlik vasıflarına göre Hizmetçi Liderlik’in bu yönünü ele almaya çalıştık. Yine bu çalışmamızda, hayatın her alanında olduğu gibi liderlikte de çok önemli olan insan ilişkileri ve bunların ahlaki temelleri bakımından Hizmetçi Liderlik’in hayatını değerlendirmeye çalıştık. Aslında tevazu, hilm (yumuşak huyluluk), cömertlik, şefkat, merhamet ve sabır gibi ahlakî ilkeler, bir insan-ı kâmil portresinde ifadesini bulan ideal bir

mü'minin ve faziletli bir insanın temel vasıflarıdır. Bundan dolayı, bize göre kişisel gelişimin temelini bu ahlâkî ilkeler oluşturmalıdır. Zira ahlakın olmadığı yerde tekâmülden ve faziletten bahsetmek mümkün değildir. Ve bu vasıflar arasında tevazu, *hulukullah sarayının cümle kapısıdır*. İnsanlığın kemalât arşına giden yolu bu kapıdan geçer. Benlik ise, bu yolda insanın karşısına çıkan bir anafor ve karanlık bir dehlizdir. “*Kişisel gelişim*” kavramı bir kere de mutlaka bu açıdan değerlendirilmelidir.

Peygamberlik yönünü bir lahza hatırımdan çıkarmamak kaydıyla, En Büyük Rehber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) her yönden örnek ve model olarak hayatımızda gerçek değerini bulması ve Sonsuz Nur'un (sallallâhu aleyhi ve sellem) şefaatine nail olmamız duasıyla bu mütevâzı çalışmanın faydalı olmasını diler, hatalarımızın nazar-ı müsamahayla değerlendirilmesini temenni ederim.

Hüseyin YUSUF
6 Ocak 2006,
Çorlu/TEKİRDAĞ

PEYGAMBERİMİZİN BEŞERÎ VE NEBEVÎ ŞAHSİYETİ

Giriş

Peygamberlerin iki şahsiyeti vardır. 1. Beşerî şahsiyet 2. Nebevî şahsiyet. Her peygamber, nebevî şahsiyetiyle meleklerle irtibata geçip vahiy alır. Beşerî şahsiyetiyle de insanlarla temasa geçerek, onlara her hususta örnek olur. Kur'ân-ı Kerîm'deki şu âyet, bu hususa işaret etmektedir: *“Gerçekten Allah, kendi içlerinden birini, onlara âyetlerini okuması, onları her türlü kötülüklerden arındırması, kendilerine kitap ve hikmeti öğretmesi için Resûl yapmakla, müminlere büyük bir lütuf ve inayette bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar besbelli bir sapıklık içinde idiler.”* (Â-i İmrân, 164)¹

Peygamberlerin hemen hepsi de –aralarında derece farklılığı mahfuz– birer temiz fitrat timsâli, yüksek ahlâk örneği, iffet ve namus âbidesi, emniyet kahramanı ve sadakat

¹ Ayrıca bkz. Cum'a, 2.

numunesidir. Bunlar, üstün karakterleri, ciddî tavırları, hep güven vaad eden hâlleri, hiç şaşmayan istikametleri, değişmeyen doğrulukları, meleklerinkine denk vefaları, dağlar rasânetindeki metanetleri ve o derinlerden derin kulluk şuurlarıyla hemen her zaman müşârun bi'l-benân (parmakla gösterilen), örnek insanlardır. Bu insanlar, aynı zamanda, kusursuz görüntü ve suretleri; gören herkese Hakk'ı hatırlatan sîretleri; her zaman fevkalâdeliklere açık hayat sergüzeşleri; karşılarna çıkan ferdî, içtimaî, iktisadî, siyasî, kültürel problemleri bir hamlede çözebilecek kadar üstün istidatları; çevreleri üzerinde olağanüstü tesirleri; harika beyan kabiliyetleri; insan-kâinat-ulûhiyet hakikatleri adına ortaya koydukları birbiriyle mütenasip, ve uygun ölçüleri; insanların kalbî, ruhî, zihnî, fikrî, hissî bütün latîfelerini tatmin edecek seviyedeki beşerî müktesebat üstü fevkalâde donanımları; kâinat ve umum eşyanın iç ve dış âhengine vukufla genel muvazeneye riâyetteki basiretli, dengeli tavırlarıyla rubûbiyet âleminin sözcüleri ve tenezzülât-ı ilâhiye perdesinde Rabbânî emir ve sırların da aksettirici aynaları mesabesindedirler.²

Ancak, bütün bu hususiyetlerine rağmen unutulmaması gerekli olan bir şey var ki o da, enbiyâ ve mürselîn-i kiram efendilerimizin de tıpkı bizim gibi birer beşer olmalarıdır. Evet onlar da bizim gibi beşerdirler; en önemli vasıfları iman ve ubûdiyet; seçilmelerine esas teşkil eden vazifeleri de, bu inanç ve ibadet anlayışlarını başkalarına da duyurup, onlarla Cenâb-ı Hak arasındaki engelleri bertaraf etmek olan birer beşer. Dağları-taşları altına çevirmek, ır-

² Gülen, M. Fethullah, *Kendi Medeniyetimize Doğru* 132.

makların akışını değiştirmek, kuru çölleri yemyeşil cennetler hâline getirmek, nehirleri yarıp ortasından geçmek ve gökten yemek indirmek, peygamberlerin vazifeleri değildir. Gerçi bu zâtların nübüvvet davalarına bağlı olarak yine onların eliyle bu ve buna benzer pek çok kevnî mucizelerinin var olduğunu ifade eden de yine Kur'ân'dır. Ama, bütün bu hârikalar, bir yandan o mümtaz kimselerin hâlisane kulluklarına, vazife şuurlarına, Hak karşısındaki duruşlarına birer ücret-i âcile ve özel lütuf; diğer yandan da, onların ümmetlerinde itminan hâsil etmeye matuf hususî birer teveccüh olup, tamamen meşîet ve ilâhî irade ile ortaya konmuş rabbânî iltifatlardır.³

Peygamberlerin insan olması Allah'ın değişmeyen sünnetlerinden biridir. Âyette ifade edildiği gibi bu durum, insanlar için bir lütuftur. İnsanlar bu durumu tam anlayamadıkları için değişik itirazlar yöneltmişlerdir ki, Kur'ân bu hususu şöyle vurgulamaktadır: *“Onun halkından kâfir olup âhiret buluşmasını yalan sayan ve kendilerine dünya hayatında bol nimet verdiğimiz eşraf takımı: ‘Bu,’ dediler, ‘Sizin gibi bir insandan başka bir şey değil, baksanıza sizin yediklerinizden yiyor, sizin içtiklerinizden içiyor. Eğer siz, sizin gibi bir beşere itaat edecek olursanız, büyük bir kayba ve hüsrana uğrarsınız.”* (Mü'minûn, 33-34.)

Her peygamber gibi Peygamberimiz de bir beşerdir. Yine her peygamber gibi, hususi donanımlı bir beşerdir. Allah tarafından seçilmiş, yetiştirilmiş ve muhafaza edilmiştir.⁴ Busayrî'nin dediği gibi, *“İlmin vardığı son nokta*

³ Gülen, a.g.e. 137-138.

⁴ Bkz. Mâide, 5/67.

şudur: *O, bir beşerdir. Fakat, onların en mükemmelidir.*”⁵ Nitekim yakut da bir taştır. Ancak taşların en kıymetlisidir. Bundan dolayı O’nun hakkında sıradan bir insan hakkında konuşuyor gibi konuşamayız. O’nun da bir annesi, babası ve maddi bir yanı vardır. Ancak O’nu sadece madde ile açıklamak imkansızdır.

Peygamberimizle ilgili sıhhatli bir anlayışa sahip olabilmemiz ve yaptığı işleri doğru anlayabilmemiz için, O’nun beşerî ve nebevî şahsiyetini izah etmemiz gerekmektedir. O’nun bu iki şahsiyeti bir bütün oluşturmaktadır. Her iki şahsiyeti birlikte değerlendirilmelidir. Zira, beşerî yönü göz önüne alınmazsa Peygamberimizi tebcilde ifrata kaçıp, O’na, Yahudi ve Hristiyanların peygamberlerine yaptığı gibi ulûhiyete mahsus sıfatlar izâfe etme vartasına düşülebileceği gibi, tefritle, beşerî ahvâliyle ilgili haberleri esas alıp, Resûlullâh’ı diğer insanlardan biri gibi görerek kadrini takdirde kusur işlenebilir. Halbuki mü’min, bizzat Kur’ân’ın emriyle, Resûlullâh’ı kendi canından daha azîz tutmak, daha çok sevmek zorundadır.⁶

Biz beşerî ve nebevî yönü arasındaki dengenin önemi- ne işaret ettikten sonra şimdi, bu iki yönü, anlatmaya çalışılan denge çerçevesinde değerlendireceğiz.

⁵ Kaside-i Bürde, 19, Dersaadet, 1313. Busayrî’nin bu mısraları Türkçe’ye manzum olarak şu şekilde tercüme edilmiştir:

*Elbet anlatamaz şair böylesin,
Nutku tutulmuştur, kalem neylesin,
Bırak da son sözü ilim söylesin:
Âdem evladının o en hasıdır,*

Yaratılmışların en âlâsıdır. (Kaya, Mahmut, *Kaside-i Bürde’yi Türkçe Söyleyiş*, 65. İst. 2001.)

⁶ Bkz. Ahzâb, 6.

1. Beşerî Şahsiyeti

Peygamberimiz, diğer insanlar gibi bir anne-babadan dünyaya gelmiş, toplum içerisinde fazilet sahibi ve yüksek ahlakî özellikleri haiz bir insan olarak yaşamıştır. O, gençliğinden itibaren mürüvvet yönüyle insanların en üstünü, hayada en kâmil, asalette en mümtaz, himayede en güzel, tahammülde en kavi, sözüne en sadık, güvende en ileri ve her türlü sefahetten en uzaktı. Peygamberliğinden önce de bir peygamber gibi yaşamış ve cahiliye dönemi pisliklerine asla bulaşmamıştır⁷. O'nun peygamberlik öncesi hayatı, peygamberliğine bir hazırlanma dönemidir. Allah, adım adım O'nu peygamberliğe hazırlamıştır. Sıradan bir insanın dahi hâlihazırdaki hayatı istikbaline dair birtakım işaretler barındırır. Ferdler hakkında böyle olduğu gibi aile reisleri, kabile ve millet rehberleri hakkında da böyledir. O halde aynı şeyin, insanlara gönderilen en hakiki rehberler ve en yüksek ıslahatçılar hakkında da böyle olmasında bir mâni yoktur.⁸ Peygamberimizin nübüvvetinden önceki hayatı için de bu durum söz konusudur. Bundan dolayı peygamber olunca pek çok kimse onu yadırgamamış ve davetine icabet etmiştir.⁹

O, hayatı boyunca asla yalan söylememiştir. İnsan ha-

⁷ İbn Hişam, I-II/119; İbn Sa'd, I/121.

⁸ Şibli, *Asr-ı Saadet* III/67 (Trc. Ömer Rıza Doğrul). Müellif, aynı yerde, konuyla ilgili olarak, Peygamberimizin risalet öncesi hayatında meydana gelen ve O'nun nübüvvetine delil olan harikulade olayları da değerlendirmekte ve sahih rivayetlere dayanarak Hz. Amine'nin rüyası, Yahudi ve Hristiyanlar arasında Peygamberimizin doğumuna dair haberler, şakk-ı sadr hadisesi ve taşların Peygamberimize selam vermeleri gibi olayları örnek vermektedir.

⁹ Bkz. Buhârî, *Tefsir* (111) 1; *Tefsir* (26) 2; Müslim, *İman* 355.

yatının olgunluk dönemi sayılan 40 yaşına kadar en küçük bir meselede yalan söylemeyen bir insanın peygamberlik gibi çok ciddi bir konuda Allah'a karşı yalan söylemesi düşünülemez.¹⁰

Cahiliye toplumu O'nu güvenilir tanıdı. Bundan dolayı kendisine "el-Emin" diyorlardı.¹¹ Güvenilirlik konusunda akla ilk gelen kişi Peygamberimizdi. Konuyla alâkalı şu örnekler oldukça çarpıcıdır.

Kâ'be tamir edilmiş ve Hacerü'l-Esved'in tekrar eski yerine konulması büyük bir mesele haline gelmişti. Kabileler kılıçlarını yarıya kadar sıyırmıştı ve herkes bu şerefin kendisine ait olmasını istiyordu. Sonunda şöyle bir karara vardılar. Kâ'be'ye ilk girenin hakemliğini kabul edeceklerdi. Herkes merakla bekliyordu. Bu durumdan Peygamberimizin haberi yoktu. O'nun Kâ'be'ye girişini görenler sevinç izhar ettiler ve "Emin" geliyor dediler ve O'nun hükmüne razı olacaklarını söylediler.¹²

Peygamberimize güvenleri tam olmasaydı böyle davranmazlardı. Resûlullah (sallâllâhu aleyhi ve sellem) o gün henüz peygamber değildi, ama herkesin güveneceği bir insandı.¹³

Peygamberimizin çevre ülkelerin hükümdarlarına mektuplar gönderdiği dönemde Roma imparatoru **Herakliyus**'un sözleri de konumuzu aydınlatması bakımından önemlidir. Herakliyus, Peygamberimizin kendisine gönderdiği mektubu baştan sona okuduktan sonra, o sırada Şam böl-

¹⁰ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 3, 6.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/425; İbn Hişam, I/119.

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/425; Hakim, *Müstedrek* I/458.

¹³ Bkz. İbn Hişam, I-II/127.

gesinde bulunan Ebû Süfyan'ı çağırtdı ve aralarında Şu Şekilde bir konuşma geçti:

- O'na uyanlar çoğunlukla kimlerdir, zenginler mi fakirler mi?
- Fakirler.
- Hiç O'na inananlardan dönenler oldu mu?
- Şimdiye kadar hayır.
- Artıyorlar mı, eksiliyorlar mı?
- Her geçen gün biraz daha çoğalıyorlar.
- Hayatında hiç yalan söylediğini duydunuz mu?
- Hayır, O'nu hiğbirimiz yalan söylerken duymadık.

Ebû Süfyan'dan aldığı cevaplardan çok etkilenen Herakliyus kendini tutamayarak Şöyle demiştir: *“Bir insanın bunca zaman, insanlara yalan söylemekten kaçınp da Allah'a karşı yalan söylemesi mümkün değildir.”*¹⁴

Peygamberimizin nübüvvetinin en büyük delillerinden biri beşerî Őahsiyetidir¹⁵. *“Önce en yakın akrabalarını uyar.”*¹⁶ âyeti nâzil olunca Peygamberimiz, Safâ tepesine çıkmış, bütün akrabalarını toplamıŐ ve onlara Şöyle demiştir: *“Eğer, size Şu vadinin arkasında saldırmak üzere bekleyen atlılar var desem, bana inanır mısınız?”*¹⁷ Taberî'nin rivayetinde ise, *“Aranızdaki davranıŐım hakkında ne dersiniz?”* Şeklinde bir soruyla söze başlamıştır. Orada bulu-

¹⁴ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahy* 6.

¹⁵ Bkz. Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* 1/250; Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* 95.

¹⁶ Şuarâ, 214.

¹⁷ Buhârî, *Tefsir* (111) 1; *Tefsir* (26) 2; Müslim, *İman* 355.

nanlar: “Sen doğru sözlü ve güvenilir bir kimsesin, şimdiye kadar herhangi bir yalanını duymadık” derler. Bu cevabı alan Peygamberimiz asıl konuya girer ve şöyle der: “Öyleyse şimdi size haber veriyorum: Ben sizlere gönderilmiş Allah’ın elçisiyim. Allah’a ibadet edin, putları terk edin. Aksi halde gökten üzerinize ceza inecek ve toptan helak olacaksınız.”¹⁸

Bu olaydan daha önce henüz risaletin başlama vetresinde ve vahye hazırlık döneminde, ilk vahyin gelişiyile birlikte, Peygamberimiz vefakâr eşi Hz. Hatice’ye gelmiş ve kendisine bir şeyler olmasından korktuğunu söyleyince, Hatice O’nu “Hayır, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabalarını gözetir, güçsüzlerin sıkıntılarını yüklenir, yoksulun ihtiyacını karşılar, misafiri ağırlar ve hak sahibine yardım edersin.” diyerek teselli etmiş ve durumun ne olduğunu öğrenmek için akrabası ve bir Hristiyan âlimi olan **Varaka b. Neffel**’e götürmüş, o da gördüğü şeyin bir melek olduğunu söylemiştir.¹⁹

Peygamberimizin insanî faziletlerini, dost düşman herkes kabul etmiştir. O’nun mazisi tertemizdi. Peygamberimizden kendisini töhmet altında bırakacak tek bir davranış sâdir olmamıştır. Eğer böyle olmasaydı, çocukluk arkadaşı olan Hz. Ebû Bekir, O’nun nübüvvetini duyar duymaz kabul eder miydi? Peygamberimiz, Hz. Ebû Bekir’in, teklifini kolaylıkla kabul ettiğini ifade için şöyle demiştir: “Müslümanlar arasında, Ebû Bekir kadar, teklifi mi hiçbir tereddüt geçirmeden kabul eden bir başkasını

¹⁸ Taberî, II/204.

¹⁹ Buhârî, *Bed’ü'l-Vahy* 3; Müslim, *İman* 252.

görmedim.”²⁰ Hayatını İslâm’a düşmanlıkla geçiren Ebû Cehil bile O’na şöyle demiştir: “Ben seni inkar etmiyorum, ben senin getirdiklerini inkâr ediyorum.”²¹ Bu ifade üzerine şu âyet nâzil oldu: “Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette çok iyi biliyoruz. Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar, fakat zalimler, bile bile Allah’ın âyetlerini inkar ediyorlar.”²²

Peygamberimizin doğruluğunu bilmelerine rağmen rekâbet hissi inanmalarına mâni oluyordu. Nitekim Muğire b. Şu’be’nin naklettiğine göre, henüz Müslüman olmadan önce Ebû Cehil’le beraber Mekke sokaklarında yürürken Peygamberimizle karşılaşırlar. Peygamberimiz onlara bazı şeyler anlatarak tebliğde bulunur. Ebû Cehil, (küstahça): Ya Muhammed! Eğer bunları ahirette tebliğ ettiğine dair şahit aramak için yapıyorsan, biz sana şahitlik yaparız. Allah’a yemin olsun ki, eğer söylediklerinin doğru olduğunu bilseydim sana tâbi olurudum, dedi. Peygamberimiz yanımızdan ayrılınca bana dönüp şöyle dedi: Biliyorum ki O’nun söyledikleri haklıdır. Fakat beni O’na iman etmekten alıkoyan bir şey var: Benî Kusay, hicâbe, sikâye, nedve ve livâ bizde dediler, biz de evet dedik. Şimdi de peygamber bizden diyorlar. Vallahi ben buna evet diyemem.”²³

Her türlü insânî faziletiyle birlikte, O da bir beşerdi. Beşer olarak hayatın bütün badire ve zorluklarını göğüslemişti. Yetim olarak büyüdü.²⁴ Daha doğmadan babasını, altı

²⁰ İbn Hişam, *Sire* I-II/160.

²¹ Kâdi İyâz, *Şifa* 31.

²² En’am, 33. Âyetin yorumuyla ilgili bkz. Elmalılı, *Hak Dini* III/1913-1915.

²³ Hindî, *Kenzü’l-ummâl* XIV/39-40.

²⁴ Bkz. Duhâ, 6.

yaşında annesini, sekiz yaşında da dedesi Abdulmuttalib'i kaybetti.

Hüznün en anlamlısını²⁵, özlemin en değerlisini²⁶ ve sevincin en soylusunu²⁷ O yaşamıştır²⁸. Nitekim, titreyerek yanına gelen bir adama: “Sakin ol. Ben kral değilim. Ben kurumuş et yiyen bir kadının oğluyum.”²⁹ buyurarak, hem onu rahatlatmış hem de çektiği sıkıntılara îmâda bulunmuştur.

Peygamberimizin özellikle yetim olarak büyümesi ve çektiği diğer sıkıntılar, ileride yükleneceği çok ağır bir yük ve büyük bir vazifeden dolayı önemlidir. Zira bu vazifeye önceden hazırlanması gerekiyordu. Tevekkülün zirvesinde, bütün güçlüklerle göğüs gerebilecek bir yapıda yetişmeliydi. Zenginliğin şımarttığı veya sefaletin, yoksulluğun tamamen pısrıklaştırdığı bir insan olmaktan Allah O'nu korudu. Ve hayatının her safhasında itidal ve istikamet üzere, ifrat ve tefritten uzak bir insan olarak yetişmesini temin etti.

²⁵ Mesela, Taif dönüşünde şöyle dua etmiştir: “Allah'im, güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında horlandığımı, ancak sana arz ve şikayet ederim. (...) Allah'im, aldırırmam çektiklerime; yeter ki uğradığım senin gazabın olmasın. Fakat bana bunları göstermeyecek kadar engindir senin afvın, merhametin...” (İbn Hişâm, *Sîre* I/266). Değişik örnekler için bkz. İbn Hişâm, *Sîre* III-IV/70, 74; Tirmizî, *Menâkıb* 69; Buhârî, *Cenâiz* 43; Müslim, *Fedâil* 63.

²⁶ Mesela, şehidlik arzu ve özlemini şu sözlerle dile getirmiştir: “Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ben Allah yolunda savaşıp öldürülmeği, sonra yine savaşıp öldürülmeği, sonra yine savaşıp öldürülmeği çok arzu ederim.” (Müslim, *İmâre* 103; Buhârî, *Cihad* 7).

²⁷ Örneğin Ka'b b. Zühayr'in Müslüman olmasına o kadar sevinmiştir ki, üzerindeki hırkayı çıkarıp Ka'b'a hediye etmiştir (Bkz. İbn Hişâm, *Sîre* III-IV/344-348). Değişik örnekler için bkz. Buhârî, *Menâkıb* 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/227, 280; Ebû Davud, *Akdiye* 11; Tirmizî, *Ahkâm* 3.

²⁸ Bkz. Çakan, İsmail Lütfi, *Siyasetli Muhammed*, 113-153 arasında konuyla ilgili tahliller yer almaktadır.

²⁹ İbn Mâce, *Et'ime* 30; Hakim, *Müstedrek* III/48.

Bir liderin bu türlü sıkıntılı günlerden geçmesi çok mühimdir. Yetimliğin ne demek olduğunu bilmelidir ki, raiyetine şefkatli bir baba gibi davranabilsin. Fakirliği tatmış olmalı ki, idaresi altındakilerin durumunu idrak edip onlara öyle muamele etsin. İşte Allah Resûlü'nün yüce ahlakı içinde bir nüve halinde bulunan, yetime ve fakire el uzatma, onları görüp gözetme hasleti, yaşadığı bu hayatın suyu, toprağı ve havasıyla besleniyordu. Sonra da O, zirvelere çıktığı zaman taviz vermeden ve hayatı boyunca tarzını hiç değiştirmeden istikamet üzere yaşamış, benzeri olmayan bir şahsiyettir.³⁰

Peygamberimizin beşerî vasıflarına pek çok âyet ve hadiste de yer verilmiştir. Ancak şunu da belirtelim ki, Hz. Peygamber'in vahiy öncesi şahsiyeti, Muhammed'den, yaklaşılabilen ve taklit edilebilen, her hususta takip edilebilecek örnek bir insan çıkardı. Resûlullah Aleyhissalâtu Vesselam, bir taraftan yaklaşılabirliği kolaylaştırmak, diğer taraftan da aşırı ve hatalı bir telakkiyi önlemek için, bu hususu vurgulamış³¹ ve “Ben sizin gibi bir insanım”³², “Bir kulun yediğı gibi yer, oturduğu gibi otururum. Çünkü ben de ancak bir kulum.”³³ demiştir.

Hız. Peygamber, kullandığı “kurumuş et yiyen bir kadının oğluyum” ifadesiyle, kendisinin hayat tarzı açısından, toplumun diğer fertlerinden farklı olmadığını vurgulamıştır.

Peygamberimiz, sahip olduğu beşerî özelliklerin bir sonucu olarak zaman zaman ‘unutkanlık’ hâli de yaşamıştır.

³⁰ Gülen, *Sonsuz Nur* 1/28-29.

³¹ Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* 1/255.

³² Buhârî, *Salât* 31; Müslim, *Mesâcid* 92-94.

³³ Abdurrezâk, *Musannef* X/415.

Mesela, “Ben bir insanım, sizin unuttuğunuz gibi, ben de unuturum. Öyleyse unuttuğum zaman bana hatırlatın.”³⁴ buyurmuşlardır.

Peygamberimizden bu ifadelerin sudûr olmasına şöyle bir olayın sebep olduğu rivâyet edilmektedir:

“Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kıldı, eksik mi yaptı, yoksa fazla mı yaptı, hatırlamıyorum. Selam verdiğinde ona:

– Ya Resûlallah! Namazda bir şey mi oldu, denildi. O ne olduğunu sorunca, onlar:

– Sen şöyle şöyle kıldın, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber ayağını büktü, kibleye döndü, iki secde yaptı ve selam verdi. Sonra yüzünü bize döndürdü ve şöyle dedi:

“Şayet namazda bir şey olsa ben size haber veririm. Ben de sizin gibi bir beşerim; sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatın...”³⁵

Burada şu hususu kısaca belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Peygamberimizin unutmasını herhangi bir insanın unutması gibi değerlendirmek uygun değildir. O’nun unutması ve yanılması, dini bir hükmün ortaya konulmasına ve bunun insanlara öğretilmesine vesile olur. Nitekim İmam Mâlik’in Muvatta’da kaydettiği bir rivâyet bu konuya ışık tutmaktadır. Peygamberimiz, “Ben muhakkak ki unu-

³⁴ Buhârî, *Salât* 31; Müslim, *Mesâcid* 92-94; Nesâî, *Sehu* 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid* 1/379, 420, 424.

³⁵ Buhârî, *Salât* 31; Müslim, *Mesâcid* 92-94; Nesâî, *Sehu* 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid* 1/379, 420, 424.

tur veya unutturulurum; tâ ki sünnet koyayım.” buyurmaktadır.³⁶

Peygamberimizin unutmama ve yanılma gibi hallerinin bir tesadüf olmayıp, İslam’ın tebliğinde başvurulmuş semâvî bir metod, ilâhî bir yönlendirme olduğu kabul edilince³⁷ bu konudaki rivâyetleri anlamak kolaylaşacaktır.

Evet, bütün peygamberler gibi O da bir beşerdir. Beşeriyetin gereği, bir beşer gibi yaşamış ve ilâhî, yüce hakikatleri yaşamada her yönüyle ümmetine örnek olmuştur.

Bediüzzaman Hazretleri, Peygamberimizin beşer olmasının hikmetini şöyle izah etmektedir: “Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın, gerçi her hali ve her tavrı, sıdkına ve nübüvvetine şahit olabilir. Fakat her hali, her tavrı harikulâde olması lâzım değildir. Çünkü, Cenâb-ı Hak onu beşer suretinde göndermiş, tâ insanın ahvâl-i içtimaiyelerinde ve dünyevî, uhrevî saadetlerini kazandıracak işlerinde ve hareketlerinde rehber ve imam olsun; herbiri birer mucizât-ı kudret-i İlâhiye olan âdiyat içindeki harikulâde olan san’at-ı Rabbâniyeyi ve tasarruf-u kudret-i İlâhiyeyi gösterebilir. Eğer fiilerinde beşeriyetten çıkıp harikulâde olsaydı, bizzat imam olamazdı; ef’âliyle, ahvâliyle, etvârıyla ders veremezdi.”³⁸

Hızır Peygamber genelde bize bıraktığı manevi mirasında sadedir, mütevâzıdır. O’nun sünneti, her insanın dilerse yapabileceği, hayatına düstur haline getirebileceği

³⁶ Muvatta, *Sehih* 2.

³⁷ Canan, İbrahim, “Hz. Peygamber Aleyhisselâm Hiç Unutmuş ve Yanılmış mıdır?”, Sünnetin Dindeki Yeri, 289.

³⁸ Nursî, Said, *Mektûbat* 89.

türdendir. Çünkü O, ferdî, ictimai, ekonomik, siyasî, kalbî ve zihnî bütün hal ve hareketlerinde Allah tarafından insanlığa numune-i imtisal olarak gönderilmiş rehberdir, tek önderdir.³⁹

2. Nebevî Şahsiyeti

Peygamberimizin beşerî şahsiyetinin yanında bir de nebevî şahsiyeti vardır. O, bu şahsiyetiyle gökler ötesi âlemlerle irtibata geçer ve vahiy alır. Bunun için de kendisine diğer insanlarda bulunmayan özel bir donanım verilmiştir. Çünkü Allah'tan gelen mesajları hiç değişime maruz kalmadan bütün netliği ve berraklığıyla insanlara aktarabilmesi ve yansıtılması için nebevî şahsiyeti, vahiyle gelen bilgileri bizzat yaşayarak ve uygulayarak her yönüyle örnek olabilmesi için de beşerî şahsiyeti bulunmalıdır. Bu iki şahsiyet peygamberliğin ayrılmaz unsurlarıdır.

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberimizin bu iki şahsiyetini aynı âyette takdim eder: “*De ki: Şüphesiz ben de sizin gibi bir beşerim. Ancak bana, ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyediliyor.*” (Kehf, 110)

Peygamberimiz hep vahyin kontrolünde yaşamış⁴⁰ ve vahyî verilerin ışığında hareket etmiştir. Kur'ân'ın ifadesiyle, “*O, asla hevasından konuşmaz. O'nun konuştuğu ancak kendisine yapılan vahiydir.*” (Necm, 3-4) Bundan dolayı “*Peygamber, her ne getirmişse almak, her neyi yasaklamışsa kaçınmak*” (Haşr, 7) gerekir.

³⁹ Gölçük, Şerafettin, “Hz. Peygamber'le Birlikte Olmak”, *Ebedî Risalet* II/25.

⁴⁰ Bkz. Tur, 48.

Bir mü'min için, en büyük vazife olan Allah'ı sevmenin gereği Hz. Peygamber'in sünnetine uymaktır, yine en büyük ideal olan Allah sevgisini kazanmanın tek yolu da O'nun sünnetine uymaktan geçmektedir: *“Ey habibim şöyle söyle: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, tâ ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin.”* (Âl-i İmrân, 31)

Peygamberimizi tanımanın en önemli yollarından biri de sağlıklı bir peygamber tasavvuruna sahip olmaktır. Bu tasavvurun oluşmasında en önemli faktör öncelikle, Kur'ân ve elbette ki onun mübelliğ ve müfessiri olan Hz. Peygamber'dir.

Hız. Peygamber'in nübüvvet ile görevlendiriliş, Resûl olarak gönderiliş, ilk dönemde inen sûrelerin en önemli konusunu oluşturmaktadır. Hız. Peygamber kendisine yüklenen bu ilahî vazifeyi, çevresine söz konusu vahiyleri okumak suretiyle duyurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla aralarında kırk yıl gayet normal bir hayat yaşamış olan Hız. Peygamber'in bürünmüş olduğu bu yeni kimliğini, risalet misyonlu kişiliğini, -inansın veya inkar etsin- çevresinde kiler, O'nun bu yönünü konu eden âyetlerden dinliyorlardı. Elbette O'na ve getirdiği vahye inanan sahabe için, Hız. Peygamber'i ve misyonunu en güzel ve net bir şekilde anlatan, O'nun Allah, Kur'ân ve insanlar nezdindeki konumunu belirleyen en önemli kaynak yine Kur'ân idi. Bu sebepledir ki, sahabe Yüce Allah'ın kendilerine takdim ettiği bir peygamber tasavvuru ile yetişmiştir. Kur'ân O'nu bütün gerçekliğiyle takdim ederken, bir taraftan da cahilî Arap zihniyetinde-

ki melekleştirilmiş hatta âdetâ ilahlaştırılmış⁴¹ beşerüstü bir peygamber telakkisini tashih etmeye çalışmış ve müşriklerin Hz. Peygamber’den bu doğrultudaki beklentilerine en güzel cevapları vermiştir.⁴²

Bu cahilî peygamber telakkisine sahip olan müşrikler, Peygamberimizin “*kendileri gibi beşer nevinden oluşunu*” (Sâd, 4, 8), hele hele “(Mekke ve Taif gibi) *iki büyük şehrin ileri gelenlerinden birisi olmayışını*” (Zuhruf, 30-31) kabul edememişler ve bu doğrultuda pek çok itirazda bulunmuşlardır. Oysa Allah peygamberliği kime, nerede ve nasıl vereceğini daha iyi bilmektedir.⁴³ Halbuki, kendi içlerinden bir peygamber göndermesi Allah’ın onlara büyük bir lütfuydu,⁴⁴ ama onlar bunu idrak edemiyorlar ve “*Ne oluyor bu ‘Peygamber’e, böyle peygamber mi olur: Yemek yiyor, çarşı pazarda dolaşılıyor! Bari yanında heybetli bir melek olsaydı da etrafındaki insanları korkutup uyarıda bulunsaydı.*” (Furkan, 7) diyorlardı. Müşriklerin zihniyetine göre, peygamber insanlar üzerinde etkili olmak için beşer değil de üstün bir varlık, hiç değilse güçlü bir lider olmalı, yanında istediği her şeyi yaptıracığı heybetli bir melek bulunmalıydı.⁴⁵ Yine onlar bu zihniyetin bir uzantısı olarak “*Yahut kendine bir hazine verilse, yahut kendisinin içinden yiyeceği bir bahçesi olsaydı.*” diyorlardı.⁴⁶ Müşrikler bununla da kalmayıp, Hz. Peygamber’e yerden pınarlar

⁴¹ Yahûdilerin Hz. Uzeyr, Hristiyanların Hz. İsa hakkındaki telakkileri için bkz. Tevbe, 9/30; Mâide, 5/73, 116.

⁴² Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* 95-96.

⁴³ Bkz. En’am, 124.

⁴⁴ Bkz. Âl-i İmran, 164; Bakara 129; Cum’a, 2.

⁴⁵ Yıldırım, Suat, *Kur’ân-ı Hakim ve Açıklamalı Meali* 359.

⁴⁶ Bkz. Furkan, 8.

fişkirtmadıkça, aralarından ırmaklar akan hurma bahçeleri ve üzüm bağları olmadıkça, gökyüzünü parçalayıp üzerlerine parçalar getirmedikçe, Allah'ı ve melekleri karşalarına getirmedikçe, altından yapılma bir evi olmadıkça, göğe çıkıp hazır bir kitap getirmedikçe kendisine inanmayacaklarını söylüyorlardı. Kur'ân ise onlara şu cevabı veriyordu: “*Ben Rabbimi tenzih ederim, ben sadece bir beşer-resûl değil miyim?*” (Furkan, 90-93)

Risalet vasfıyla beşer vasfını bir arada zikreden Kur'ân, Peygamberimizin Allah'ın resulü olduğunu, hatta O'ndan önce de resuller geçtiğini⁴⁷ ama O'nun Allah'ın son elçisi olduğunu belirtir.⁴⁸

Kur'ân ayrıca Peygamberimizin hidayetle ve hak din ile, bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı, yol gösterici ve âlemlere rahmet olarak gönderildiğini belirterek O'nun nübüvvet misyonuna da dikkat çekmiştir.

Kur'ân'ın yanı sıra bizzat Peygamberimiz de yer yer nebevî şahsiyetiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Zira O'nun bu yönü de tebliğ vazifesidir.

“Ben yaratılıştta peygamberlerin ilki, gönderilişte sonuncusuyum.”⁴⁹ buyuran Peygamberimiz, “Bana, benden evvel, hiç kimseye verilmeyen beş şey verilmiştir: Bir aylık bir mesafeden (düşmanın kalbine) korku salmakla yardıma mazhar oldum. Yeryüzü bana namazgâh ve sebebi taharet kılındı. Bu itibarla ümmetimden namaz vaktini idrak eden herkes (bulunduğu yerde) namaz kılsın! Ganimet

⁴⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 144.

⁴⁸ Bkz. Ahzâb, 40.

⁴⁹ Müslim, *Kader* 16.

benden evvel kimseye helâl sayılmadığı halde bana helâl kılındı. Ve bana şefaât (hakkı) da verildi. (Yine benden evvel) her peygamber sadece kendi kavmine gönderiliyordu; ben bütün insanlığa elçi olarak gönderildim.”⁵⁰ buyurarak nübüvvetiyle ilgili bazı hususları vurgulamıştır. Yine kendi ifadesiyle, Peygamberimiz, cennette en çok ümmeti olan peygamberdir.⁵¹ O, âdemoğlunun efendisidir.⁵² O, mü'minlere kendi nefislerinden daha yakındır. Bundan dolayı, kendi döneminde, borçlu olarak veya bakıma muhtaç kimseler bırakarak ölen sahabenin borçlarını üstlenmiş, yakınlarına sahip çıkmıştır.⁵³ Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah tarafından yedirilen, içirilen,⁵⁴ önu gibi arkasını da görebilen,⁵⁵ gözleri uyusa da kalbi hep uyanık olan bir peygamberdir.⁵⁶

Kur'ân O'nun hayatını örnek olarak takdim eder. Vahyin kontrolü altında ve ilâhî te'yide mazhar olarak yaşamış olan Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), mü'minler için yegane örnektir. “Gerçekten Allah’ı, ahiret gününü arzulayanlar ve Allah’ı çok zikredenler için size Allah’ın Resulünde pek güzel bir örnek vardır.” (Ahzâb, 21) âyeti bu gerçeğin ifadesidir.

O'nun ümmetine mirası, sünnetidir. Sünnet, kıyame-

⁵⁰ Buhârî, *Teyemmüm* 1; *Salât* 56. Bu hadis Peygamberimizin hasâisiyle ilgilidir. Bunların sayısı hadiste geçen beş hususla sınırlı değildir. Bkz. Bayraktar, İbrahim, *Değişik Yönleriyle Hz. Peygamber* 97-103.

⁵¹ Müslim, *İman* 330-331.

⁵² Tirmizî, *Menâkıb* 1; İbn Mâce, *Zühd* 37; Ahmed b. Hanbel, I/295.

⁵³ Müslim, *Ferâiz* 15.

⁵⁴ Buhârî, *Savm* 48; Müslim, *Sıyâm* 55-56.

⁵⁵ Buhârî, *Ezan* 71; Müslim, *Salât* 112.

⁵⁶ Bkz. Buhârî, *Teravîh* 1, *Menâkıb* 24; *Teheccüd* 16; Müslim, *Müsafirîn* 125.

te kadar, hayata hayat kılacağımız, ibadetten itikada, düşünce kalp ve ruh hayatına, ondan da ekonomi ve yönetime kadar her konuda yol gösteren tükenmez bir kaynaktır. Bu gerçek bizzat Allah Resûlü tarafından te'yid görmüş ve Nebî dilinde şu ifadelerle anlatılmıştır: “Size iki şey bırakıyorum, eğer onlara sımsıkı sarılırsanız, asla sapıtmazsınız. Bunlar; **Allah’ın kitabı** ve **Resûlünün sünnetidir.**”⁵⁷

Hız. Peygamber ve sünnetiyle ilgili âyet ve hadislerde yer alan ve mü'minlerde sıhhatli bir peygamber tasavvuru oluşturan bu ve benzeri ifadeler, sahabede öyle bir bakış açısı geliştirmişti ki, onlar, sünnete ait her meseleye ısrarla sahip çıkmışlar, hatta Peygamberimize ait ter⁵⁸, saç kılı⁵⁹ ve Peygamberimizin abdest alırken kullandığı su⁶⁰ gibi tâli şeylere bile ciddiyetle sahip çıkarak onlarla teberrük etmişlerdir.

Son olarak şunu belirtmek istiyoruz: Hız. Peygamber hakkında sağlıklı bir telakkîye sahip olabilmek için O'nun beşerî ve nebevî yönü arasındaki dengeyi iyi anlamak gerekir. Aksi takdirde, nebevî şahsiyetini dikkate almadan, sadece beşerî şahsiyeti üzerinde durmak, o şahsiyetten bahseden naslara yoğunlaşmak, onu tamamen herhangi bir insan veya akıllı bir insan seviyesine indirmek, yani tefrit olur. Nebevî yönünü hiç düşünmeden, getirdiği kemalâtı şahsından bilmek de onu ilahlaştırmak gibi bir ifrata

⁵⁷ Muvatta, *Kader* 3.

⁵⁸ Müslim, *Fezâil* 83.

⁵⁹ Müslim, *Fezâil* 75.

⁶⁰ Buhârî, *Şurût* 15.

götürebilir. Onda gerçekten, bir başka beşerde görülme-
yen bir kemalât, bir yücelik vardır. Fakat O, bu kemalâtın
kaynağı değildir. O, bu kemalâta mazhardır, yansıtıcıdır.
O, aynanın güneşi yansıttığı gibi, Allah'ın feyzini bize yan-
sıtmaktadır.⁶¹

---

⁶¹ Bkz. Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* 1/260-261.

PEYGAMBERİMİZİN LİDERLİK YÖNÜ

1. Cesareti

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri de cesarettir. Cesur olmayan lider olamaz. Lider, gözü kara, yüreği pek olmalıdır. Zaman gelir o, tek başına kalabilir. Fitrî cesareti, onu işte o anda zilletten kurtarır. Davasını ve idealini yalnız göğüsleme zorunda bulunduğu böyle bir anda lider, arkasında binlerce insan var gibi davranabilmelidir ki, varılması gereken hedefe ulaşabilsin. Lider, asla ölümden korkmamalıdır. Her şeyden korkan, ürken sevk ve idarede lider olamaz.⁶²

Cesaret, diğer bütün olumlu özelliklerin güvencesidir. Kuvve-i maneviyenin temel dinamiklerinden biridir. İnsan, olumsuzluklarla mücadele etmeye hazır olursa, her türlü zorluğu aşmaya azmederse, mücadele için gerekli diğer özellikler de arkadan gelecektir.

---

⁶² Gülen, *Sonsuz Nur* II/115.

Cesaret, zorluklarla mücadelenin ve risk almanın en önemli faktörüdür. Özellikle tehlike anlarında işlerin yolunda gitmesi için cesareti artırmak gerekir. En zor durumlarda bile soğukkanlılığını yitirmeyen ve iradesini koruyan insanlar, hayatta her zaman başarılı olabilirler.

Evet, atın bir parmak ilerideki başıdır ki, ona yarışı kazandırır. Atılmış bir fazla adım zaferi getirir. Savaşı kazandıran da bir dakikalık fazla cesaret olabilir.

Kılıcının kısılığından söz eden Spartalı delikanlıya babasının verdiği şu cevap, hayatta her şeye uygulanabilir: “Ona bir adım daha ilave et!”⁶³

Peygamberimiz fıtraten cesurdu. Hayatında bir kere bile korkaklık emaresi sayılabilecek bir davranışı olmamıştır. İslam tarihi, Resûl-i Ekrem’in azmine ve cesaretine şehadet eden tablolarla doludur. Resûl-i Ekrem, bütün Arabistan şirk içinde yüzdüğü sırada, yalnız başına tevhid sancağını kaldırmış, büyük bir düşmanlık âlemi ile yalnız başına mücadele etmişti. Azmi ve cesareti sayesinde aşılmaz gibi görünen bütün engelleri aşmış ve tek başına başladığı mücadelenin sonunda, bir gün çevresinde yüz bin insan toplanmıştı.⁶⁴

Bütün hayatı cesaret örnekleriyle dolu olan Peygamberimizin, cesaretiyle ilgili en güzel misaller savaşlarda gösterdiği yiğitlik ve kahramanlıklarda ortaya çıkmaktadır. O öyle cesurdu ki, savaşta, savaşın can pazarına dönüp ordunun bozgun tehlikesi geçirdiği anlarda bile, atını mah-

⁶³ Smiles, Samuel, *Kendine Yardım* 95.

⁶⁴ Şibli, *Asr-ı Saadet* II/99-100. Ayrıca bkz. Reşid, Abdullah, *İslam’da Ordu ve Komutan* 288.

muzlayıp düşmanın üzerine yürür ve hiç korku emaresi göstermezdi.⁶⁵

Hz. Ali gibi cesur bir sahabe diyor ki: Bedir Savaşı'n-da baktım ki, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem)'a sığınıyor, O'nun arkasına sokuluyoruz. O ise düşmana hepimizden daha yakın durumdaydı. Hepimizin en cesuru O idi.⁶⁶

Lider, zor anların adamıdır. Gerçek liderler kriz dönemlerinde ve kritik anlarda ortaya koydukları performansla kendilerini gösterirler. Peygamberimiz bu yönüyle erişilmez bir cesaret timsalidir. Huneyn Savaşı Peygamberimizin bu yönüne ışık tutacak kritik anları olan bir savaştır. Sahabe bu savaşta düşmanın baskınına uğramış ve bozgun tehlikesi yaşamıştır. Berâe b. Azib'in naklettiğine göre, bir kimse ona: “Ey Ebu Umare! Huneyn günü kaçtınız mı?” diye sormuş; Berâe da şöyle cevap vermiştir: “Hayır vallahi, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) asla geriye dönmedi. Fakat Peygamber'in ashabı içindeki gençler ve acele ile ilerlemek isteyenler, zirhsız, üzerlerinde silah, yahut yeterli silah yokken taarruza geçtiler. Birdenbire bir tek oku bile boşa atmayacak kadar usta atıcıların olduğu bir grubu önlerinde buldular. Usta atıcı olan bu grup Hevazın ve Beni Nadr kabileleri idi. Bunların bizim öncülere attıkları okların hiçbirini boşa gitmiyordu. Öncü kuvvetleri bunlara karşı koydularsa da Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) olduğu yere doğru geri dönmeye mecbur kaldılar. Fakat O, beyaz katırının üzerinde hiç korkusuz duruyor, Ebu Sufyan İbn Haris İbn Abdu'l-Muttalip de onu çekiyordu. Hz. Peygam-

⁶⁵ Bkz. Buhârî, *Cihad* 52; Müslim, *Cihad* 78.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel *Müsned* I/86.

ber inerek Allah'tan yardım ve zafer dileğinde bulundu ve: 'Ben peygamberim, yalan yok; Ben Abdu'l-Muttalip oğlum!' diyerek bozulan orduyu tekrar harp düzenine koydu."⁶⁷

Resûlullah'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu savaşta, tek başına kaldığı anda, atını mahmuzlayıp düşmanın üzerine sürmesi dağılan sahabelerin toplanmasına vesile olmuş ve orduya cesaret ve şecaat aşılamaştır.⁶⁸

Enes b. Mâlik'in naklettiği şu olay da Peygamberimizin cesaretini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Enes diyor ki: Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanların en güzeli, en cömerti ve en cesuru idi. Bir gece Medineliler etraftan yabancı sesler duyarak bir düşman saldırısından korkmuşlardı. İnsanlar sesin geldiği tarafa gittiler. Peygamberimiz karşılarında çıktı. O daha çabuk davranmış, sesin geldiği yere gitmiş ve olayı araştırmış, Ebû Talha'ya ait çıplak bir atın üstünde kılıcı asılı olarak geri dönüyordu. Onlara "Korkmayın! Korkulacak bir şey yok." dedi.⁶⁹

Bir sefer dönüşü ordu istirahat için mola vermişti. Peygamberimiz de bir Semure ağacının altında istirahate çekilmişti. Bu durumu fırsat bilen bir düşman O'nun yanına kadar sokulur. Tam o sırada Peygamberimiz uyanır. Bakar ki, başında yalın kılıç bir düşman duruyor. Adam Peygamberimize "Seni benden kim kurtaracak?" deyince Peygamberimiz gayet sakin bir şekilde üç defa "Allah" diye karşılık verir. Adam bu cevabı alınca hiçbir şey yap-

⁶⁷ Buhârî, *Cihad* 52; Müslim, *Cihad* 77. Huneyn savaşı için bkz. İbn Hişam, III-IV/298-315.

⁶⁸ Bûtî, *Fıkhü's-sîre* 396.

⁶⁹ Buhârî, *Edeb* 39; İbn Mâce, *Cihad* 9.

madan kılıcı elinden atar ve oturur.⁷⁰ Peygamberimiz en tehlikeli anlarda bile cesaretini korumuş ve Allah’a teslimiyetini ortaya koymuştur. Yine hicret esnasında mağaraya sığındıkları zaman Hz. Ebû Bekir Peygamberimiz hakkında endişelenince ona: “Üçüncüsü Allah olan iki kişi hakkında zannın nedir ki?” diyerek,⁷¹ kritik bir anda hem Allah’a tevekkülünü hem cesaretini ortaya koymuş, hem de Hz. Ebû Bekir’i sakinleştirmiştir.

Bu misallerden de anlaşıldığı gibi Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), en tehlikeli anlarda bile cesaretini korumuş ve çevresine güven ve emniyet kaynağı olmuştur. Sahabe Peygamberimizi daima önde görmeseydi, O’nun cesaret, metanet ve kararlılığına şahid olmasaydı, uzun süre çevresinde kalmaya güç yetiremezlerdi. Peygamberimizin cesaret ve kararlılığı sahabeye de güç kaynağı olmuş ve sarsılmayan bir iman ve bağlılıkla en zor ve sıkıntılı günleri aşmaya muvaffak olmuşlardır. Zira liderini daima önde görmeyen bir topluluk kısa sürede dağılmaya mahkûmdur.

2. Kararlılığı

Liderler inandıkları davayı büyük bir kararlılıkla savunmalıdır. Davasına kararlılıkla sarılmayan liderler, başkalarını yönlendiremez, heyecanlandırıp aşk u şevke getiremez. Dolayısıyla kendileri de başarılı olamazlar.⁷²

Liderin sunduğu mesajlardan hiçbiri hayatla zıtlaşma-

⁷⁰ Buhârî, *Cihad* 74; *Megâzî* 31.

⁷¹ Buhârî, *Fezâilü Ashâbi’n-Nebi* 2; *Müsned* I/2.

⁷² Blumenthal, Ira, “Liderlik Neleri Gerektirir?”, *Executive Excellence*, Ocak 2002 (sayı: 58), 6

malı ve Lider, bu mesajların geçerliliği hususunda, hem bugün hem de yarın adına emin olmalıdır.

Bir insan, gözleriyle gördüğü bir vak'âyı, nasıl hiç çekinmeden ve tereddüt etmeden anlatır, anlatırken de asla yalanlanacağından korkmaz; zira kendinden emindir! Lider de verdiği mesajlarda aynı duyguyu ve aynı emniyeti taşımalı ve o mesajın doğruluğuna, gözüyle gördüğü bir hâdiseden daha kat'î inanmalıdır. Hattâ, muvaffakiyeti için sadece kendi inancı da kâfi değildir. Aynı zamanda bu mesajın hayatla zıtlaşmaması da gerekmektedir. Yani sunulan mesajlar, hayatın dönen çarkları içinde, tıpkı sırlı kapıların açılıp kapanması gibi onların açılış ve kapanışını kendi hesabına değerlendirmeli ve o kapılara takılmamalıdır.⁷³

Birliderindavasından dönmesive inancından taviz vermesi düşünülemez. O, gevşemeyen bir iradeye sahip olmalıdır. Böyle olmayan liderler asla engelleri aşamaz ve hedefe ulaşamazlar. Oysa ki, en zor durumlarda bile soğukkanlılığını yitirmeyen ve iradesini koruyan insanlar başarıya ulaşabilirler.⁷⁴ Bundan dolayı gerçek bir lider asla davasından vazgeçmez. Zor günlerin insanları, kazanıncaya kadar sabbirle çabalamaya devam ederler. Vazgeçenlerin hiçbir zaman bir başarı elde edemeyeceğini çok iyi bilirler.⁷⁵ Ünlü bir futbol antrenörü olan Vince Lombardi'nin şu sözü konuyu özetleyecek mahiyettedir: *“Kazananlar asla vazgeçmez, vazgeçenler asla kazanamazlar.”*⁷⁶

⁷³ Gülen, *Sonsur Nur* 1/409.

⁷⁴ Casson, Herbert N., *Zorluklarla Mücadele* 10-11.

⁷⁵ Reilly, Tom, “Zor Günlerin İnsanı mısınız?”, *Personal Excellence*, Nisan 2002 (sayı: 30).

⁷⁶ Blumenthal, Ira, “Liderlik Neleri Gerektirir?”, *Executive Excellence*, Ocak 2002 (sayı: 58). 6.

Peygamberimiz bu yönüyle de karşımızda en büyük örnek olarak durmaktadır. İnsanların büyük kabul ettikleri pek çok liderin hayatına baktığımız zaman mutlaka değişik sarsıntı ve kararsızlıklar görmek mümkündür. Hiç sarsılmadan konum ve duruşunu koruyabilen lider yok gibidir. Ama Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) sıkıntının her çeşidine maruz kalmasına rağmen davası adına hiç sarsıntı yaşamamış ve hadiseler karşısında kendine has duruşunu daima muhafaza etmiştir. Onun bu kararlılığı sayesinde sahabe gibi, inandıkları dava uğrunda canlarını seve seve feda eden örnek bir cemaat yetişmiştir.

O'nun Mekke'de çekmediği sıkıntı kalmamıştır. Peşi peşine en büyük destekçileri olan hanımını ve amcasını kaybetmiş; ama O, sarsılmamış, davası adına ümitsizliğe ve kararsızlığa düşmemiştir. Davası adına Mekke'de çalmadığı kapı, dolaşmadığı panayır kalmamıştır.⁷⁷ Mekke'de hava iyice ağırlaşınca, mesajlarına kulak verecek, davetine icabet edecek müsait gönüller bulmak ümidiyle Taif'in yolunu tutmuştur. Ne var ki Taiflilerin tavrı da Mekkelilerden farklı olmamıştır. Hatta Taifliler Mekkelilerden daha sert bir tavır sergilenişlerdir. Küstahça sözler sarf etmekle yetinmemişlerdi. Bütün ayak takımı toplanıp Peygamberimizi taşla tutmuştur. Peygamberimizin ve O'nu korumaya çalışan Zeyd b. Harise'nin vücudu kanlar içinde kalmıştır.

Peygamberimiz, Taif'ten kurtulup bir ağacın altına sığındığı sırada Allah bir melek göndermiştir. Melek Peygamberimize bir teklifte bulunarak, isterse, çevredeki bir dağı Taifliler'in başına geçirebileceğini söylemiştir. Ama

⁷⁷ Bkz. İbn Hişâm, a.g.e. I/267-270; İbn Kesir, *Bidâye* III/136 vd.

Peygamberimiz, gelecekte, bu azgın insanların neslinden bazılarının iman edebileceği ümidini taşıdığını söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştir. O, ellerini açıp Allah'a dua etmekle yetinmiştir.⁷⁸ Fakat karamsarlığa düşmemiş ve davası uğrunda kararlı davranmaktan vazgeçmemiştir. İşte o böyle bir liderdi. İnsan, bu liderin arkasından tereddüt etmeden gidebilir. Çünkü böyle kararlı bir liderle yolda kalılmaz. Yine bu denli kararlı ve güçlü, irade sahibi bir lider, çevresindekileri asla terk etmez.

Peygamberimiz güçlü iradesi ve kararlığı sayesinde zor günleri ve zor anları aşabiliyordu. Ancak çevresindeki sahabe O'nun ölçüsünde bu zorlukları göğüsleyemeyebiliyordu. O, bu tür sıkıntı ve kriz dönemlerini iki yöntemle aşıyordu. Birincisi, geçmişten örnekler vererek Müslümanların sabırlı davranmasını istemek. İkincisi, ileride ulaşılabilecek aydınlık ufukları haber vermek, müjdelemek, böylece Müslümanlara ümit vermek ve onların güçlükler karşısında dayanıklı olmalarını sağlamak.⁷⁹ Şimdi bu uygulamayı bir örnekle canlandırmak istiyoruz.

Habbab b. Eret anlatıyor: Hırkasını başının altına yastık yapmış Ka'be'nin gölgesinde dinlenirken Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem'e*, Mekkeli müşriklerden gördüğümüz işkencelerden şikayette bulunduk ve “*Bize yardım dilemeyecek, Allah'a bizim için dua etmeyecek misiniz?*” dedik. Resûlullah (*sallallahu aleyhi ve sellem*) şöyle cevap verdi:

“Önceki ümmetler içinde bir mü'min tutuklanır, kazılan

⁷⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-halk* 17; Müslim, *Cihad* 111; İbn Hişam, *Sîre* I/265-267; İbn Kesîr, *Bi-dâye* III/133-135.

⁷⁹ Çakan, *Siyasetli Muhammed* 104.

bir çukura konulurdu. Sonra da testere ile başından aşağı ikiye biçilir, eti-kemiği demir tırmıklarla taranırdı. Fakat bütün bu yapılanlar, onu dininden döndüremezdi. Yemin ederim ki, Allah mutlaka bu dini hâkim kılacaktır. Öylesine ki, yalnız başına bir atlı, Allah'tan ve sürüsüne kurt saldırmamasından başka hiçbir şeyden endişe etmeksizin San'a'dan Hadramut'a kadar emniyetle yolculuk yapacaktır. Ne var ki siz acele ediyorsunuz (sabırsızlanıyorsunuz).”⁸⁰

Bu olayda Peygamberimiz, bir yandan çekilen sıkıntının tarihî boyutunu ve şiddetini ortaya koymakta; bir yandan da İslam'ın aydınlık geleceğinden en küçük bir tereddüt duymadığını kesin bir dille, çarpıcı ve güven telkin edici bir örnekle anlatmaktadır.⁸¹ Bununla birlikte, bu ve benzeri bütün sıkıntılar karşısında Peygamberimizin bir lider olarak davasındaki kararlılığından zerre kadar taviz vermediğini müşahede etmekteyiz. O'nun bu kararlığı bu olayda açıkça görüldüğü gibi, aynı zamanda, çevresine enerji ve güç vermiş, kısa sürede istikbale yürüyen bir topluluk oluşmuştur.

Zorluklar ve sıkıntılar Peygamberimizin kararlılığından bir şey eksiltmediği gibi, dünyevî makam ve imkanlarla ilgili vaad ve teklifler de O'nu değiştirememiştir. İslam'ı kabul edenlere eziyet ederek istedikleri sonuca gidemeyen Kureyşliler bir kez de dünyevî vaadlerle Peygamberimizin karşısına çıkmayı denediler. Bu amaçla Ebû Talib'e müracaat ettiler. Peygamber Efendimiz'le anlaşma yapmak istiyorlardı. Ebû Talib Peygamberimizi çağırdı ve: “*Bunlar Kureyş'in efendileri. Seninle bir anlaşmaya varmak isti-*

⁸⁰ Buhârî, *Menâkıb* 25; İkrâh 1; *Menâkıbu'l-ensâr* 29; Ebû Davud, *Cihad* 97.

⁸¹ Çakan, *Siyasetli Muhammed* 105.

yorlar. Senden bazı tavizler almak, kendileri de bazı tavizler vermek üzere buraya gelmişler.” dedi. Peygamberimiz kendinden emin ve davasında son derece kararlı bir şekilde şöyle dedi: “Onlardan sadece bir kelime söylemelerini istiyorum. Onu söylediklerinde bütün Arap ve Acem’e sahip olacaklar.”

Gelenler sevinç ve heyecanla, o kelimenin ne olduğunu sordular. Hatta Ebu Cehil, “Bir değil, on kelime söyleriz” dedi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendinden emin bir şekilde “*Lâ ilâhe illallah deyin ve O’ndan başka taptıklarınızdan vazgeçin. Bu kelimeyle bütün Arap ve Acem’e sahip olun.*” dedi.⁸² Böylece davasıyla ilgili kararlılığını ortaya koydu.

Peygamberimiz, mesajlarını sunarken kendisinde zerre kadar kuşku ve tereddüt emaresi görülmemiştir. Adiy b. Hatim’in Müslüman oluşu sırasında, Peygamberimizin söyledikleri bunun en açık göstergelerinden biridir. Adiy, Peygamberimizi ziyaret ettiği zaman biraz tereddüt içerisindediydi. Peygamberimiz O’na: “*Seni İslam’a girmekten alıkoyan herhalde benim çevremde gördüğün sıkıntılar ve insanların bizim aleyhimizde olmaları.*” dedi. Sonra da “*Sen Hîre’yi bilir misin?*” dedi. Adiy: “*Oraya hiç gitmedim. Fakat yerini bilirim.*” dedi. Peygamberimiz: “*Çok yakın bir gelecekte devesine binmiş bir kadın tek başına Hîre’den gelip Kâ’be’yi tavaf edecek ve Kısra’nın hazineleri benim ümmetimin eline geçecek.*” dedi. Adiy: “*Kısra b. Hürmüz mü?*” diye sordu. Peygamberimiz: “*Evet, Kısra b. Hürmüz.*” dedi. Adiy diyor ki: “*Ben, yolculuk yapan kadını*

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I/362; Hâkim, *Müstedrek* II/432; İbn Hişâm, *Sîre* I-II/264.

gördüm. Yemin ederim ki, Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve selle-m)'in söylediklerinin doğru olmasından dolayı ikincisini de göreceğim.”⁸³

Bu rivâyet, Peygamberimizin davasından ne kadar emin olduğunu göstermektedir. O, bu kararlılığıyla çevresine de güven ve ümit kaynağı olmuştur. Eğer böyle olmasaydı, herhalde, insanlar Peygamberimize iman hususunda gözü pek ve kararlı davranamazlardı. O, bütün söylediklerini bir Peygamber olarak söylemiştir. Gelecekle ilgili söylediği şeyler de zamanı gelince bir bir ortaya çıkmıştır. Adiy b. Hâtim, bunlardan birini bizzat kendi hayatında gördüğüne şahitlik yapmaktadır.

3. Hızlı ve İsbetli Karar Verebilmesi

Her lider, seri ve sıhhatli karar verme özelliğine sahip olmalıdır. Bilinen bir husustur ki, karar verme, yapılacak işlerin esası mesabesindedir. Ancak, her karar isabetli olmadığı gibi, vakitsiz de olabilir. İster gecikme isterse erken verilen kararlar, asla isabetli kararlar değildir. Onun için, bir liderin aldığı kararı, sıradan bir karar olmaktan kurtaran husûsiyet, zamanında ve isabetli alınmış olmasında aranmalıdır.

Çok ani karar verilmesi gereken hayatî anlar vardır. Lider, bu anlarda, sıradan insanlardan ayrılır ve kendi buudunu yaşar. O keskin zekâsıyla âniden karar verir, verdiği karar da tam isabetlidir. Halbuki ekseriyetle acele verilmiş kararlar isabetten uzak olurlar. Çünkü, isabet ve acele bir-

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* IV/257; Hâkim, *Müstedrek* IV/518.

birinin zıttıdır. İki zıt ise bir arada zor bulunur. İşte bu zor anın adamı liderlerdir. Onlar bu zıtları çok kolay bir araya getirebilirler⁸⁴.

Verilen bir kararın hem hızlı hem de isabetli olması her zaman mümkün olmayabilir. Hatta acele verilen kararlar çoğu zaman insanları yanıltır. Ancak, gerçek bir liderin farkı burada ortaya çıkar ve onlar bu özellikleriyle sıradan insanlardan ayrılırlar.

Özellikle kriz zamanları ve sıkıntılı dönemler, gerçek liderlerin ortaya çıkmasına ve yine gerçek liderlerin sıradan lider ve idarecilerden ayrılmasına vesile olması bakımından önemlidir. Normal zamanlarda verilen kararların önemi fark edilemeyebilir. Ama insan hayatında öyle anlar vardır ki, orada verilecek bir karar hayatî önemi haizdir. Ve yine öyle anlar vardır ki, orada hemen karar verilip harekete geçilmelidir. Bazen böyle durumlarda her bekleme ve gecikme, başarısızlığa ve belki de hezimete bir adım daha yaklaşma anlamına gelebilir.

Peygamberimizin fiyaskoyla sonuçlanan bir kararı olmamıştır. Tam aksine, yerinde verdiği kararlar sayesinde hezimetini zafere dönüştürmeyi başarmıştır. Özellikle Uhud Savaşı, bu konuda en güzel örneklerden birini oluşturur. Uhud, İslam tarihinde hezimetle zaferin aynı anda daha doğrusu iç içe yaşandığı, hezimetin zafere dönüştürüldüğü bir savaştır.

Peygamberimiz, Uhud Savaşı öncesi sahabeyle istişare yapmıştı. Kendisi müdafaa harbi yapmak istiyordu. Saha-

---

⁸⁴ Gülen, *Sonsuz Nur* II/115.

benin özellikle gençleri meydan muharebesi yapmak istediklerini belirttiler.⁸⁵ Çoğunluğun kanaatinin bu merkezde olduğunu gören Peygamberimiz istemeyerek de olsa istişare kararına uydu ve meydan muharebesi yapmak üzere zırhını giydi. Sahabenin büyükleri Peygamberimizin isteğinin tersine bir karar alındığını görünce, müdafaa harbi yapmayı teklif ettiler. Ancak Peygamberimiz şöyle buyurdu: “*Bir nebî zırhını giydikten sonra, Allah onunla düşmanları arasında hüküm vermedikçe, ona zırhını çıkarmak yaraşmaz.*”⁸⁶ Peygamberimiz kararlı olmalıydı. Zira Kur’ân O’na: “*Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et.*” (Âl-i İmrân, 159) diyerek kararlılığı emrediyordu.

Peygamberimizin bu davranışında istişare ahlakı ile ilgili bir prensibin yerleştirilmesi de söz konusu olabilir. Savaş için gerekli hazırlığı yaptıktan ve Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) silahını alıp zırhını giymiş bir vaziyette, ashabının içinde görüldükten sonra, artık işi yeniden münakaşa etmek, istişare ölçülerini aşmaktadır. Özellikle de müşavereyle birlikte, o kadar büyük bir sebat isteyen savaş kararından sonra Resûlullah’ın (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine dışına çıkmayı ertelemesinden, bir irade zaafı ve bocalama anlamı çıkabilirdi. Bundan dolayı Peygamberimiz, kararından vazgeçmemiştir.⁸⁷

Peygamberimiz alınan karar gereği, derhal Uhud’a doğru hareket emri verir. Ordunun Uhud’u tutması neticesi düşmanın Medine’ye taarruzu önlenecekti. Uhud’a ha-

⁸⁵ İbn Hişam, III-IV/42-43..

⁸⁶ Buhârî, *İ’tisam* 28; Dârimî, *Rû’yâ* 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/351; İbn Hişam, III-IV/42-43.

⁸⁷ Bûtî, *Fıkhü’s-sîre* 241.

reket emri ani bir karardı. Peygamberimiz buna göre de ani kararlar vermiş ve stratejilerini oluşturmuştu. 700 kişilik Müslüman ordusunda 100 kadar zırhlı asker bulunuyordu. Sancak ise Mus'ab b. Umeyr'e verilmişti.⁸⁸

Savaşın en stratejik kararlarından biri de okçuların önemli bir yere yerleştirilmesidir. Peygamberimiz, düşmanın arkadan gelmesine engel olmak için okçuları bir tepenin başına yerleştirmiş, okçuların başında da Abdullah b. Cübeyr görevlendirilmişti. 50 kişilik okçu grubuna şu emri verdi: *"Haydi kalkınız, şurada yerlerinizi alınız. Bizi arkamızdan koruyunuz. Düşmanı yendiğimizi görseniz de sakın bize katılmayınız. Düşmanların bizi öldürdüklerini görseniz de, yine gelip bize yardımcı olmayınız."*⁸⁹

Uhud'da Müslümanların parolası *"Öldür! Öldür"* manasında *"Emit! Emit!"* idi.⁹⁰ Parola ve taktik Bedir'den farklı idi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) elinde tuttuğu kılıcını göstererek: *"Bu kılıcı, hakkını vermek üzere kim alır?"* diye sordu. Ebû Dücâne, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına gelerek, *"Yâ Rasûlullah! Bu kılıcın hakkı nedir?"* diye sordu. Peygamberimiz: *"Eğilip bükülünceye kadar düşman öldürmendir."* buyurdu. O da: *"Hakkını vermek üzere bu kılıcı bana ver ya Rasûlullah"* dedi. Hz. Peygamber de kılıcı ona verdi. Ebû Dücâne kırmızı bir sarık çıkarıp başına sardı. Ölesiye savaşmayı istediği vakit, o böyle yapardı. Sonra saflar arasında çalimli çalimli yürümeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Bu öyle bir yü-*

⁸⁸ İbn Hişam, III-IV/45.

⁸⁹ Buhârî, *Cihâd* 164; Ebû Davud, *Cihâd* 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* IV/293; İbn Hişam, III-IV/45.

⁹⁰ İbn Hişam, III-IV/47.

rüyüştür ki, Allah onu bu gibi yerlerin dışında sevmez.”⁹¹ Ebû Dücâne o gün eline aldığı kılıcın hakkını vermişti. Öyle ki, düşman ordusunun merkezine kadar ilerleyerek Ebû Süfyan’ın karısı Hind’in yanına kadar sokulmuştu. Ancak, Peygamberimizin kılıcı ile bir kadın öldürmeye tenezzül etmeyerek onu öldürmekten vazgeçmiştir.⁹²

Savaşın ilk safhasında Peygamberimizin hızlı ve isabetli kararları sayesinde düşman hezimete uğratılmıştı. Ne var ki, tepeyi tutan okçuların buldukları yerleri terk edip ganimet toplamaya koyulmaları neticesinde, o tepenin bulunduğu yönde bir boşluk oluştu. Müslüman okçuların vazifeli buldukları yerleri boş bıraktıkları zaman harp henüz sona ermemiştir. Kumandanlarının herhangi bir yağma ve ganimet toplama hareketine katılmamalarına dair sert ve kesin ihtarına rağmen harbin sona erdiğini zannederek yağmaya başlamışlardı. Okçuların kumandanı, yedi ya da sekiz askerle birlikte mevkielelerinde kalmıştı ki, bu sırada Halid tekrar hücumla teşebbüs etti. Bu defa kolay bir zafer kazanarak harp sahasına, yani Müslüman ordusunun arkasına sarkmış oldu.⁹³ Müslümanlar kazandıkları bir zaferin hemen peşinden bir hezimet yaşadılar. Bu savaşta yetmiş Müslüman şehit oldu.⁹⁴ Savaşın kızıştığı sırada Peygamberimizin öldürüldüğü haberi yayıldı. Bu haber üzerine sahabeler dağıldılar.⁹⁵ Ancak Peygamberimizin sağ olduğu haberinin yayılmasıyla sahabeler tekrar Peygamberimizin

⁹¹ Müslim, *Fezâilu’s-sahabe* 128; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/123; İbn Hişam, III-IV/46; İbn Kesir, *Bidâye* IV/16.

⁹² Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* VI/109; İbn Hişam, III-IV/48.

⁹³ Muhammed Hamidullah, *Hiz. Peygamber’in Savaşları* 97; İbn Sa’d, II/41-42.

⁹⁴ İbn Hişam, III-IV/93.

⁹⁵ İbn Hişam, III-IV/54.

etrafında toplanmaya başladılar. Düşman ordusu da tekrar saldırmayı göze alamayarak çekildi.⁹⁶

Peygamberimiz ordusuyla birlikte Medine'ye dönünce, Ebu Süfyan'ın ordusunu toplayıp Medine üzerine geldiği haberi geldi. Peygamberimiz Uhud'da bulunan sahabenin toplanmasını emrederek düşman ordusunu takibe çıkacaklarını söyledi.⁹⁷ Ordu içerisinde çok sayıda yaralı olmasına rağmen düşman ordusu takip edilmek üzere yola çıktı. Bu haberi alan Ebu Süfyan kurtuluşu kaçmakta buldu.⁹⁸ Zaten daha önce de Safvan b. Ümeyye, Ebu Süfyan'ın yeni bir saldırı niyeti üzerine, savaşa karşı çıkmış ve daha şiddetli bir savaş olabileceği korkusunu taşıdığını belirterek dönme teklifinde bulunmuştu. Bunun üzerine de, Ebu Süfyan yeni bir saldırıdan vazgeçmiş ve ordusuyla Mekke'nin yolunu tutmuştu.⁹⁹

Peygamberimiz hızlı ve isabetli kararlarıyla Uhud'daki hezimetini bir ölçüde zafere dönüştürmeyi başarmıştı. Uhud Savaşı'nın başında bir mağlûbiyet olsa bile Müslümanlar düşmanın içine korku salmış ve neticede zafer kazanmışlardır.

Peygamberimiz, hızlı karar verme ve hareket etme özelliğini olumsuz durumlara mâni olmak için de kullanmıştır. Benî Mustalik seferinde münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl'un yaktığı fitne ateşinin meydana getirebileceği kötü sonuçları bu metotla bertaraf etmiştir. Abdullah b. Übey b. Selûl, Cahcâh b. Mes'ûd el-Gıfarî ile Sinan b.

⁹⁶ Bkz. İbn Hişam, III-IV/59-60.

⁹⁷ İbn Hişam, III-IV/75-76.

⁹⁸ İbn Kesir, *Bidâye* IV/50-52.

⁹⁹ İbn Hişam, III-IV/78.

Veber el-Cühenî arasında su yüzünden çıkan çatışmayı iyi kullanmış ve oraya gelen münafıkları Peygamber Efendimiz aleyhine şu sözyle kışkırtmıştır: “Topraklarımızda bizi rahatsız ediyorlar. Kureyş’ten Müslüman olanların bize karşı durumu eskilerin ‘Besle kargayı oysun gözünü’ sözü gibidir. Medine’ye dönünce aziz olanlar zelil olanları oradan çıkaracaktır.”

Peygamberimiz, sahip olduğu süratli muhakeme gücü ve isabetli kararı vermesi sayesinde doğmakta olan fitneyi yok etmiştir. Abdullah b. Übey’in sözünü iştir iştirmez orduya yola çıkma emri vermiş, otuz saate yakın yol gidilmiş, insanlar yorgun düşmüş ve mola verdikleri zaman hemen uyumak zorunda kalmışlardır. Böylece fitne çıkartacak konu hakkında konuşulmasına engel olmuştur.¹⁰⁰

4. Problemleri Çözmesi

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri de, her türlü problemin üstesinden gelebilme kabiliyetidir. Modern yönetim anlayışında da yönetici, aynı zamanda “problem çözen kişi” olarak tanımlanır. Bu açıdan yönetimin problem çözme sanatı olduğu söylenebilir.

Yönetimde, yöneticinin varlığının sebebi, problem çözmektir. Çünkü yöneticiye sürekli olarak problem getirilir ve ondan bunları çözmesi istenir. Yöneticinin yönetimdeki başarısı da, problem çözmedeki başarısı ve becerisine göre değerlendirilir. Zira, bir kişinin bilgisini ve yeteneğini orta-

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Bidâye* IV/158-159; Reşîd, Abdullah, *İslam’da Ordu ve Komutan* 297-298.

ya koyan başarı kıstası, problem çözme kabiliyetidir.¹⁰¹

Bir liderin, cemaati ve arkasındaki insanlar tarafından her yönüyle hüsn-ü kabul görmesi ve onun güvenilir, itimat edilir bir insan haline gelmesi; ferdî, ailevî, içtimaî, iktisadî, siyasî bütün problemleri çözmesine bağlıdır. Bir lider arkasındaki insanların böyle ferdî, ailevî, içtimaî problemlerini çözdüğü ölçüde kabul görür ve onlar tarafından sevilir, sayılır, omuzlara alınır, bayraklaştırılır ve ebedlere kadar ona sahip çıkılır. İşte Hz. Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanlık için bütün problemleri çözen böyle bir liderdi..

Problemleri çözmeye alternatif olarak, baskılara başvuru olabilir, çeşitli cezalar verebilir, sürgüne gönderebilir, vatan-daşlık haklarından mahrum edebilir, ezebilir, zindanların kapılarını ardına kadar açabilir, işkencenin her çeşidini tatbik edebilir, hafiye teşkilatını insanların arkasına takabilir, korkutma ve devlet terörüyle bazı kimseleri baskı altına alabilirsiniz. Ama, bunlarla hiçbir problemi kökünden halledemezsiniz. Halletmek şöyle dursun, değişik komplikasyonlara ve toplum çapında depresyonlara sebebiyet verebilirsiniz. Dolayısıyla da bu bir çözüm yolu değildir. Bazı kimseler bunu çözüm sayabilirler bile, bu, yeni problemler doğuran bir çözüm yoludur. Hatta o, bir fasit daireye girmek demektir; siz birşeyi çözdük diye sevinirken bir sürü komplikasyonla karşı karşıya kaldığınızın farkında bile değilsinizdir. Fasit daire (yenilerin ifadesiyle kısır döngü), bir kere teşekkül etti mi artık onu kıracağınız âna kadar, her kurtulma hamleniz sizi biraz daha batırır. Oysa ki, Hz.

¹⁰¹ Aytürk, Nihat, *Yönetim Sanatı* 110.

Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem), fasit dairelere girmeden, baskı ve teröre eğilmeden, tedhişe sığınmadan, hapse müracaat etmeden, insanların hür iradelerini nazar-ı itibara alarak ve onlara saygılı olmasını bilerek bütün problemleri yağdan kıl çeker gibi halletmiştir. Başka hârikulade hallerine bakmadan, mûcizelerini nazar-ı itibara almadan, O'nun, sadece bu yönüne dikkatli bakabilseniz, siz de "Muhammedü'r-Resûlullah" diyeceksiniz. Evet, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka değil Allah'ın Resûlü'dür. Eğer O, Peygamber olmasaydı, bütün bu problemleri nasıl çözecekti? Oysa ki O, durmadan problem üreten, en küçük mes'elede kavga çıkaran, fitneye açık, üç-beş kuruş için birbirine düşen, vahşete, dalâlete, tuğyana, karanlığa, zulmete boğulmuş bir cemaat içinde neş'et etti ve Allah (celle celâluhû) da, bu cemaati irşad etme gibi ağır bir vazifeyi O'nun mübarek omuzlarına yükledi. (Haşr, 59/21) âyetinin anlattığı gibi, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), öyle bir mükellefiyetle geldi ki bu mükellefiyet dağların başına konsaydı, dağlar toz duman olur, giderdi; evet, mükellefiyeti o kadar ağırdı. Zira Allah (celle celâluhû) O'nu, alabildiğine vahşi, alabildiğine bedevî, alabildiğine dalâlet içindeki bir cemaatin irşadıyla tanzif etmişti. O da, bu toplum içinde ne kadar problem varsa birer birer yakaladı, çözdü, halletti; onları da itminan ve huzura kavuşturdu.

Hem öyle bir huzur cemaati haline getirdi ki, başkaları onları ancak ütöpik eserlerde okuyabilir ve görebilirdi. İşte Eflâtun'un "Cumhuriyet"i, Thomas More'nin "Ütopya"sı ve işte Campanella'nın "Güneş Devleti"... Hepsi de Allah Resûlü'nün yetiştirdiği o rüyalar cemaatini arama, bulma

sevdasıyla kaleme alınmış gibidir. Onlar hayal ededursunlar, Allah Resûlü, hem de onların düşüncelerindeki mahzurlu yanları aşarak asırlarca önce, pratikte bu cemaati yetiştirmiş ve daha sonrakilere, gökteki yıldızlara denk bir örnek olarak takdim etmişti. Kim onlara uyarırsa, bir huzur insanı haline gelecekti ve geldi de... Günümüzde bu gerçeği bütün çıplaklığıyla görüyor ve sahabe devrinin olurluğuna, daha bir inanıyor ve yeni aydınlık var oluşlar bekliyoruz.

Eğer o devrin insanının bütün problemleri, Allah Resûlü tarafından halledilip çözülmeseydi, hiç o vahşet içinden, insanlığın iftihar tabloları sayılan ashap çıkabilir miydi? Hiç şüphesiz ki hayır. Peki ama, Allah Resûlü bu problemlerin hepsini kendi akıl ve zekâsıyla mı çözmüştü? İşte buna da “hayır!” diyor ve ilave ediyoruz: Cenâb-ı Hakk O’na, peygamberliğe ait bir fetânet vermişti ki, vahiy buudlu bu nurânî fetanet sayesinde, O, bütün problemleri gayet rahatlıkla çözebiliyordu. Zaten, bu da O’nun peygamberliğinin delillerinden biriydi ki mevzumuzun çıkış noktası da işte budur.

Şimdi de bu hususa ait birkaç misal arzetmeye çalışalım:

a. Hacerü’l-esved için hakemlik

Peygamberimiz, otuz beş yaşında iken Kâ’be seller sebebiyle zarar görmüştü. O dönemde Kâ’be’nin üstü açıktı. Duvarları insan boyundan yüksek olan Kâ’be, taşla örülmüştü. İçinde bazı kıymetli eşyalar da bulunuyordu. O günlerde içindeki değerli şeylerin bir kısmı çalınmıştı. Kâ’be’nin seller sebebiyle zarar görmesi ve yıkılmaya yüz

tutması ile hırsızlık hadiselerinin meydana gelmesi üzerine, Kureyş toplanıp Kâ'be'yi yeniden inşa etmeye karar verdi. Bunun için Cidde sahillerinde kazaya uğramış bir geminin keresteleri satın alındı. Kâ'be'nin inşası kabileler arasında taksim edildi. Her kabile kendine düşen bölümü inşa ediyordu. Sıra Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasına gelince, kabileler arasında anlaşmazlık çıktı. Her kabile bu mübarek taşı yerine koyma şerefine kendisine ait olmasını istiyordu. Yine her kabile kendisini bu şerefe daha lâyık görüyordu. Özellikle Abdüddâroğulları çok ileri gidip bir çanak dolusu kan getirdi. Ellerini bu kana bulaştırıp yemin ettiler. Bu durum dört-beş gün kadar devam etti. Kabileler arasında savaş çıkma tehlikesi baş göstermişti. Durum oldukça kritikti. Nihayet Kureyş toplanıp istişare etti. Mescid'in kapısından ilk girecek kişinin, aralarında hakem yapılmasına karar verdiler. O kapıdan ilk giren Peygamberimiz oldu. O'nu gören Kureyşliler bir ağızdan: *"İşte bu giren zat, emîndir, bunun hakemliğine razıyız, bu emîn zat, Muhammed'dir."* dediler. Peygamberimize durumu arz ettiler. Resûl-i Ekrem, Hacerü'l-Esved'i yerine koymak için bir bez serip ortasına Hacerü'l-Esved'i yerleştirdi. Sonra da, kavim ve kabile liderlerini çağırarak hepsinden bu bezin bir ucundan tutmalarını istedi. Hacerü'l-Esved'in konulacağı yere gelince, bizzat eline alıp yerine koydu; sonra üstü örülüp inşa edildi.¹⁰²

Resûl-i Ekrem'in gösterdiği kiyaset, birtakım kanlı hadiselerin baş göstermesine engel olmuştu.¹⁰³ O, hem de hiç

¹⁰² İbn Hişam, I-II/124-127; Ahmed, III/425; Hakim, I/458; İbn Kesir, *Bidaye* II/281; Abdur-rezzak, *Musannef* V/318-319.

¹⁰³ Şibli, *Asr-ı Saadet* I/136.

düşünmeden, beklemeden, eline kalem almadan, şununla-bununla görüşüp yol yöntem araştırmadan, çok rahat ve yağdan kıl çeker gibi problemi halletmişti. Bu O'nun için çok basitti, ama hiç kimse de buna itiraz etmemişti. Peygamberimiz falsosuz, fiyaskosuz ve herkesi hoşnut edecek şekilde hakemliğini yerine getirmişti.¹⁰⁴ Peygamberimizin peygamberliğinden önce ortaya koyduğu bu meziyetini dahiliğine ve zekiliğine vermekten ziyade, Allah'ın O'nu risalet ve nübüvvet yükünü taşıması için seçmesine¹⁰⁵ ve adım adım bu yönünün inkişaf etmesine vermek daha isabetli olacaktır. Nitekim aklî melekelerinin gelişmiş olması, yani fetanet, peygamberlerde bulunması gereken sıfatlardan biridir. Şayet peygamberlerde bu güçlü muhakeme ve kuvvetli zeka olmasaydı, bütün hayatları düşmanlarıyla mücadele içinde geçen bu insanların, zor ve çetrefilli meselelere çare bulmaları ve inanmayanlarla etkili bir mücadele etmeleri mümkün olmazdı.¹⁰⁶

Peygamberimiz de bütün problemleri fetanetiyle çözmüş ve problem üretmeye çok açık olan bir toplumun bütün meselelerini halletmiştir. O'nun çözümleri ise herkesi daima memnun etmiştir. Çok zeki olan kimseler bile, problemleri çözerken birilerini memnun ederken birilerini de rahatsız edebilirler. Herkesin hoşnut olacağı şekilde çözümler ortaya koymak oldukça zordur. İşte Peygamberimiz bu yönüyle diğer insanlardan ve liderlerden ayrılır. Çünkü O, teklif ettiği çözümlerle herkesi memnun ve hoşnut etmeyi başarmıştır.

¹⁰⁴ Gülen, *Sonsuz Nur* I/428.

¹⁰⁵ Bûtî, *Fıkhu's-sîre* 74.

¹⁰⁶ Akgül, Muhittin, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber* 45-46.

b. Hicretin getirdiği problemler

Hız. Peygamber döneminde ikisi Habeşistan'a olmak üzere üç hicret yapılmıştır. Ama hicret denince ilk akla gelen, Hız. Peygamber'in de içinde bulunduğu Mekke'den Medine'ye yapılan hicrettir. Her hicretin kendine göre sıkıntıları ve beraberinde getirdiği problemleri vardır. Hâkeza, İslam tarihindeki en kapsamlı hicret olan, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret, genişliği ölçüsünde bir kısım problemleri de beraberinde getirmiştir. Hız. Peygamber takip ettiği siyaset ve ortaya koyduğu çözümlerle mevcut ve muhtemel problemleri halletmiştir. Ancak buradaki problemden maksadımız, hicretin bizzat kendisi değildir; hicretle birlikte gelen ve çözüm isteyen sıkıntılardır. Yoksa hicretin dinimizdeki yeri ve hicretle gelen bereket ve fütühat tartışılmaz.

Bilindiği gibi hicret, İslam tarihindeki en önemli olaylardan biridir.¹⁰⁷ Yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bundan dolayı da takvim başlangıcı yapılmıştır.¹⁰⁸

Müslümanların Mekke'deki sıkıntıları artıp şartlar iyice ağırlaşınca Peygamberimiz sahabeye kesin bir dille Medine'ye hicreti emretti. Orada Ensar kardeşleriyle buluşmalarını, zira orayı Allah'ın kendileri için güvenli bir yurt kıldığını söyledi. Bu emir üzerine sahabeler grup grup Medine'ye hicret etmeye başladılar.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Hicretle ilgili geniş bilgi için bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte XVI/131-153*; a.m., *Peygamberimizin Tebliğ Metotları II/48-52*; Algül, Hüseyin, "Hicret ve Getirdikleri", *Diyanet Dergisi (Hicret Özel Sayısı)*, 31-83; Altıntaş, Hayrani, "Hicretin Psikolojik Amilleri", *Diyanet Dergisi (Hicret Özel Sayısı)*, 109-145; Çakan, İ. Lütfi, *Siyasetli Muhammed* 81-90.

¹⁰⁸ Bkz. Buharî, *Menâkıbu'l-ensar* 48.

¹⁰⁹ İbn Hişam, I/295.

İslam muhâcirleri, bütün mallarını Mekke’de bırakarak hicret etmişler ve Medine’ye gelmişlerdi. Bunların içinde zenginleri de vardı. Fakat bunlar, Mekke’den gizlice hareket ettikleri için Medine’ye bir şey getirememişlerdi. Medine’de Muhâcirler, Ensar’ın bütün mallarından istifade ediyorlardı. Fakat Muhâcirlerin iâşe ve iskânları için daimi bir çözüm şekline ihtiyaç vardı.¹¹⁰ Medineliler ziraatla uğraşıyorlardı. Medine çarşısına tamamen Yahudiler hâkimdi.¹¹¹ Evs ve Hazreç, ağır faiz ve rehinelerle iktisaden daima geri bir düzeyde tutuluyordu.¹¹² Mekkeliler ticareti iyi bilirdi; fakat mevcut durumları itibariyle Yahudilerin karşısında durmaları oldukça zordu. Hâsılı, Muhâcirlerin her şeylerini bırakarak geldikleri bu yeni şehirde, her yönüyle topluma intibak ettirilmeleri gerekiyordu.¹¹³ Peygamberimizin bu meseleyi çözmek için ana hatlarıyla üç aşamalı bir yol izlediğini görüyoruz:

1. Mescidin inşası 2. Ensar-Muhâcir kardeşliğinin tesisi
3. Medine anayasasının yapılması.

Resûlullah’ın takip ettiği çözüm siyaseti, aynı zamanda Medine’de kurulan yeni toplumun da ilk esaslarını oluşturuyordu. Bu temel esaslar şunlardı:

1. Müslümanların Allah’la olan ilişkisi 2. Müslümanların birbirleriyle olan ilişkisi 3. Müslümanların yabancılarla, yani kendi dinlerinden olmayanlarla ilişkisi.¹¹⁴ Biz şimdi sırayla bu hususları açmak istiyoruz.

¹¹⁰ Şiblî, *a.g.e.* I/207.

¹¹¹ İbn Mâce, *Ticârât* 40.

¹¹² Algül, *a.g.m.* 58.

¹¹³ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. M. Hamidullah, *İslam Peygamberi* I/180.

¹¹⁴ Gazâlî, *Fıkhu’s-sîre* 194.

1) Mescidin İnşası

Peygamberimizin Medine'ye geldikten sonra, ilk iş olarak bir mescit inşa etti.¹¹⁵ Allah'a kulluk vazifesinin yayılmasına, cemaatin teşekkülüne, yakınlık bağlarının güçlenmesine, birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesine imkân verdiği düşünülürse, Efendimiz'in gerek Kuba'da, gerekse Medine'de ilk icraat olarak mescid inşası, oldukça dikkat çekicidir.¹¹⁶

Medine'ye hicret, İslamî bir toplumun teşekkülünde ilk adımdı. Mescit yapmak ise, bu toplumun kuruluşunda en önemli ve başta gelen noktadır. Bunun için Müslüman bir toplum ancak İslam'ın nizam, akide ve adabına sarılmakla, sağlamlık ve birbirine kenetlenmişlik vasfını kazanabilir. Bu suurun mayalandığı yer de mescittir.

Yine Müslümanların arasında kardeşlik ve sevgi bağının yaygınlaşması, İslam nizamının gereklerindedir. Ancak, bu bağın yaygınlaşması yalnızca mescitte kemal derecesine ulaşabilir. Müslümanlar aralarındaki mal, makam ve itibar farklarından sıyrılarak, her gün Allah'ın evinde, yani mescitte, belirli vakitlerde bir araya gelmedikleri sürece, Müslümanların aralarında kardeşlik ve dostluk ruhunun oluşması mümkün değildir. Bu ve benzeri maksatlar için Peygamberimiz önce mescidin yapılmasına girişti.¹¹⁷ Ensar ve Muhacir bütünleşmesinden oluşan toplumun ilk adımı böylece atılmış oluyordu. Bu adım, aynı zamanda Ensar ve Muhâcir arasındaki kaynaşmayı güçlendirecek ve mev-

¹¹⁵ Mescidin inşasıyla ilgili bkz. İbn Hişâm, I/216-217.

¹¹⁶ Algül, a.g.m. 58.

¹¹⁷ Bûtî, *Fıkhü's-sîre* 191-192.

cut sıkıntılarının aşılmasına da zemin hazırlayacaktı.

2) Ensar-Muhâcir Kardeşliğinin Tesisi

Peygamberimiz, Medine'ye geldikten bir süre sonra Ensar ve Muhâcir arasında kardeşlik tesis etti. Onlara Allah yolunda ikişer ikişer kardeş olmalarını söyledi. Kendisi de, Hz. Ali'nin elinden tutarak onu kardeşi ilan etti.¹¹⁸ Bu kardeşlik, öz kardeşlikten daha ileri idi. Yalnız hayatta iken değil, ölümden sonra bile din kardeşine mirastan hak veriyordu.¹¹⁹ Mirastan pay alma durumu, Bedir Savaşı sonrasında kadar devam etti ve “*Hısımlar*, (miras almakta) *birbirlerine daha lâyıktır.*” (Enfâl, 75) ayeti nazil olunca bu hüküm nesbolmuş oldu.¹²⁰

Peygamberimiz bu kardeşlik tesisiyle, Muhâcirlerin yeni yerleşme merkezine uyum ve intibaklarını kolaylaştırmak amacıyla basit, müessir ve somut bir hal tarzı ortaya koyarak onları samimi bir işbirliğine teşvik etti. Medineli her bir aile başkanı, en azından refah ve maddi genişlik içinde bulunanlar, Mekkeli bir Muhâcir ailesini kendi yanına alacaktı. Böylece hâsıl olan ahdî kardeşlik münasebetine göre kardeşlerden her ikisi de müştereken çalışacak, elde ettikleri kazancı aralarında paylaşacak, hatta birbirlerine mirasçı olacaklardı. Herkes, bu formüle rıza gösterip kabul etti ve Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiç vakit geçirmeksizin bir miktar Muhâcir'i, aynı sayıdaki Ensar'ın yanına yerleştirdi.¹²¹

¹¹⁸ İbn Hişâm, I-II/324.

¹¹⁹ Buhârî, *Ferâiz* 15; *Kefâlet* 2.

¹²⁰ Buhârî, *Kefâlet* 2.

¹²¹ M. Hamidullah, *a.g.e.* I/181.

Ensar-Muhâcir kardeşliği, pek çok destansı hadiseye sahne olmuştur. Şu hadise, Ensar'ın gösterdiği samimi gayreti ortaya koymasından dikkat çekicidir:

Peygamberimiz, Sa'd b. Rebî' ile Abdurrahman b. Avf'ı kardeş yapmıştı.¹²² Sa'd, Abdurrahman b. Avf'a şöyle dedi:

– Ben, Ensar içerisinde malı en çok olan kimseyim. Malımı ikiye böleyim. Ayrıca benim iki tane eşim var. Sen onlara bak. Hangisi hoşuna giderse ben onu boşayayım. İddeti dolunca da onunla evlen.

Abdurrahman b. Avf onun bu teklifi karşısında:

– Allah, malını ve aileni sana mübarek kılsın. Sen bana çarşının yolunu göster, dedi. Ona, Benû Kaynuka çarşısını gösterdiler. Abdurrahman b. Avf, o gün bir miktar peynir ve süt alıp satmıştı. Ticarete başlayan bu sahabe kısa bir süre sonra da Ensar'dan bir kadınla evlendi.¹²³ Abdurrahman b. Avf'ın kendini geçindirecek duruma gelince ilk iş olarak evlenmesi, evlerine girip çıktığı aileye karşı bir saygının ve bir ruh inceliğinin göstergesidir. Ama Sa'd'ın teklifi Ensar'ın bu konudaki civanmertliğini ve kardeşlik hukukuna riayet etme konusundaki gayret ve samimiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Yine Ensar arazilerinin Muhacir'le taksim edilmesini istediler. Ancak Peygamberimiz, Muhacir adına bu teklifi kabul etmedi. Ancak Ensar mahsulâtı kardeşleriyle paylaşacaklarını söyleyince Peygamberimiz bu teklifi kabul etti.¹²⁴

¹²² Bkz. Buhârî, *Kefâlet* 2.

¹²³ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensar* 3.

¹²⁴ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensar* 3.

Muhâcirler, Ensar'a yük olmamak için kendi işlerini kurmaya başladılar. Onların bir kısmı dükkan açmıştı. Hz. Ebû Bekir, Süh'teki dükkanında elbisecilik;¹²⁵ Hz. Osman, Kaynuka çarşısında hurma ticareti yapmaya başladı.¹²⁶ Diğer sahabeler de küçük ölçüde ticaretle geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Sahabe arasında Abdurrahman b. Avf gibi kısa zamanda çok zengin olanlar da vardı. Bunlar arasında özellikle Abdurrahman b. Avf, "Elimi kuma koysam altın olur." diyerek ticarete mazhar olduğu bereketi ifade etmiştir.

Müslümanlar, önceleri Yahudilerin çarşısında ticaret yapıyorlardı. Kendilerine ait bir çarşıları yoktu. Peygamberimiz o süreçte bu problemi de çözmüştür. Tetkik amacıyla Benu Kaynuka'ya ait Nebit çarşısına gitmiş ve çarşıya baktıktan sonra: "*Burası size münasip bir çarşı değildir.*" buyurmuşlardır. Sonra, başka bir çarşıya gidip yine aynı şeyi söylemiştir. Sonra da Medine'deki çarşının yerine gelerek: "*İşte sizin çarşınız burasıdır. Sakın burası daraltılmasın ve burada ticaret yapanlardan vergi alınmasın.*" buyurmuşlardır.¹²⁷ Bir rivâyete göre de, pazar yerinin belirlenmesi bir sahâbenin Peygamberimize gelip yer konusunda teklifte bulunması sonucunda gerçekleşmiştir.¹²⁸ Böylelikle, Müslümanların kendilerine ait bir çarşıları olmuştur. Netice itibariyle, Medine'de ticaret Yahudilerin hâkimiyetinden çıkmış, Müslümanların eline geçmiştir.

Mevlana Şibli, Ensar'la Muhacir arasındaki kardeşliği

¹²⁵ İbn Sa'd, III/186.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI/61.

¹²⁷ İbn Mâce, *Ticârât* 40.

¹²⁸ Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* IV/76; Hindî, *Kenzü'l-ummâl* XII/244.

şöyle yorumlamaktadır: “Ensar ile Muhacirler arasında bu şekilde kardeşlik kurulması, sırf evsiz yurtsuz kalan muhacirleri yerleştirmek gibi geçici bir tedbir olduğu halde bu hareket, İslam dayanışmasını takviye eden bir esas olmuştur. İslamiyet ahlaken yükselmeyi temin eden, insanî faziletleri tekemmül ettiren kuvvetli bir müessesedir. Bu müesseseyi meydana getirmek için her çeşitten insanlara, hükümdarlara, siyasetçilere, kumandanlara, vekillere, hulâsa en basit kabiliyet sahiplerinden en yüksek istidat ve liyâkat sahiplerine kadar herkese ihtiyaç vardır. Resûl-i Ekrem’in gayreti ve himmeti ile, başkalarını irşad ve ıslaha muktedir olan, ve çok kuvvetli insanlardan teşekkül eden bir cemaat meydana gelmişti. Bundan dolayı bu “kardeşlik” tesis edildiği zaman, Resûl-i Ekrem gerek Ensar gerek Muhâcirlerden yetişecek müstakbel mürşid ve müridler arasında müşterek sıfatlar teminini, bunların arasında seciye birliği ve zevk beraberliği bulunmasını, bu suretle bunların başkalarını da aynı esaslar dairesinde ıslah etmeye muktedir olmalarını dikkate almıştır.

Muhâcirlerin Medine’ye gelmeleri üzerine geçen kısa müddeti dikkate aldığımız takdirde, bu müddet zarfında Ensar’ın tabiat ve mizacını anlamaya imkân bulunmadığını, buna binaen bu kardeşliğin tesisi ile Ensar’la Muhâcirlerin birbiriyle karışarak terbiyevî bir hareket meydana getirdiklerini görüyoruz. Tarih, Ensar’ın Muhâcirlere gösterdiği fedâkarâne kardeşliğin, âlicenaplık duygularının bir mislini göstermekten âciz kalır.”¹²⁹

Netice itibariyle Peygamberimiz hicretle beraber gelen

¹²⁹ Şibli, a.g.e. I/210-211.

büyük bir problemin çözümü adına önemli bir mesafe katmıştır. Böylelikle İslâm toplumunu kurma yolunda en mühim esası belirlemiştir. Zira, herhangi bir devletin kurulması ve kalkınması ancak, millî bütünlük ve beraberliğin; karşılıklı sevgi, kardeşlik ve yardımlaşmanın sağlanması ile mümkündür. Aralarında hakiki kardeşlik ve sevgi bağları kurulmamış olan herhangi bir topluluğun, bir prensip etrafında birlik oluşturması imkansızdır. Bir millet veya bir toplulukta birlik, olmadığı sürece de o topluluktan bir devletin vücut bulması mümkün olmaz.¹³⁰

3) Medine Anayasasının Yapılması

Peygamberimizin Mekkeli Muhâcirleri Medineli Ensar'ın yanına yerleştirmesiyle Müslümanlar arasında bir birlik sağlanmış oldu. Medine'ye gelen Müslümanlar, M. Hamidullah'ın tesbitine göre 186 aileden oluşuyordu. En azından bir o kadar da Medineli Müslüman aile bulunuyordu. Hicret'in ilk yıllarında, dört yüze yakın ailenin İslam'ı kabul ettiği düşünüldüğünde, o dönemde Müslüman nüfusun bu rakamın çok üstünde olduğu sonucuna varılacaktır.¹³¹ Bu durumla ilgili olarak Buhârî'de geçen şu hadisi zikretmek yerinde olacaktır: Huzeyfe'nin nakline göre Peygamberimiz: “*Din olarak İslam'ı kabul eden ve Müslüman olan kimselerin isimlerini yazıp getiriniz!*” buyurmuştur. Peygamberimize bin beş yüz kişinin ismi yazılıp getirilmiştir.¹³²

M. Hamidullah, bu nüfus sayımıyla ilgili şu değerlendir-

¹³⁰ Bûfî, a.g.e. 196-197.

¹³¹ M. Hamidullah, a.g.e. I/183.

¹³² Buhârî, *Cihâd ve's-siyer* 181. İbn Mâce'de geçen aynı sahabeyle ait rivayette, bu sayı 600 veya 700 olarak geçmektedir. Bkz. İbn Mâce, *Fiten* 23.

meyi yapmaktadır: “İslam tarihinde görülen bu ilk nüfus sayımında tesbit edilen bin beş yüz Müslüman’dan ayrı, Medine’de henüz Müslüman olmamış birçok Arap kabilesi de bulunuyordu. Diğer yandan, Araplarla hemen hemen aynı sayıda Yahudiler de mevcuttu. Dolayısıyla, Hicretin ilk yılında Medine’de on binden ziyade nüfusla karşı karşıya bulunduğumuzu söylememiz mümkün olur.”¹³³

Farklı unsurları bir arada bulunduran Medine’de, tam mânâsıyla henüz toplumsal bir birlik, bütünlük ve dayanışma sağlanabilmiş değildi. Gerek Resûlullâh’ın ve gerekse ona tabî olanların karşılıklı hak ve vecibelerinin tayin edilip gösterilmesi icap etmekteydi. Şehirde yaşayan Arap olsun Yahudi olsun, bütün gayri müslimlerle de anlaşmak ve uyum içinde yaşamak gerekmekteydi. Aynı zamanda adliye, eğitim, maliye, askerlik, din ve sair alanlarda birtakım müesseseler kurmak suretiyle toplum hayatını teşkilatlandırmak gerekmekteydi. Yine, Peygamberimizin hayatındaki asıl hedef ve yegâne vazife olan İslâm’ın, istikbalini düşünmek de gerekiyordu. İlk günden itibaren onun öğretimi; Allah’ın birliği ve vahdaniyeti inancı, iyilik, yardımlaşma ve diğerkâmlık temeline oturmuş bulunuyordu. Ancak, sadece bunlar yetmiyordu. Daha sağlam tedbirler almak gerekiyordu.¹³⁴ Netice itiba-

¹³³ M. Hamidullah, a.g.e. I/183. Medine’deki nüfus sayımının kesin tarihi, kaynaklarda yer almamaktadır. Bu sayımın hicretin ilk yılında yapıldığı hususu, M. Hamidullah’ın tahminidir. Ayrıca sayım sonucunda ortaya çıkan rakamlarda farklılıklar vardır. Biz, M. Hamidullah’ın özellikle Medine’ye gelen Muhacir aile sayısından yola çıkarak ortaya koyduğu tespitin isabetli olabileceğini düşünüyoruz. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, V/384; Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler* 47-48; Okiç, “İslamiyette İlk Nüfus Sayımı”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1958-9, VII/11-20.

¹³⁴ M. Hamidullah, a.g.e. 188-189.

riyle Peygamberimiz, Müslümanlarla Yahudiler arasında bir anlaşma yaptı. Yapılan bu anayasayla bir şehir-devlet yapısı ortaya çıkmış oldu. Bu devletin anayasası yazılı bir biçimde tesbit edildi. Bu, ilk İslam Devletinin Anayasası olmanından dışında, aynı zamanda yeryüzünde bir devletin vazettiği ilk yazılı anayasa olma hususiyetine de sahiptir.¹³⁵ Bu anayasa metni, günümüze kadar bütün olarak ulaşmıştır. İbn Hişam, bu anayasayı tam metin olarak kaydetmektedir.¹³⁶

Konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için tam metnine ve tahliline yer vermeyeceğimiz bu anlaşmanın Şibli tarafından yapılan bir hulâsasını vermekle ve metin tahlilini ilgili kaynaklara havale etmekle iktifa etmek istiyoruz. Bu anayasa metninin hulâsası şu şekildedir:

1. Diyetlere, fidyelere ait kaideler evvelce mer'î olduğu gibi, bundan sonra da mer'î olacaktır.
2. Musevîler, din hürriyetini haiz olacaklar, onların dinlerine hiçbir şekilde müdahale edilmeyecektir.
3. Müslümanlarla Yahudiler, dostane şartlar dairesinde yaşayacaklardır.
4. İki taraftan biri, taarruza uğrarsa diğer taraf ona yardım edecektir.
5. Taraflardan hiçbiri, Kureyşlileri himaye etmeyecektir.
6. Medine'ye karşı bir taarruzun vukuu halinde, iki taraf müştereken şehirlerini müdafaa edecektir.
7. İki taraftan biri bir düşmanla sulh aktederse, her iki

¹³⁵ M. Hamidullah, *a.g.e.* 189.

¹³⁶ Bkz., İbn Hişam, *a.g.e.* I-II/321-324.

taraf da bu sulhun ahkâmına riayet edecek, fakat dinî davaların halli bu muâhede dışında kalacaktır.¹³⁷

Bu anayasanın yapılmasıyla, Medine’de yeni bir dönem başlamıştır. Ancak konumuza bakan yönüyle, Peygamberimiz pek çok anlaşmazlık ve karışıklıklara sebep olabilecek çok unsurlu bir sosyal yapı içerisinde, bir anayasa yapmak suretiyle, muhtemel problemlerin önüne geçmiş ve bir huzur ortamı oluşturmuştur. Bu anayasa, hicretle gelen problemlerin çözümünde önemli bir aşama olmuştur. Bu durum, O’nun problemleri çözmedeki eşsizliğini bir kere daha ispat etmiştir.

c. Huneyn ganimetlerinin taksimi

Peygamberimiz; en zor problemleri gayet kolaylıkla çözdüğü ve halledilmez gibi görünen meseleleri rahatlıkla ve fevkalâde süratli bir şekilde hallettiği gibi, nice dirayetli insanı tereddüde, hatta paniğe sevk edecek ani ve beklenmedik hâdiseler karşısında, her zamanki vaziyet ve soğukkanlılığından hiçbir şey kaybetmeden, süratle harekete geçer ve bir hamlede, o problemi, o kargaşayı halleder, duruma hâkim olurdu. Peygamberimizin yaptığı her hareket, attığı her adım, söylediği her kelime ve her cümle, tetkik edildiğinde de görülecektir ki; bütün bunlar hassas bir mizan ve ölçü içinde planlanmış ve zamanlama gayet hassas bir ustalıkla ayarlanmıştır. Eğer bir az bir süreye gecikme söz konusu olsa veya söylenen sözlerden bir tek cümle ihmale uğrasaydı, bu derece muvaffakiyet ger-

¹³⁷ Şiblî, a.g.e. I/214. Söz konusu anayasa metninin tahlili için bkz., M. Hamidullah, a.g.e. I/191-199; Bûtî, a.g.e. 200-205.

çekleşmezdi. Halbuki Allah Rasûlü, uzun boylu düşünmeye, ölçüp tartmaya bile fırsat bulamamıştır. Öyleyse bu gibi vak'aları, O'nun fetanet-i azam sahibi olmasından başka bir şey ile izah etmek mümkün değildir. Evet O, bir peygamberdi ve mantığı da, peygamber mantığıydı. Peygamber olarak düşünüyor ve peygamber olarak hareket ediyordu ki, hiçbir teşebbüsünde falso görülüyordu.¹³⁸ Peygamberimizin problem çözmedeki eşsizliğini ve başarısını gösteren olaylardan biri de Huneyn ganimetlerinin dağıtılması meselesidir.

Peygamberimiz, Huneyn Savaşında elde edilen ganimetleri Kureyş ve diğer Arap kabilelerinden bazı kimselere vermişti. Ensar'a bu ganimetlerden pay verilmemişti.¹³⁹ Ganimetten pay verilenler; Hakim b. Hizam, Ebû Süfyan, Şeybe b. Osman, Safvan b. Ümeyye ve Uveyne b. Hun gibi Müslümanlığı yeni kabul etmiş kimselerdi.¹⁴⁰ Ancak, Müslümanlık kalplerine tam olarak oturmuş değildi. Peygamberimiz bunların kalplerini İslam'a ısındırmak istiyordu.¹⁴¹

Peygamberimiz Mekkelilere altın, gümüş, deve gibi şeyler vermişti. Aslında, bununla dini korumak ve fertlerin gönlünü İslâm'a ısındırmak istiyordu. Bilindiği gibi, Mekke fethi çok kısa bir zaman önce gerçekleşmişti. Gerçi Mekkeliler Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, henüz İslam tam olarak kalplerine yerleşmemişti. Bu da, onların onur ve gururlarının incinmiş olabileceğini göstermektedir. Peygamberimiz, Hu-

¹³⁸ Gülen, *Sonsuz Nur* I/210.

¹³⁹ Buhârî, *Megâzi* 57.

¹⁴⁰ İbn Hişâm, a.g.e. III-IV/337-338.

¹⁴¹ Şibli, a.g.e. I/358; Buhârî, *Megâzi* 57; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* VIII/370.

neyn ganimetlerini Mekkelilere vermekle muhtemel yaraları sarmış olacaktı. Ne var ki, Peygamberimizin bu tak-simi Ensar'dan bazı kimseleri rahatsız etmişti. Hatta bazı kimseler: “*Daha onların kanları kılıçlarımızdan damlıyor, ama Resûlullah, bizi bırakıp Kureys’e ganimet veriyor.*” demişti.¹⁴²

Sa’d b. Ubâde, durumu Resûlullah’a (sallallâhu aleyhi ve sel-lem) haber verdi. Peygamberimiz O’na, kendisinin ne dü-şündüğünü sorunca Sa’d, kendisinin de kavminden bir fert olduğunu söyledi.¹⁴³ Gerçi bu sözleri söyleyen kimseler daha ziyade Ensar’ın gençleri idi.¹⁴⁴ Ancak Sa’d b. Ubâde gibi İslam’a erken girmiş, Sa’d b. Muaz’la birlikte Ensar’ın önde gelen iki kişisinden biri olan, Akabe biatına katılanlar arasında yer alan ve Peygamberimizin yakınında bulunan ve itaat, iman ve sadakat gibi önemli vasıfları haiz bulunan bir sahabenin¹⁴⁵ de böyle bir söz söylemesi durumun kritik olduğunu gösteriyordu.

Peygamberimiz, derhal Ensar’ın toplanmasını istedi ve onlara şöyle hitap etti:

“*Ey Ensar topluluğu! Duydum ki, gönlünüzde bana karşı kırgınlık hâsıl olmuş...*”

Peygamberimizin söze böyle girmesi, kitle psikolojisi açısından müthiş bir başlangıçtı. Çünkü fertlerinin çoğunun toplanma sebeplerinin ne olduğundan dahi habersiz olduğu bir topluma, hiç beklenmedik bir anda, ilk defa

¹⁴² Müslim, *Zekat* 132.

¹⁴³ İbn Hişâm, *a.g.e.* III-IV/340.

¹⁴⁴ Müslim, *Zekat* 132.

¹⁴⁵ Halid Muhammed Halid, *Ricâlü'n havle'r-rasûl* 345. Sa’d b. Ubâde ile ilgili daha geniş bilgi için bu kitabın 345-352. sayfalanna bakılabilir.

böyle bir sözün söylenmesi, aniden vurulan bir tokat gibi, herkesi kendine getirici mahiyette idi ve getirdi de.¹⁴⁶

Takdir edilir ki, Ensar şok etkisi yapan bu cümleden sonra tamamıyla Peygamberimizin konuşmasına ve konsantre olmuş ve arkadan gelecek cümleler onlar tarafından merakla beklenmiş olmalıdır. Peygamberimiz, sözlerine şu cümlelerle devam etti:

“Ben geldiğimde, siz dalâlet içinde değil miydiniz? Allah benimle sizi hidayete erdirmemi mi?”

“Ben geldiğimde siz fakirlik içinde değil miydiniz? Allah benim vesilemle sizi zenginleştirmemi mi?”

“Ben geldiğimde siz birbirinize düşman değil miydiniz? Allah benimle sizin kalplerinizi te’lif etmedi mi?”

Peygamberimizin sorduğu her sorunun sonunda, Ensar’dan topluca şu ses yükseliyordu: *“Evet, minnet Allah’a ve Resulünedir!”*

Peygamberimiz buraya kadar, belîğ bir şekilde Allah’ın kendi vasıtasıyla Ensar’a verdiği nimetleri saydı. Bu nimetleri sayarken de, hiçbir dünya nimetiyle ölçülemeyecek kadar büyük olan iman nimetiyle söze başladı. Arkasından, onların fakirlikten kurtulmalarını vesilesinden bahsettikten sonra, en büyük problemlerinden biri olan tefrika ve düşmanlığın da kendi vasıtasıyla sona erdiğini ve kalplerinin Allah tarafından nasıl te’lif edildiğini hatırlattı ki, Peygamberimizden önce Medineliler yıllarca devam eden Buâs harpleri nedeniyle birbirine düşman vaziyetteydi. Kalpleri-

¹⁴⁶ Gülen, a.g.e. I/212.

nin telif edilmesi de, onlar için mal harcamayla elde edilemeyecek kadar büyük bir nimetti.¹⁴⁷

Peygamberimizin bu ifadelerinden, Ensar'ın duygulanmaması mümkün değildir. Tam bu noktada, Peygamberimiz sözün akış yönünü değiştirip soru sorduktan sonra konuşmasına devam etti:

“Ey Ensar topluluğu! Bana cevap vermeyecek misiniz?”

Ensar, *“Ya Resulullah! Sana nasıl cevap verebiliriz? Lütuftu ve minnet Allah ve Rasûlünedir.”* dediler. Peygamberimiz, bu cevap üzerine onlar tarafından söylenebilecek şu sözleri söyleyerek konuşmasını sürdürdü:

“Dileseydiniz, bana başka türlü de cevap verebilirdiniz. Meselâ şöyle diyebilirdiniz: ‘Mekke’den, tekzip edilmiş olarak geldin ve biz sana inandık; terkedilmiş olarak geldin ve biz sana sahip çıktık; yurdundan kovulmuş olarak geldin, biz Sana yuvalarımızı açtık; muhtaç olarak geldin, biz Senin bütün ihtiyaçlarını karşıladık!’ Bana bu şekilde cevap vermiş olsaydınız, doğru söylemiş olacaktınız. Sizi yalanlayan da olmayacaktı.

Ey Ensar topluluğu! Müslüman olmalarını istediğim bazı kişilere bir miktar dünyalık verdiğim için, kalben gücendiyseniz; herkes evine, deveyle, koyunla dönerken, siz evelerinize Resûlullah’la dönmek istemez misiniz? Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, eğer hicret meselesi olmasaydı, ben Ensar’dan biri olmayı arzu ederdim. Eğer insanların hepsi bir vadiye, Ensar da başka bir vadiye

¹⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* VIII/373.

gitse, ben tereddüt etmeden Ensar'ın gittiği tarafa giderim. Ey Allah'ım Ensar'ı, çocuklarını ve torunlarını sen koru!"

Peygamberimizin bu konuşması üzerine bütün Ensar hep bir ağızdan, “*Bize Resûlullah yeter, başka hisse istemiyoruz*” dediler. Ensar'ın birçoğu heyecanlarından hüngür hüngür ağlıyor, sakallarını gözyaşları ile ıslatıyordu.¹⁴⁸

Peygamberimiz bu kısa ve veciz konuşmasıyla, ortaya çıkması muhtemel bir fitnenin önüne geçmiş ve Ensar'ın kalbini bir kat daha kazanmıştır.

Şurası bir gerçektir ki, büyük liderler sıradan lider ve yöneticilerden kriz anlarında verdikleri kararlar ve takındıkları tavırlarla ayrılırlar. Başarılı liderler, bir krizin ilk işaretini alır almaz gerçeği tam olarak ve bütün dehşetiyle görebilen kimselerdir. Zira, gerçeği görmezlikten gelmek krizi derinleştirir ve çözümü zorlaştırır.

Kriz anlarında dikkat edilmesi gereken bir husus da, muhatapların hissî ihtiyaçlarına ilgi ve itina gösterilmesidir.

Peygamberimizin, Huneyn ganimetlerinin dağıtılmasıyla ilgili çıkan probleme yaklaşımı ve problemi kısa sürede çözüme ulaştırması O'nun nasıl bir lider ve idareci olduğunu göstermektedir. Ayrıca, O'nun bir Peygamber olması ve fetaneti, problemlerin çözümünde isabet etmesinde de en önemli faktördür.

Son olarak, Peygamberimizin Ensar'a yapmış olduğu bu konuşmanın, Ensar'a olan şefkat ve sevgisini açıkça gösterdiğini söylemek mümkündür. Mal ve ganimet, Pey-

¹⁴⁸ İbn Hişâm, a.g.e. III-IV/340-341; Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensar* 1,2; *Megâzî* 57; Müslim, *Zekat* 132-139.

gamber sevgisinin önüne geçememiş ve Ensar, en bahtiyar kimseler olarak Rasûlüllah'la beraber Medine'ye dönmüşlerdir.¹⁴⁹

5 . İnsan Yetiştirmeye Önem Vermesi

a. İnsan yetiştirmenin önemi ve yetişmiş insanın değeri

Bir liderde bulunması gereken vasıflardan biri de insan yetiştirmeye önem vermesidir. Önem vermek, önemli olduğunu söylemek değildir; bizzat insanların yetişmesiyle meşgul olmak ve bunu, ihmal edilmemesi gereken bir vazife olarak görmektir.

Bir ülke, yetişmiş insanıyla ma'murdur. Bir millet için en büyük sermaye, yetişmiş insanların çokluğudur. İnsan, israf edilmemesi gereken bir değerdir. İnsan israfı, istisnasız bütün değerlerin israfı demektir. Çünkü insan; küçük âlem, mikro evrendir. Bu sebeple insanı doğru değerlendirmek, makro planda evreni, tüm boyutlarıyla bütün kâinâtı değerlendirmek anlamına gelir.¹⁵⁰

Günümüzde, liderlikle ilgili değişik çalışmalar yapılmaktadır. Liderlik ve yöneticilik anlayışıyla ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. İnsan yetiştirmeye önem verme konusu, özellikle hizmetkâr liderlik anlayışı içerisinde oldukça mühim bir yer tutmaktadır. Bu anlayışa göre, lider, insanların gelişmesi ve büyümesine özel bir ihtimam göstermelidir. Zira, her insan özeldir; bir önem ve değere sahiptir. Bundan dolayı lider, her ferdin büyüüp gelişmesine özel

¹⁴⁹ Bûtî, a.g.e. 400.

¹⁵⁰ Çakan, *Siyasetli Muhammed* 13.

gayret sarfeder ve emri altında çalışanların veya sorumlu olduğu fertlerin şahsî, meslekî ve ruhî gelişimlerini tamamlamaları için sahip olduğu bütün gücü kullanma konusunda mesul olduğunun şuurundadır.¹⁵¹

Liderin en büyük sermayesi insandır. Bundan dolayı lider, raiyetinin her yönden gelişip yetişmesine çalışmalı, bunun için gerekli imkân ve ortamları hazırlamalıdır.

Peygamberimiz, insan unsurunu hiçbir zaman ihmal etmemiştir. 23 yıllık peygamberlik hayatı, bunun en büyük şahididir. Peygamberimizin tebliğ sıfatı ve sünneti de bunun en açık göstergesidir. Tebliğ, sadece Allah'tan gelen vahyin insanlara aktarılması değildir. Onun aynı zamanda uygulanmasıdır. Yani, Peygamberimizin görevi sadece nakletmek (tebliğ) değil, aynı zamanda tebliğ ettiğini öğretmektir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “*Nitekim Biz, size aranızdan âyetlerimizi okuyan, sizi (kötülüklerden, günahlardan, yanlış düşünce ve inançlardan) arındıran, size Kitap’ı ve hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir peygamber gönderdik.*” (Bakara, 151) buyrulmaktadır.¹⁵²

Âyette, açıkça öğretmekten bahsedilmektedir. Peki öğretmek nasıl olur? Sadece bildiğini nakletmekle mi? Elbette, hayır. Çünkü, öğretmen pratiğe aktarmakla, yani uygulamayla ilgisi vardır. Evet, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Kur’ân’ı tebliğ ettiği gibi, pratikte uygulamasını da bizzat göstermiştir. Kendisi de bu yönüyle “yaşayan Kur’ân” olmuştur.¹⁵³

¹⁵¹ Çaldıranlı, a.g.m. 492.

¹⁵² Benzeri âyetler için bkz., Âl-i İmran, 164; Nisâ, 113; Ahzâb, 34; Cum’a, 2.

¹⁵³ Yenibaş, Hasan, “Sünnet-Hikmet İlişkisi”, Yeni Ümit, Nisan-Haziran 2001, 18 (sayı: 52).

Kur'ân ve hadislerde yer alan ilim öğrenme ve öğretme ile ilgili ifadeler ve Peygamberimizin hayatındaki uygulamalar, Peygamberimizin bu konuya verdiği önemi göstermektedir. Bu konuyu en açık bir şekilde vurgulayan âyetlerden biri şöyledir: “Mü'minler toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir taifenin dini iyi öğrenmek için ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi ki, ta böylece, yanlışlıklara düşmekten sakınmış olsunlar.” (Tevbe, 122)

Elmalı'nın yorumuna göre, Müslümanların tamamının birden savaşa katılması doğru değildir. Elbette, tamamının savaştan geri kalması da söz konusu olamaz. Ancak, Müslümanların bir kısmı savaşa katılırken, bir kısmı da geride kalıp dinin inceliklerini iyice ve derinlemesine öğrenmeli ve dönüp geldikleri vakit, savaşa katılanları yanlışlıklara düşmekten sakınmaları için uyarmalıdır. Bunu, halka üstünlük taslamak veya değişik çıkarlar elde etmek için değil, sırf kendi halkını, özellikle savaşa katılıp da din eğitim ve öğretiminden uzak kalmış olan din kardeşlerini inzâr ve irşad maksadı ile yapmak gerekir. Böylelikle savaşa katılanlar fıkıh ve din ilimlerini öğrenirken, kalanlar da bu iş için, yani eğitim ve öğretim için seferber olacaktır. Şu halde dinde tefakkuh, yani derinliğine bilgi edinme işi de bir farz-ı kifayedir ve Allah yolunda cihattan sayılmaktadır. Bu mânâyâ göre, din ilimlerinin tahsili için de bir seferberlik söz konusudur.¹⁵⁴

Demek ki, savaş gibi olağanüstü durumlar olsa bile,

¹⁵⁴ Elmalı, *Hak Dini* IV/2646-2647. Değişik yorumlar için bkz., İbn Kesîr, *Tefsîr* II/178; Kutub, *Fi Zilâl* III/1735-1739.

eğitim-öğretimin sekteye uğraması, eğitim-öğretim müesseselerinin kapanması doğru değildir. Çünkü savaşta galip olan bir millet, şayet ilim ve kültür hayatı itibarıyla yenik düşerse, bu boşluk, cephede kaybedilen bir savaştan daha zor telafi edilir.

Burada şu hususu da belirtmek faydalı olacaktır: Savaş zamanında bir kısım kimselerin geride kalıp ilim öğrenmesini emreden âyette geçen ilimden maksadın, müfessirlerin yorumuna göre dini ilimler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, biz burada kastedilen ilmin dini ilimlerin dışındaki müspet ilimlere de şamil olması gerektiğini düşünüyoruz. Bilindiği gibi, hangi dal olursa olsun ilimde ihtisas zaruridir. İhtisas ise, ancak o ilim üzerine yoğunlaşmaya bağlıdır. Cihat ise, ihtisasa sekte vurur. Ölen bir âlim, bir ilmin inkişafını da beraberinde götürür. Böylece ilim de inkitaya uğramış olur.

b. Fıllî tedbirler

Peygamberimiz, hayatı boyunca ilmin yaygınlaştırılması hususu üzerinde titizlikle durmuştur. İlim öğrenmekle ilgili hadisler bunun en açık göstergesidir: “İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.”¹⁵⁵ “Âlimler peygamberlerin vârisleridir.”¹⁵⁶ “Allah, kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde derin anlayış sahibi (fakih) yapar.”¹⁵⁷ Bu ve benzeri pek çok hadis, ilmin önemini vurgulamaktadır. Peygamberimiz, Abdullah b. Abbas için ettiği “Allah’ım ona kitabı

¹⁵⁵ İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

¹⁵⁶ Buhârî, *İlim* 10; İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

¹⁵⁷ Buhârî, *İlim* 13; İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

öğret.”¹⁵⁸ duasında olduğu gibi, bazı sahabeleri bizzat ilme teşvik etmiştir.

Sahabe, Peygamberimizin bu konudaki teşvik ve yönlendirmelerini çok iyi değerlendirmiş ve ilim öğrenmeyi, hayatın bir parçası haline getirmiştir. Hz. Ömer’in şu sözü bu konuyu aydınlatıcı mahiyettedir: “Ben ve Ensar’dan bir komşum, Resûlullah’ın yanında bulunma konusunda nöbetleşirdik; bir gün o bulunurdu, bir gün de ben. Ben bulunduğum zaman, o günün vahiy v.s. ile ilgili haberleri kendisine ulaştırırdım; o da bulunduğu zaman böyle yapardı.”¹⁵⁹

Peygamberimiz de, bizzat kendisinin bu yönüne işaret ederek, “*Ben muallim olarak gönderildim*”¹⁶⁰ buyurmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Kur’ân-ı Kerîm de bu konuya temas etmiş ve çeşitli vesilelerle Peygamberimizin ilahî tebliğ vazifesinin ne olduğunu açıklarken bunu bir öğretim işinden ibaret olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹ O, ümmî bir toplum içinde neş’et etmişti.¹⁶² Bundan dolayı okuma yazma oranı oldukça düşüktü. Peygamberimiz, özellikle Medine döneminde bu konuda seferberlik başlattı. Bu amaçla mescidin bir kısmını tahsis etti. Buraya Suffa denmekteydi. Suffa, ilk İslam üniversitesidir. Bizzat Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) burada dersler veriyordu; fakat henüz başlangıçta bulunanlara okuma-yazmayı ve Kur’ân’ı öğretmek

¹⁵⁸ Buhârî, *İlim* 17.

¹⁵⁹ Buhârî, *İlim* 27.

¹⁶⁰ İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

¹⁶¹ M. Hamidullah, *a.g.e.* II/758. Konuyla ilgili âyet için misal olarak bkz. Bakara, 129.

¹⁶² Bkz. Buhârî, *Savm* 13; Müslim, *Savm* 15. Konuyla ilgili ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* IV/623.

üzere başka öğretmenler de vazife görüyorlardı. Ubâde b. Sâmî, Kur'ân ve okuma-yazma öğreten muallimlerden biridir. Bunu bizzat kendisi ifade etmekte ve Suffa ehlin-den bazılarına Kur'ân'ı ve yazı yazmayı öğrettiğini söylemektedir.¹⁶³ Yine, Abdullah b. Said el-Âsî de Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından Medine'de halka yazı yazmayı öğretmek için görevlendirilmiştir.¹⁶⁴ Bu sahâbeler gibi daha başkaları da bu ve benzeri konularda istihdam edilmişlerdir.¹⁶⁵

Peygamberimizin bu konudaki dikkat çekici bir uygulaması da Bedir esirleriyle ilgilidir. Bedir savaşı esirlerinden yazı yazmayı bilen kimseler vardı. O sırada Ensar'dan güzel yazı yazan kimse bulunmamaktaydı. Bu yüzden, esirlerden hiç malı olmayanların, on çocuğa yazı yazmayı öğretmesi karşılığında serbest bırakılması kabul edildi. Zeyd b. Sâbit de, o sırada Ensâr çocuklarından bir grup içinde bu yazı yazmayı öğrenmiştir.¹⁶⁶

Eğitim ve öğretim faaliyetleri, Medine'de Sufya'nın yanı sıra diğer mahallelerde de yaygınlaştırılmıştır. Bu amaçla, henüz hicretin ikinci yılında Mahreme b. Nevfel'in evinde Dâru'l-kurrâ adında, Kur'ân öğretimine tahsis edilmiş yeni bir okul faaliyete geçirilmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca Kuba'daki mescidin de bu amaçla kullanıldığı hatta Peygamberimizin zaman

¹⁶³ Ebû Dâvud, *Buyû* 37; İbn Mâce, *Ticârât* 8.

¹⁶⁴ İbn Abdilber, *İstîâb* III/52; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* III/262.

¹⁶⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Kettânî, *Terâtübü'l-idâriyye* I/186; M. Hamidullah, *a.g.e.* II/769-773; Canan, *Peygamberimizin Okuma-Yazma Seferberliği*; A. mlf., *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* II/240-241.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, II/22; *Müsned* I/247.

¹⁶⁷ İbn Sa'd, IV/205.

zaman buraya gelip bizzat eğitim öğretim işiyle ilgilendiği belirtilmektedir.¹⁶⁸

Buraya kadar kaydedilen rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, Peygamberimiz döneminde İslam toplumu bir bilgi toplumu haline gelmişti. Toplumda herkes, öğrenme ve öğretmeyi en önemli vazifelerden biri olarak görüyorlardı. Peygamberimizin bu konudaki teşvik ve çalışmaları neticesinde, toplumun bilgi ve kültür seviyesi yükselmiştir. Bu durum, Peygamberimizin insan yetiştirmeye verdiği önemi göstermektedir. Hakiki lider, kendisi öğrenen ve çevresinin de öğrenmesini sağlayan liderdir. Çok kısa bir sürede okuma ve öğrenmenin toplumun bütün katmanları arasında yaygınlaştırılması Peygamberimizin ne kadar eşsiz ve yüce bir lider olduğunu göstermektedir.

6. İkna Etme Gücü

Bir liderde bulunması gereken özelliklerden biri de ikna etme gücüdür. Lider, karar verirken sahip olduğu makamın otoritesini kullanma yerine, o kararla alâkalı insanları ikna etme metodunu kullanır. Zorlama yerine, muhatapların akıl ve kalplerine hitap ederek, akıllarını, hislerini ve ruhlarını da fethederek onlara iş yaptırır.¹⁶⁹

Peygamberimizin hayatına baktığımızda, bu hususu açıkça müşahede etmekteyiz. O, muhataplarını akıl ve kalplerine hitap ederek ikna etmeye çalışmıştır. Yukarıda da geçtiği gibi, Huneyn ganimetlerinin dağıtılması husu-

¹⁶⁸ M. Hamidullah, a.g.e. II/771; Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. M. Hamidullah, a.g.e. II/769-773; Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* II/240-241.

¹⁶⁹ Çaldıranlı, a.g.m. 491.

sunda ortaya çıkan problemin çözümü için Peygamberimizin Ensar'a yaptığı konuşma bunun en güzel göstergesidir.¹⁷⁰

Şu olay da, Peygamberimizin bu yönüne ışık tutmaktadır: Allah Resûlü'nün huzuruna bir genç gelir. "Yâ Resûlullah, zina için bana izin ver, çünkü tahammül etmem mümkün değil." der. Orada bulunanlar bu genci azarlarlar. Peygamberimiz ise, gence tepki göstermez ve gence yaklaşmasını söyler. Genç, yaklaşır ve oturur. Peygamberimizle genç arasında, soru cevap şeklinde cereyan eden şu konuşma geçer:

– Böyle bir şeyin senin annenle yapılmasını ister miydin?

– Anam babam Sana feda olsun Ey Allah'ın Resûlü, istemezdim.

Hiçbir insan da, annesine böyle birşey yapılmasını istemez!

– Senin bir kızın olsaydı, ona böyle bir şey yapılmasını ister miydin?

– Canım Sana feda olsun Ya Resulallah, istemezdim.

Hiçbir insan da, kızı için böyle birşey yapılmasını istemez!

– Halanla veya teyzenle böyle birşey yapılmasını ister miydin?

– Hayır, Ya Resulallah, istemezdim!

¹⁷⁰ İbn Hişâm, a.g.e. III-IV/340-341; Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensar* 1, 2; *Megâzî* 57; Müslim, *Zekat* 132-139. Hz. Peygamber'in ensara yaptığı konuşmanın tahlili için bkz. Gülen, *Sonsuz Nur* 1/210-215.

– Kız kardeşinle ister miydin bir başkası onunla zina et-sin?

– Hayır, hayır, istemezdim!

Hiç kimse de, halasıyla ve teyzesiyle zina edilmesini istemez.

Peygamberimiz, bunun üzerine elini gencin göğsüne koyar ve şöyle dua eder: “Allah’ım bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza buyur.” Bu genç, bundan sonra haram işlemeye yeltenmemiştir.¹⁷¹ Yani, bir iffet abidesi haline gelmiştir.

Bu rivâyet, Peygamberimizin zina etmek için izin isteyen bir gence karşı akıl ve mantık planında ortaya koyduğu, yumuşak tavrı net olarak göstermektedir. Peygamberiz, öncelikle genci yumuşak karşılamış, onu sakın bir şekilde dinlemiş ve yanına çağırmıştır. Dizlerinin dibine gelen bu genci, akıl ve mantık planında ikna etmiştir. Bu muamele, daha etkili olmuş ve genç kendi isteğiyle Peygamberimizin hedeflediği neticeye ulaşmıştır. Bu metodun Peygamberimizin tebliğinin geneline hâkim olduğunu söylemek mübalağa olmayacaktır.

7. Sorumluluk Duygusu

Lider, bir mesuliyet insanıdır. Sorumluluklarını yerine getirme mevzuunda, ne karşısına çıkan engellerin zorlu ve aşılmaz olması ne de imkânların genişliğiyle gelen yaşama zevki, rahat ve rehavet onu yolundan döndürebilir ve ona mükellefiyetlerini unutturabilir. Üzerine aldığı mesuliyetle-

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, V/256, 257.

ri mutlaka yerine getirir. Yaptığı hizmetler karşısında herhangi bir ücret ve mükâfat beklemez.¹⁷² Bu özellik “çobanlık” kelimesiyle de ifade edilmektedir ki, Peygamberimizin “*Hepiniz bir çobansınız ve güttüğünüzden mesulsünüz.*”¹⁷³ hadisi bu hususu ifade etmektedir.

Tarih boyunca, herhangi bir cemaatin şahs-ı manevî-sini temsil eden liderler, kılı kırk yararcasına yaşamışlardır. Yüz tecrübeyle sabittir ki; hangi seviyede olursa olsun başta bulunan kişinin bir saatlik gafleti, ekseriya cemaatin bir yanında herhangi bir arızaya sebebiyet verir. Hz. Ömer’in, “Benim günahlarım yüzünden ümmet-i Muhammed’i helâk etme” duasını bu düşünce içinde değerlendirebiliriz.¹⁷⁴

Peygamberimiz, tam bir mesuliyet insanıydı. O’nun sorumluluğu tebliğdi, bütün insanlara tek tek Allah’ı anlatmaktı. O’nun ilk vazifesi buydu. Zaten tebliğ, her peygamberin varlık gayesidir. Tebliğ olmasaydı, peygamberlerin gönderilişi de mânâsız ve gayesiz olurdu.¹⁷⁵ Peygamberlere ait bu umumî vazife, Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “*Onlar ki, Allah’ın gönderdiklerini tebliğ ederler, O’ndan korkarlar ve Allah’tan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter.*” (Ahzab, 33) Kur’ân’da Peygamberimizle ilgili ise şöyle buyrulur: “*Ey Resûl! Rabbi’nden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun el-*

¹⁷² Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, 212.

¹⁷³ Buhârî, *Cuma* 11.

¹⁷⁴ Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla* 63.

¹⁷⁵ Akgül, Muhittin, *Kur’ân’a Göre Hz. Peygamber*, 43. Ayrıca bkz. Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, 12.

çiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Mâide, 5)

Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), tebliğ vazifesini yapma hususunda çok azimliydi. Kur’ân’ın ifadesiyle, insanlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edecekti.¹⁷⁶ Kur’ân, Peygamberimizden kendini bu kadar üzmemesini istemiştir.¹⁷⁷

Peygamberimizin tebliğ konusundaki ısrar ve hassasiyetinin en güzel delillerinden biri, Taif dönüşü Allah tarafından gönderilen meleğe verdiği cevaptaki üslûbudur. O’nun Mekke’de çekmediği sıkıntı kalmamıştır. En büyük destekçileri olan hanımını ve amcasını peş peşe kaybetmiş; ama O, sarsılmamış, davası adına ümitsizliğe ve kararsızlığa düşmemiştir. İslâm’ı tebliğ için Mekke’de çalmadığı kapı, dolaşmadığı panayır kalmamıştır.¹⁷⁸ Mekke’de hava iyice ağırlaşınca, mesajlarına kulak verecek, davetine icabet edecek müsait gönüller bulmak ümidiyle ve himaye aramak üzere Taif’in yolunu tutmuştur. Ne var ki, Taif’lilerin tavrı da Mekkelilerden farklı olmamıştır. Hatta Taif’liler Mekke’lilerden daha sert bir tavır ortaya koydular. Küstahça sözler söylediler. Bununla da yetinmediler. Bütün ayak takımını tahrik ederek, toplanıp Peygamberimizi taşla tuttular. Peygamberimizin ve O’nu korumaya çalışan Zeyd b. Harise’nin vücudu kanlar içinde kaldı.

¹⁷⁶ Bkz. Kehf, 6; Suarâ, 3.

¹⁷⁷ Bkz. Elmalılı, V/3224.

¹⁷⁸ Bkz. İbn Hişâm, a.g.e. I-II/267-270.

Peygamberimiz, Taif'ten kurtulup bir ağacın altına sığındığı sırada Allah bir melek gönderdi. Melek Peygamberimize bir teklifte bulunarak, isterse, çevredeki bir dağı Taif'lilerin başına geçirebileceğini söyledi. Ama Peygamberimiz, gelecekte, bu azgın insanların neslinden bazılarının iman edebileceği ümidini taşıdığını söyleyerek bu teklifi kabul etmedi. O, ellerini açıp Allah'a dua etmekle yetindi.¹⁷⁹

Peygamberimizin tebliğ hususundaki ısrar ve hassasiyeti, sorumluluk duygusunu göstermektedir. Zaten, Veda hutbesindeki son cümleleri de bunun ayrı bir delilidir. O, Veda haccında ümmetine söylemesi gereken şeyleri son bir kere daha söyledi. Kan davalarından kadın haklarına, faizden kavim ve kabileler arasındaki münasebetlere kadar pek çok şeyi anlattı. Sonra da sahabeye dönüp, “*Dikkat edin tebliğ ettim mi?*” diye sordu. Her defasında sahabeden: “Evet, tebliğ ettin” karşılığını alınca da Allah'ı şahit tutarak: “*Allah'ım şahit ol!*” buyurdu.¹⁸⁰

İşte bu sözler Allah Resûlü'nün peygamberlik hesabını veriydi. Çünkü o da sorumlu bir kişiydi. Sorumsuzluk ise sadece Allah'a aitti. “*Andolsun ki kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız, peygambere de soracağız!*” (A'raf, 6) âyeti de bu gerçeğin en açık ifadesidir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Buhârî, *Bed'ü'l-halk* 17; Müslim, *Cihad* 111; İbn Hişam, *a.g.e.* I-II/265-267; İbn Kesîr, *Bidâye* III/133-135.

¹⁸⁰ Buhârî, *Hac* 132; *Megâzî* 77; Müslim, *Hac* 147; İbn Mâce, *Menâsik* 84; Ebû Dâvud, *Menâsik* 56.

¹⁸¹ Bkz. Çakan, *Siyasetli Muhammed* 161.

8. İleri Görüşlü Olması

Lider, yarınlara uzanan yolda insanlara rehberlik yapan insandır. Lider, yürüdüğü yolun neticesini görebilmelidir. Bu da, liderin ileri görüşlü olmasıyla mümkündür. İleride olması muhtemel hâdiseleri önceden görebilme kabiliyetini tanımlamak zor olmasına rağmen, bu işi yapabilenleri tespit etmek kolaydır. Önceden görme, sezgiyle alâkalı bir maharet olup, liderin geçmiş ve bugünün realitelerinden dersler alıp, bugün alınan kararların gelecekteki muhtemel sonuçlarını anlamasına yardımcı olur.¹⁸² Liderin ileri görüşlü olması, ortaya koyduğu ilke, prensip ve fikirlerin tutarlı olması açısından da önemlidir. Bulunduğu şartları aşamayan bir insanın verdiği kararlar nihâî olmaz. Bugünkü kararlarıyla yarın söyleyeceği şeyler gelişebilir. Bu durum da, arkadan gelen insanlar arasında görüş ayrılığına sebep olabilir. Ayrıca lidere olan güven de sarsılabilir.

Hâdiselerin dilinden anlamak ve olayların gidişatından neticeyi sezme, Allah tarafından insana verilen bir lütuftur. Bu mevzuyu Kur’ân-ı Kerîm’deki bir âyetle irtibatlandırmak da mümkündür. Kur’ân’da Hz. Yusuf’la ilgili şöyle buyrulmaktadır: “*Rabbın seni öylece seçecek ve sana te’vîli ehâdîsi öğretecek...*” (Yusuf, 6) Âyette geçen “te’vîli ehâdîs” kelimesi, rüyaların yorumu anlamına geldiği gibi, haberlerin yorumu ile ilgili ilim anlamına da gelmektedir ki, Elmalılı bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Düşünce olarak ortaya konan ve vakia olarak meydana gelip gelmeyeceği

¹⁸² Çaldıranlı, a.g.m. 491-492.

belli olmayan sözlerin, vakia olarak ne anlama geldiğini tayin etmek, yani rüya tabir eylemek veya vahiy ve ilâhî işaretlerin muammalarını, ledünnî hakikatlerini anlamak veya olayların en sonunda alacağı şekli ve ondan hâsıl olacak sonuçları anlamak ilminden bir şanlı hisse verecektir.”¹⁸³ Âyette geçen ve olayların gidişinden, onların ileride alacağı şekli, onlardan çıkacak mânâyı ve sonucu idrak etmek anlamına da gelen te’vîli ehâdîsi,¹⁸⁴ geniş mânâda, ileri görüşlülük olarak anlamak Kur’ân’ın ruhuna ters bir yaklaşım olmasa gerek.

Peygamberimiz bir lider olarak ileri görüşlüydü. O’nun ileri görüşlülüğünü incelerken, peygamberlik vasfından ayrı olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. O, bir peygamberdi. Peygamber olduğu için de, bunun tabîî bir neticesi olarak içinde bulunduğumuz mekanın dar sınırlarını aşıyor ve bizim için gayb olan âlemlerle irtibata geçiyordu. Bize kapalı olan geçmişten haber verdiği gibi, gelecekte olacak olayları da bildiriyordu. Kur’ân, “*Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır. Onun için gaybı ancak O bilir.*” (En’âm, 59) diyerek, gayb bilgisinin Allah’a mahsus olduğunu belirtmektedir. Ancak, başka bir âyette, “*O, bütün gaybı bilir. Gayba kimseyi muttali kılmaz, ancak dilediği peygamberler bunun dışındadır...*” (Cin, 26) denilmek suretiyle, Allah’ın izni ve iradesi dairesinde, yine Allah’ın bildirmesiyle bazı kimselerin gaybı bilebilecekleri ifade edilmiştir. Biz de, bu âyete dayanarak diyoruz ki, Peygambe-

---

¹⁸³ Elmalılı, IV/2848.

¹⁸⁴ Elmalılı, IV/2864.

rimiz gaybı Allah'ın bildirmesiyle biliyordu. Yakın ve uzak gelecekle ilgili söylediği şeyler ve bunların zamanı gelince gerçekleşmesi, Allah tarafından gayb bilgisiyle şereflendirildiğini göstermektedir.¹⁸⁵

Biz konunun bu yönüne girmeden, Peygamberimizin ileri görüşlülüğünü göstermesi bakımından Hudeybiye musâlahasını misal olarak kaydetmek istiyoruz.

Önce şunu belirtelim ki, bu hâdise İslâm tarihinde çok önemlidir. Çünkü İslâm'ın müstakbel muvaffakiyet ve zaferlerine bir başlangıç teşkil eder. Bundan dolayıdır ki, zahiri görünüşü itibariyle Müslümanların teslimiyetine benzeyen bu hadise, Kur'ân'da "apaçık fetih"¹⁸⁶ olarak vasıflandırılmıştır.¹⁸⁷

Mekke'nin ve Kâbe'nin Müslümanlar açısından önemi pek büyüktür. Mekke, Muhâcirlerin ana yurdu olması itibariyle ayrıca bir öneme sahiptir. Peygamberimiz, hicretin altıncı yılında sahâbeden 1400 kişiyle birlikte Mekke'yi ziyaret etmek ve umre yapmak için Medine'den yola çıktı. Resûl-i Ekrem, maksatlarının sadece umre olduğunu göstermek ve böylece şüpheleri izale etmek için ihrama girmiş ve kurbanlık develeri de yanında götürmüştü. Ne var ki, Kureyşliler Müslümanları Mekke'ye sokmadılar. Yapılan görüşmeler sonucunda, ilk bakışta Müslümanla-

¹⁸⁵ Kendi devrine ait rivâyetlere örnek olarak bkz. Buhârî, *Fiten* 15; Müslim, *Cennet* 76; Ahmed b. Hanbel, IV/360. Yakın ve uzak gelecekle ilgili rivâyetlere örnek olarak bkz. Buhârî, *Menâkıb* 25; Buhârî, *Sulh* 9; Ahmed b. Hanbel, V/49; Buhârî, *Menâkıb* 25; Hakim, IV/422. Konuyla ilgili geniş bilgi ve rivâyetler için bkz. Kâdî İyâz, *Şifâ* I/249-258.

¹⁸⁶ Bkz. Fetih, 1.

¹⁸⁷ Şibli, a.g.e. I/305.

rın aleyhine maddeler içerdığı düşünülecek mahiyette bir anlaşma yapıldı.

Peygamberimiz, ilk bakışta Müslümanların aleyhine gibi görünen bu anlaşmayı kabul etti. Bu anlaşma şu maddelerden oluşuyordu:

a. Müslümanlar, bu sene Mekke'yi ziyaret etmeden geri dönecekler.

b. Ziyaret, ancak gelecek sene yapılacak ve ziyaret müddeti de sadece üç gün olacak.

c. Yanlarına hiçbir silah almayacak ve herkes sadece beline kuşanmayı âdet haline getirdiği kılıcı ile gelebilecek, o da kınında bulunacak.

4. Müslümanlar, Mekke'de bulunan Müslümanlardan hiçbirini götürmeyecek, Medine'ye giden Müslümanlardan Mekke'de kalmak isteyen bulunursa onu bırakacaklar.

5. Müslümanlardan veya müşriklerden biri Medine'ye sığınacak olursa Kureyş'e teslim olunacak, fakat Müslümanlardan biri Mekke'ye sığınacak olursa Kureyş tarafından teslim olunmayacaktır.

6. Arap kabileleri, istedikleri tarafla birleşmekte serbest olacaktır.

Bütün bu maddeler, zahiren Müslümanların aleyhinde idi. Özellikle Hz. Ömer, bu anlaşmayı kabullenemedi ve Peygamberimize "Sen Allah'ın Resûlü değil misin? Biz hak din üzere değil miyiz?" diyecek kadar feveran etti. O gün Hz. Ömer'i, ancak Hz. Ebû Bekir sakinleştirebilmişti. Hz. Ömer, kendi ifadesiyle, bu çıkışından dolayı pek çok ha-

yırlı amellerde bulunmuş ve kendisini Allah'a affettirmeye çalışmıştır.

Anlaşma imzalandıktan sonra, Peygamberimiz ashabına kurbanlarını kesip tıraş olmalarını emretti. Ashap, önce buna yanaşmadı. Çünkü anlaşma akıllarına yatmamıştı. Bir de, Kabe'yi tavaf edememişlerdi. Ümmü Seleme'nin tavsiyesiyle Peygamberimiz önce kendisi kurbanını kesti ve tıraş oldu. Bunu gören sahabe de aynısını yaptı.¹⁸⁸

Anlaşmanın tamamlanmasından sonra, Peygamberimiz ashabıyla beraber Medine'ye döndü. Diyebiliriz ki, Peygamberimizin dışında hiç kimse bu anlaşmadan memnun olmamıştı. Ancak Medine'ye dönüş esnasında, Fetih sûresi nâzil oldu.¹⁸⁹ Kur'ân, "*Biz sana gerçek zaferin kapısını açtık.*" (Fetih, 1) diyerek bu anlaşmayı fetih olarak nitelendiriyordu.

Müslümanlar memnun kalmasalar da, Peygamberimiz bu anlaşmanın bir fetih olduğunun şuurundaydı. Çünkü böylece, Arap yarımadasında Müslümanların siyasi bir varlık olduğu Kabe'ye sahiplik rolünü deruhte etmekte bütün Arapların temsilcisi ve lideri durumundaki Kureyş tarafından resmen kabul edilmiş oluyordu.

Resûlullah'ı (sallâllâhu aleyhi ve sellem) sevindiren ikinci husus, aradaki husumetin ortadan kalkması; Müslümanlarla müşrikler arasında artan beşerî münasebetler dolayısıyla Müslümanlara daha yakından tanınma kapısının açılmasıdır. Böylece, İslam'ın mahiyeti, nezaheti ve esasları gerçek

¹⁸⁸ Bkz. Buhârî, *Şurût* 15; *Hac* 106; *Megâzi* 36; Ebû Dâvud, *Cihad* 168; *Sünnet* 9; İbn Hişam, *a.g.e.* III-IV/204-214.

¹⁸⁹ İbn Hişam, *a.g.e.* III-IV/213.

hüviyeti ile anlaşılması olacaktı. Bu sebeple Peygamberimiz memnundu ve bu iki neticenin istihali için, teferruattaki bazı kelimelerde hiç ısrarcı olmadı. Her devirde isim, resim, kelime ve şekilde boğulan müşrik espri, orada da kendini gösterdi: “*Rahman ne demek, bilmiyoruz. Kaldır onu!...*” dediler. Efendimiz, “*Pekâla*” dedi. Bunun gibi diğer itirazları da kabul etti.

Netice itibarıyla, buradaki sulh, İslam’ın en büyük zaferi olmuştur. Nitekim, pek çok sahabe de Hudeybiye sulhünün, İslam’ın en büyük zaferi olduğunu söylemişlerdir. Hatta, Hudeybiye’nin Mekke’nin fethinden daha büyük bir fetih olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹⁰

Hudeybiye, fetih için bir kapı ve anahtar mahiyetindedir. Bazı büyük olaylara başlangıç olmuştur. İşte, bu yüzden Müslümanlar o an için meseleye nüfuz edememişlerdir.¹⁹¹

İslam, sulh ortamında daha çok yayılmıştır. Nitekim tarihçilerin tespitine göre, Hudeybiye sulhüyle Mekke fethi arasında Müslüman olanların sayısı, Hudeybiye’ye kadar İslam’a girenlerin sayısının iki katından daha fazladır. Halid b. Velid ve Amr b. As gibi kılıçla dize gelmeyecek insanlar, bu dönemde Müslüman olmuşlardı.¹⁹² Bu da, Hudeybiye’nin nasıl bir fetih olduğunu göstermektedir.

Hudeybiye sulhü, Hayber’in fethine zemin hazırlaması bakımından da çok önemlidir. Hayber, Arabistan’da Ya-

¹⁹⁰ Buhârî, *Megâzi* 36; İbn Hacer, *Fethu’l-bâri* VIII/209; Ayrıca bkz., Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, XI/548-549; Şiblî, a.g.e. I/314-315.

¹⁹¹ Bûti, a.g.e. 323.

¹⁹² Şiblî, a.g.e. I/312-313.

hudiliğın başlıca merkezi idi. Müslümanlar için de, tehlike arz etmekteydi. Mekkelilerle Hayber arasında bir anlaşma yapılmıştı. Peygamberimiz, eğer bu iki taraftan birinin üzerine yürüyecek olsa, diğeri derhal Medine'yi işgal edecekti. İşte, bu sebeple Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hayber üzerine ordu sevkettiğinde Mekkelilerin tarafsız kalmalarını sağlamak için onlarla bir anlaşma yaptı.¹⁹³

M. Hamidullah'ın yorumuna göre, Peygamberimiz esas olarak bu seferi, Hayber'e karşı girişeceği bir askerî hareket esnasında Mekkelilerin tarafsızlığını sağlamak amacıyla tertiplemiştir. Bu hedefe varabilmek için de bir çeşit siyasi imtiyazlar vermeye hazır durumdaydı. Ancak, bunu saha-be arkadaşlarına bile açıklayamazdı, zira sır saklamada en ufak bir tedbirsizlik düşmanın kararından dönmesine sebep olabilirdi. Hayber Yahudilerini, zamanı gelmeden evvel asla uyandırmamak lazımdı. İşte, bu sebeple tarafsızlık maddesi, gayet ustaca anlaşma metnine yerleştirilmişti ki, bunun doğuracağı büyük sonuçlar Mekkeliler tarafından da hissedilmemişti.¹⁹⁴

Eli kolu tamamen serbest kalmış vaziyette Medine'ye dönen Resûlullah, üç hafta içinde Hayber meselesini nihai bir biçimde hal ve tasfiye etmiştir.¹⁹⁵ Aynı zamanda Arap Yarımadası'nın İran müstemlekeleri ile de temas kurmaya koyulmuştur. M. Hamidullah'ın ifadesiyle, Hayber'i kuvvet

¹⁹³ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi* I/250. Benzeri yorum için bkz. Serahsi, *Şerhu Siyeril Kebir* I/201; A. mlf., *Mebûsût* X/86.

¹⁹⁴ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi* I/257.

¹⁹⁵ Hayber'in fethiyle ilgili bilgi için bkz. İbn Hişam, a.g.e. III-IV/218-221; M. Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları* 181-192.

ve kudret sahibi dostlarından koparıp uzaklaştıran bu anlaşma “bir ric’at ve bir başarısızlık” olmanın ötesinde; tam tersine bir “siyaset şaheseri”dir, “apaçık bir zafer”, “göz kamaştırıcı bir başarı”dır.¹⁹⁶

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Hudeybiye sulhü, Peygamberimizin ileri görüşlülüğünü gösteren önemli olaylardan biridir. Diyebiliriz ki, İslam, en büyük ve hızlı açılımlarından birini bu sulh sürecinde gerçekleştirmiştir. Hudeybiye sulhü aynı zamanda, gönüllere kılıç zoruyla değil de, sulh yoluyla girmenin daha etkili olduğunu gösteren en parlak aynalardan biridir. Zira, sulh ortamında insanlar kendilerini daha rahat ve oldukları gibi ifade ederler. Peygamberimiz de, bu süreci çok iyi değerlendirmiş ve ulaşabildiği herkese kendini ifade etmiştir. Öyle ki, bu dönemde İslam pek çok kişiye anlatılabilmektedir.

9. Raiyyetini Sevmesi ve Onlar Tarafından Sevilmesi

Peygamberimizin, özellikle ashabıyla olan münasebetlerinin karşılıklı sevgi temeline dayandığını söyleyebiliriz. Zaten lider; raiyyetinin her ferdini büyük bir sevgiyle seven ve onlar tarafından da aynı ölçüde sevilen seçkin bir ruhtur. Hem onun raiyyetine, hem de raiyyetinin ona güveni tam olmalıdır.¹⁹⁷ Lider, özülle ve zâtî hususiyetleriyle her zaman kendini hissettiren ve gönüllerde yaşamasını bilen bir şahsiyettir.¹⁹⁸ Peygamberimiz de seven ve sevilen

¹⁹⁶ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi* I/258.

¹⁹⁷ Gülen, a.g.e. II/117.

¹⁹⁸ Gülen, *Zamanın Altın Dilimi* 211.

bir liderdi. Öyle ki, her fert kendini O'nun en sevdiği kişi sanırdı. Yine her fert, kendini O'nu en çok seven insan olarak kabul ederdi.¹⁹⁹ Peygamberimizi tanıyıp iman ettikten sonra, O'na kızdığı için Müslümanlıktan ayrılan bir insan olmamıştır. O, beraberinde bulunduğu herkese, yakınlığını hissettirmesini bilmiştir.

a. Peygamberimizin ahabına olan sevgisi

Peygamberimiz, sevgisinin bir tezahürü olarak, ümmetine çok düşkündü. Bu husus bizzat Kur'ân tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “*Andolsun size içinizden öyle bir peygamber geldi ki, gayet izzetli ve şereflidir. Sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, üstünüze titrer, mü'minlere gayet merhametli ve şefkatlidir.*” (Tevbe, 128) Âyetin ifadesiyle, değil ümmetinin azap görmesi, birtakım zahmetlere, sıkıntılara uğraması bile O'nu üzer, son derece rahatsız eder.²⁰⁰ Tabiri yerindeyse, Peygamberimiz ümmetinin üzerine hassasiyetle titremektedir. Peygamberimizin ümmetine karşı sevgisinin en önemli kaynağı, merhamet ve şefkat duygusudur.

Peygamberimiz ahabını seviyor ve onları koruyordu. “*Sakinin ashâbımdan ve onlara uygunsuz söz söylemeyin. Sakın benden sonra onları hedef almayın. Onları seven, beni sevdiği için sever. Onlara buğzeden de bana buğzettiği için buğzeder. Onlara eziyet veren, bana eziyet vermiş olur. Bana eziyet verense Allah'a eziyet etmiş sayılır. Allah'a eziyet vereni de Allah hemen cezalandırır.*”²⁰¹ Bu ve

¹⁹⁹ Gülen, a.g.e. II/125.

²⁰⁰ Elmalılı, IV/2653.

²⁰¹ Buhârî, *Fezâilu's-sahâbe* 5; Müslim, *Fezâilu's-sahâbe* 221-222; Tirmizî, *Menâkıb* 58.

benzeri hadisler Peygamberimizin ashâbına olan sevgisinin delilidir.

Peygamberimiz vefat ettiği gün, ömrünün son saatlerini Hz. Âişe'nin odasında geçirmişti. Kendi ifadesiyle “Refik-i a'lâ”ya, yani En Yüce Dost'a kavuştuğu an onun odasında bulunuyordu. Kendileri rahatsız oldukları için cemaate namazı Hz. Ebû Bekir kıldırıyordu. Sahabe, namaz için saf tutmuştu. Peygamberimiz, bir aralık Hz. Âişe'nin odasının perdesini kaldırıp ashabına baktı. Onları, namazda cemaat halinde görünce tebessüm buyurdular. Hz. Ebû Bekir, Peygamberimizin namaz için çıktığını düşünerek geri çekilmek istedi. Ancak, Peygamberimiz Hz. Ebû Bekir'e namazı tamamlamasını işaret etti. Daha sonra tekrar içeri girdi ve odanın örtüsünü kapattı. Bu ashabını son görüşüydü. Zira o gün vefat etti.²⁰² Onlara düşkünlüğünden dolayı son kez ashabına bakmış ve onları cemaat halinde görünce de sevinmişlerdi.²⁰³

Peygamberimizin ashabına olan sevgisini, misyonu itibariyle değerlendirmek gerekmektedir. Eski dönemlerde bir peygamber vefat edince, Allah başka bir peygamber gönderirdi. Peygamberimizden sonra ise, başka bir peygamber gelmeyeceği için O'nun misyonunu öncelikle ashabı ve ehl-i beyti devam ettirecekti. Bundan dolayı, Hz. Peygamber'in ashabı seçilmiş bir topluluktur. Ashabı, hayatı boyunca, en zor ve sıkıntılı dönemlerde bile O'nu asla yalnız bırakmamış ve davasına omuz vermiştir.

²⁰² Buhârî, *Ezan* 46, 94; *Megâzî* 84; Müslim, *Salât* 98; Nesâî, *Cenâiz* 7; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* IX/24-25.

²⁰³ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim* II/364.

Bir vefa insanı olan Hz. Peygamber de kendi açtığı çı-ğırda hırz-ı can edenlere karşı, son nefesine kadar hep vefa soluklamıştır. Onlarla öylesine bütünleşmiştir ki, her fırsatta ilgi ve sevgisini izhar etmiştir.²⁰⁴

b. Ashabın Peygamberimize olan sevgisi

Peygamberimiz, ashâbını sevdiği gibi, onlar tarafından da seviliyordu. Zaten, O’nu sevmek, imanın kemaline delildir. Aynı zamanda, bu Peygamberimizin ümmeti üzerindeki haklarından biridir.²⁰⁵ Bu husus, bizzat Peygamberimiz tarafından da ifade edilmiştir: “Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevedikçe iman etmiş sayılmaz.”²⁰⁶ Başka bir hadiste de, Allah ve Resûlü’nü, bu ikisi dışında kalan her şeyden ve herkesten daha fazla seven kimsenin imanı tadacağı belirtilmiştir.²⁰⁷

Sahâbenin Peygamberimize olan sevgisiyle ilgili çok sayıda misal göstermek mümkündür. Biz, konuyla ilgili birkaç çarpıcı misal vermekle iktifa edeceğiz. Konuyla ilgili en güzel örneklerden biri, Hubeyb b. Adiy’in Mekkeliler tarafından esir alınıp idam sehпасına çıkarıldığı zaman söylediği sözlerdir. İdam sehпасında Hubeyb’e sorarlar: *Şu anda, sen ailenle birlikte olmayı; senin yerinde ise Hz. Muhammed’in olmasını ister miydin?*” Bu şanlı sahabe, kendisine yakışır şekilde şöyle cevap verir: *“Hayır, vallahi. Şu*

²⁰⁴ Gülen, *Prizma* 1/91-92.

²⁰⁵ Kâdi İyâz, *Şifâ* II/17.

²⁰⁶ Buhârî, *İman* 8; Müslim, *İman* 70; Nesâî, *İman* 19.

²⁰⁷ Buhârî, *İman* 9, 14; Müslim, *İman* 67; Tirmizî, *İman* 10; Nesâî, *İman* 3; İbn Mâce, *Fiten* 23. Hadislerin açıklamasıyla ilgili bkz. Canan, *Kütüb-i Sittre Tercüme ve Şerhi* I/84-86.

an ailemle birlikte afiyet içerisinde olmama karşılık O'nun ayağına bir dikenin batmasına bile razı olmam."²⁰⁸ İdam sehpasında söylenen bu söz, Peygamberimize duyulan sevginin, eşine rastlanılması mümkün olmayan bir sevgi olduğunu gösteren en parlak misallerden biridir.

Hanım sahabelerden Hz. Sümeyra'nın Uhud'daki tavrı da oldukça dikkat çekicidir. Hz. Sümeyra'nın babası, kardeşi ve kocası Uhud'da Peygamberimizle birlikte savaşırken şehit düşmüşlerdi. Onların şehadet haberleri, Medine'ye ulaşmıştı. Bu faziletli kadın, kendi yakınlarının şehit olmalarına aldırmandan, Peygamberize bir şey olup olmadığını sordu. "Şükürler olsun, O'na bir şey olmamış, iyiymiş." demelerine kanaat getirmeyip "Bana gösterin, gözümle görmek istiyorum." dedi. Peygamberimizi sağ görünce "Sen sağ olduktan sonra diğer bütün musibetler bana hafif gelir." dedi.²⁰⁹

Hz. Ali'ye "Sizin, Peygamber'e sevginiz nasıldı?" diye sorulduğunda Hz. Ali şöyle cevap vermiştir: "Gerçekten Resûlullah bize mallarımızdan, çocuklarımızdan, anne ve babalarımızdan daha sevimli idi. Hem de susamış kimse- nin soğuk suya olan ihtiyacı gibiydi."²¹⁰

Sahâbeden birisi Peygamberimize gelip, "Ey Allah'ın Resûlü! Kesinlikle ben seni severim. Hatta seni hatırladığımda eğer gelip de seni göremezsem, rahat edemiyorum. Sen cennete girdiğinde bizim mertebemiz senin mertebenin altında olacaktır. Bu durumda seni göremeyeceğim. Bu

²⁰⁸ İbn Kesîr, *Bidâye* IV/76.

²⁰⁹ Beyhakî, *Delâil* III/302.

²¹⁰ Kâdi İyâz, *Şifâ* II/20.

bana çok ağır gelir. Halbuki, ben senin yanında olmak istiyorum” dedi. Hz. Peygamber ona cevap vermedi. Bunun üzerine, “*Kim Allah’a ve Resûlüne itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir.*” (Nisâ, 69) âyeti indi. Peygamberimiz, adamı çağırarak ona âyeti okudu.²¹¹

Peygamberimiz, sahâbenin tamamının kalbinde yaşamayı bilmiştir. Öyle ki, her sahâbe Peygamberimiz tarafından en çok kendisinin sevildiğini düşünebiliyordu. Bunun en güzel misallerinden biri Amr b. As’ın yaşadığı şu hadisedir: “Peygamberimiz Zâtu’s-selâsil gazvesinde, içinde Ebû Bekir ve Ömer’in de bulunduğu orduya Amr’ı komutan yapmıştı. Amr da, sefer dönüşü Peygamberimiz nezdinde insanların en sevileninin kendisi olduğunu düşünerek Hz. Peygamber’e, “En çok sevdiğiniz kişi kimdir?” diye sorar. Peygamberimiz “Âişe” der. Amr, erkeklerden kim olduğunu sorunca Peygamberimiz, “Onun babası” der. Sonra kim deyince de, “Ömer” diye karşılık verir. Kendisine sıranın gelmediğini gören Amr, sona kalma endişesiyle sormaya devam etmez.²¹²

Yine Amr’dan buna benzer şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: “Hz. Peygamber, topluluk içerisinde kalplerini kazanabilmek için kavminin en şerli kişilerine dönerek konuştukları için kendimi kavmin en hayırlısı zannedip ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Ben mi hayırlıyım, yoksa Ebû Bekir mi?’ diye sordum. Hz.

²¹¹ Heysemi, *Mecmeu’z-zevâid* VII/7. Âyetin nüzul sebebiyle ilgili benzer rivâyetler için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr* I/410-412.

²¹² Bkz. Buhârî, *Fezâilü ashâbi’n-nebi* 5; İbn Hacer, *Fethü’l-bâri* VII/377.

Peygamber, ‘Ebû Bekir daha hayırlıdır.’ dediler. Bu kez, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Ben mi hayırlıyım, yoksa Ömer mi?’ diye sordum. ‘Ömer hayırlıdır.’ buyurdular. ‘Ey Allah’ın Resûlü! Ben mi hayırlıyım, yoksa Osman mı?’ dediğimde de ‘Osman hayırlıdır.’ buyurdular. Bundan sonra, bir kişinin daha adını verdiğimde Hz. Peygamber cevap vermemek üzere yüzlerini çevirdiler. O zaman ben pişman olarak hiç soru sormamış olmayı istedim.”²¹³

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Peygamberimiz, ashâbı tarafından canlarından daha fazla sevilirdi. Sahâbeler, Peygamberimiz için, sahip oldukları her şeylerini hiç tereddüt etmeden feda edebildiler. O’na olan sevgileri bu seviyedeydi. Peygamberimiz de ashâbını seviyor ve her fırsatta bu sevgisini izhar ediyordu. Hâsılı O, seven ve sevilen bir liderdi. Râiyyeti tarafından bu kadar sevilme hiçbir lidere nasip olmamıştır.

---

²¹³ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* IX/15.

PEYGAMBERİMİZİN İNSANLARLA İLİŞKİLERİ

1. Modern Yaklaşımlar Işığında Yönetimde İnsan İlişkileri

Beşerî münasebetler, liderlik ve idarecilik açısından çok önemlidir. Başta şahsiyeti olmak üzere, liderin raiyyetiyle münasebetleri ve bu ilişkilere hâkim olan ilke ve unsurlar, yönetim başarısını doğrudan etkileyen faktörlerin başında gelir.

Başarılı kuruluşların ardında, daima başarılı ve yararlı insan ilişkileri vardır. Yönetimde başarılı olmak için, her şeyden önce yönetimin temel unsuru olan insana ilgi ve saygı göstermek; insana, önce insan olduğu için önem ve değer vermek gereklidir. Bu da şüphesiz, başarılı insan ilişkileriyle mümkün olabilir.

Yönetimde başarılı insan ilişkileri, insan kazanmanın en kolay yöntemidir. Çünkü insana önem ve değer veren, gereken ilgiyi gösteren yöneticiler insan kazanırlar. İnsan kazanan yöneticiler ise, yönetimde başarıyı da elde etmiş olurlar.

Yönetimde insanlarla iyi ilişki ve geliştirmek, raiyetindekilere insan olarak önem ve değer vermek en başta yöneticilerin görevidir. Çünkü, yöneticilerin başarısı herşeyden önce insan unsuruna dayalıdır. Bu sebeple, yönetimin ve yöneticinin başarısı açısından, insanlarla etkili ve verimli ilişki kurmak büyük önem taşır.

Başarılı insan ilişkilerinin temeli, insana daima insan olarak bakmak ve ona insan gibi davranmaktır. Bu nedenle, yönetici olarak, başarılı olmak için, daima insancıl olmak ve insancıl yönetim politikası uygulamak gereklidir.

Ancak, yönetimde insan ilişkileri sadece astlarla iyi ilişkiler geliştirmekten ibaret değildir. İnsan ilişkileri, aynı zamanda sosyal yaşamın bir gereğidir.²¹⁴

Günümüzde insan ilişkilerini ön plana çıkaran yönetim anlayışları geliştirilmiştir. Bu tarz yönetim anlayışına “İnsancıl Yönetim Biçimi” denmektedir. Bu yönetim anlayışına göre; yönetici, çalışanlar üzerinde baskı kurmaz, onlara iyi davranırsa, o zaman astlar daha verimli çalışırlar, işlerinde daha mutlu olurlar. Bu yöneticiler astlarına karşı tatlı dilli, dost tavırlı ve cömerttirler. Bu tip yöneticiler astlarıyla arkadaşça bir ilişki içindedir. Çatışmadan ve problem çıkarmaktan çekinirler. Amaçları, herkesi memnun etmek ve herkes tarafından sevmektir.²¹⁵

Şunu bilmek gerekir ki, bütün teşkilatların birer ham madesi ve vazgeçilmez bir hayatî parçası olan insanın etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi her zaman önemli meselelerden biri olmuştur. Piramitleri yaptıran Firavun’un geçmişte

²¹⁴ Aytürk, Nihat, *Yönetim Sanatı* 32.

²¹⁵ Aytürk, Nihat, *Yönetim Sanatı* 16.

insanları çalıştırırken yaşadığı problemlerin bir benzerini, günümüzde herhangi bir fabrikanın müdürü de yaşamaktadır. Ancak, eskiden insanı “zorla” ve “kırbaçla” çalıştırma metotları vardı; daha sonraları, özellikle 19. yüzyıldaki sanayi inkılabından sonra, insanı “parayla” çalıştırma metotları uygulandı. Ama bugün, insanı verimli ve etkin çalıştırabilmek, sosyal ve psikolojik bir problem olmuştur. Çünkü bugün, çalışan insanlar, hatta topyekûn ülkenin insanları, ekonomik ve sosyal hakların yanında “psikolojik tatmin” aramaktadır. İşte, çağdaş yönetimin problem alanı, insanı tatmin etmek ve insanı mutlu etmektir; yani insanla ilgilenmektir.²¹⁶

Biz, çalışmamızın bir önceki bölümünde Peygamberimizin liderlik özelliklerini inceledik. Orada inceleme konusu yaptığımız vasıflar, ana hatlarıyla başarılı bir lider ve idarecide bulunması gereken özelliklerdi. Beşerî münasebetler de, bu vasıflar arasında sayılabilirdi. Ancak, bu konuyu, diğerlerine göre daha geniş ve tezimizin ana temasıyla ilgisinin fazla olması sebebiyle müstakil ele almayı tercih ettik.

Çalışmamızın bu bölümünde, önce davranışlarına hâkim olan ahlakî prensipleri, ardından da bunların pratikteki uygulamalarını gösteren davranışlarını maddeler halinde açıklayarak konuyu ele alacağız.

2. Yönetim Esasları Açısından Peygamberimizin İnsan İlişkileri

İnsanlığa yeni bir hayat felsefesi ve modeli getiren Peygamberimiz, hayatın her alanında olduğu gibi, sosyal hayatı

---

²¹⁶ Aytürk, a.g.e. 25-26.

da yenileyen ve şekillendiren prensipler getirmiştir. Hz. Peygamber, insanlara teklif edeceği her konuyu önce kendisi bizzat tatbik etmiştir. Bununla beraber, aynı zamanda Allah'ın razı olduğu hayat tarzı olan kendi hayat tarzına ulaşılması konusunda da toplumu eğitmeyi de ihmal etmemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Peygamberimizin insan ilişkileriyle ilgili davranışlarını ve uygulamalarını başlıklar halinde inceleyeceğiz. Ancak, burada özellikle dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır: Hz. Peygamber, burada yer verdiğimiz hususları kendisi uygulamakla kalmamış, bunların toplumun ve toplumu oluşturan insanların genel ahlakı haline gelmesi için de tekliflerde bulunmuş, ashabını bizzat bilgilendirmiş ve yönlendirmiştir.

Peygamberimizin, insanlığın bütün insanî değerlerini kaybettiği bir dönemde geldiği düşünülürse, ortaya koyduğu prensiplerin ve ahlakî vasıflarının kıymeti daha iyi anlaşılacaktır. Peygamberimizin ortaya koyduğu uygulamalar, asırlar içinde değerinden hiçbir şey kaybetmeyen, hatta gelişimini henüz tamamlamamış olan yönetim bilimlerinde üzerinde ısrarla durulan insan ilişkilerinin daha bir önem kazandığı günümüzde, başta insanları idare etme konumunda olan kimseler olmak üzere, bütün insanlar için örnek olacak prensiplerdir. Şimdi sırasıyla bu prensipleri ele alalım:

a. İnsana değer verirdi

İnsanlara değer verme, insan ilişkilerinde çok önemli bir yer tutar. Öyle ki, başarılı bir beşerî münasebetin temelinde muhatabını ciddiye alma ve ona değer verme vardır. Bütün sermayesi insan olan liderin, insanlara değer verme-

den başarıya ulaşması ve uzun soluklu bir aksiyon ortaya koyması mümkün değildir.

“Sevilmek, sayılmak ve adam yerine konmak” herkesin ortak ihtiyacıdır. Zira, herkes kendisinin önemli olduğunu kabul eder. Bu sebeple, sevilmek ve takdir edilmek ister.²¹⁷

Karşısındakini tümüyle, yani kendini yüzde yüz vererek dinleyebilmek, gerçek sevginin, değer vermenin ifadesidir. Dinlemek, muhataba, “Sen varsın, sana değer veriyorum” demenin de en doğru yoludur.²¹⁸ Peygamberimiz insanlara çok değer verir, insanlarla iç içe yaşar, onlardan biri gibi hayatını devam ettirirdi. İnsanlarla karşılaştığı zaman, ilk selam veren kendisi olurdu; tokalaşır, hal ve hatırlarını sorardı. Söylenenleri dikkatle dinler, muhatabı ayrılmadıkça yüzünü ondan çevirmezdi.²¹⁹ Enes b. Mâlik, Peygamberimizin bu özelliğini şöyle ifade eder: “Hz. Peygamber, biriyle karşılaşır konuşmaya başlayınca o zat yüzünü çevirmediği o kimseden yüzünü çevirmezdi. Biri ile karşılaşır da elini tutunca, adam elini bırakmadıkça, elini çekmezdi. Ashabı ile otururken ayaklarını asla uzatmazdı.”²²⁰

Peygamberimiz, insana öncelikle insan olduğu için değer veriyordu. Bunun en güzel ve çarpıcı örneklerinden biri şudur: Bir gün, Hz. Peygamber sahabeden bir grupla otururken yakınlarından bir cenaze geçmişti ve Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) cenazeyi görünce ayağa kalkmıştı. Yanında bulunanlar, onun bir Müslüman cenazesi olmadığını, Yahudi cenazesi olduğunu söyleyerek, Peygambe-

²¹⁷ Aytürk, a.g.e. 33.

²¹⁸ Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Biz* 185.

²¹⁹ Puzmaz, Durak, *En Güzel Rehber Hz. Peygamber* 184.

²²⁰ İbn Mâce, *Edeb* 21. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Edeb* 6.

rimize “Ayağa kalkmanız gerekmezdi” demek istemişlerdi. Onların bu sözü üzerine Hz. Peygamber: “*Müslüman değilse, insan da mı değil?*” cevabını vermişti.²²¹

O, insana verdiği önemin bir göstergesi olarak, ölülerin arkasından olumsuz şekilde konuşulmasını²²² ve kabirlerin üzerlerine oturulmasını yasaklamıştır.²²³

O'nun insanın değeri üzerinde durduğu yerlerden biri de Veda Hutbesidir. Orada şunları söylemiştir: “...Şu halde iyi biliniz ki bu gününüz, bu ayınız ve bu şehriniz nasıl mübarek ve mukaddes ise, canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öyle mukaddestir, her türlü saldırıya karşı koruma altına alınmıştır.”²²⁴ Böylece Peygamberimiz, insanın değerini en güzel şekilde belirtmiş ve kişiye saygının kutsallığını ifade etmiştir.²²⁵

b. İnsanların dertleriyle ilgilenirdi

Peygamberimiz, ashabının dertleriyle ilgilenir, onlardan yakın ilgisini esirgemezdi. Oysa ki, genel meselelerle ilgilenen kimseler, teferruatla pek uğraşamazlar. Meselâ, büyük bir işletmenin genel müdürü, değil çalışanların küçük dertleriyle ilgilenmek; çoğu kez onların isimlerini bile bilmez. Oysa ki, bir lider râiyeti altındaki insanlarla mutlaka ilgilenmeli ve beraber olabilecekleri ortamlar oluşturmalıdır. Her fert, bütünün vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu yüzden, herkesle ilişki kurulması ve bu ilişkinin de sağlıklı olması gerekir.²²⁶ Pey-

²²¹ Buhari, *Cenâiz* 50.

²²² Nesâî, *Cenâiz* 51, 52; Tirmizî, *Birr* 51; Ahmed b. Hanbel, IV/252.

²²³ Müslim, *Cenâiz* 96.

²²⁴ Buhârî, *Hac* 132; Müslim, *Kasâme* 29-30.

²²⁵ Bkz. Çakan, *Siyasetli Muhammed* 159.

²²⁶ Cüceloğlu, *İçimizdeki Biz* 208. Ayrıca bkz. Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana* 221-222.

gamberimiz, bu yönüyle mükemmel bir liderdir. Genel meselelerin yanında detayları da ihmal etmemiş ve insanların en küçük dertleriyle bile ilgilenmiştir.

Biz, konumuzla ilgili oldukça dikkat çekici bir misal vermek ve değerlendirmemizi bunun etrafında yapmak istiyoruz. Câbir b. Abdullah anlatıyor: “Resûlullah’la birlikte Zâtu’r-rika’ seferine²²⁷ çıkmıştık. Benim çok zayıf bir devem vardı. Ordu yürüyünce, arkadaşlarım ilerleyip gittiler; ben geride kaldım. Arkadan Resûlullah yetişti. ‘Ne o Câbir?’ diye seslendi. Ben de; ‘İşte şu deve ile ağır ağır gidiyorum, ya Resûlallâh.’ dedim. Bana, ‘Yık şunu’ dedi. Yıktım devemi. O da yıktı. Sonra; ‘Ver şu elindeki sopayı!’ dedi. Verdim. Sopayla hayvana birkaç defa dürttü. Sonra, ‘Bin’ dedi. Bindim ve yürüdük. O’nu Hak’la gönderene yemin olsun ki; benim devem O’nun devesiyle yarışmaya başladı. Bu sırada Resûlullâh’la aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Resûlullah: ‘Câbir, bu deveyi bana satsana!’ dedi.

Ben: ‘Ey Allah’ın Resûlü, ne hacet, sana bağışlarım.’ dedim.

Resûlullah: ‘Hayır, bedeliyle ver!’ dedi.

Ben: ‘O halde bir fiyat ver, ya Resûlallah.’ dedim.

Resûlullah: ‘Bir dirheme alırım.’ dedi.

Ben: ‘Hayır ya Resûlullah! O zaman beni aldatmış olursunuz.’ dedim.

Peygamberimiz, iki dirhem teklif etti; ama ben yine ka-

²²⁷ Hicretin 4. veya 5. yılında yapılan bu seferde sahabelerin, develere nöbetleşe bindiklerinden dolayı yürürken ayakları delinmiş ve tırnakları düşmüştür. Bu sebeple ayaklarına bezler sarmak zorunda kalmışlardır. “Yama” “bez” manalarına gelen “rika”dan dolayı bu sefere bu isim verilmiştir. Ancak sancakların o seferde yamalı olmasından veya bir ağaçtan dolayı bu ismi aldığı da söylenmiştir. Bkz. Buhârî, *Megâzî* 31; Müslim, *Cihad* 149; Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim* VI/402; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* VIII/179-180.

bul etmedim. O sürekli fiyatı yükseltiyordu. Nihayet, bir Ukiyye'ye²²⁸ varınca ben, 'Razı mısınız Ya Resûlullah?' deyince, 'Evet' buyurdular. Ben de: 'Sizin oldu.' dedim. Resûlullah da, 'Aldım' buyurdu.

Sonra bana (sözü değiştirerek): 'Câbir, evlendin mi artık?' diye sordu. Ben de: 'Evet, Ya Resûlallah.' dedim. 'Dul mu, kız mı?' diye sordu. Ben, dul olduğunu söyledim. Bunun üzerine, 'Bir kız alamadın mı, birbirinizle oynayırdınız.' dedi. Ben de: 'Biliyorsunuz, Ya Resûlallah! Babam Uhud'da öldü. Yedi tane kız çocuğu kaldı. Onları başına toplayacak, onlara bakacak bir kadın almayı uygun buldum.' dedim. 'İnşallah isabet etmişindir.' diye karşılık verdi.

Medine'ye varınca sabahleyin devenin yularından tutup götürdüm. Onu Resûlullah'ın kapısına çöktürdüm. Sonra gidip mescitte Resûlullah'ın yanına oturdum. Resûlullah, mescitten çıkınca deveyi gördü ve 'Bu nedir?' diye sordu. Dediler ki: 'Bu deveyi Câbir getirdi Ya Resûlallah.' Resûlullah, 'Câbir nerede?' diye sordu. Ve beni çağırdılar. 'Tut devenin yularını yeğenim, o deve senindir.' dedi. Bilal'i de çağırıp ona; 'Câbir'e git ve bir Ukiyye (40 dirhem para) ver.' diye talimat verdi. Ben de Bilal'le gittim. Bana bir Ukiyye ve biraz da fazlasını verdi. Vallahi, o para bitmek bilmedi ve evimizdeki etkisi hep belli idi."²²⁹

Câbir'le Peygamberimiz arasında geçen konuşmada gaza ile ilgili pek bir şey yoktur. Ama bu konuşmada, Peygamberimizin ashabına yaptığı ince ve zarif nüktelerinden, O'nun ashabıyla ne kadar yakından ilgilendiğini görüyoruz. Bu

²²⁸ Bir Ukiyye, yaklaşık 40 dirheme tekâbülmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Nihâye* 1/80.

²²⁹ İbn Hişâm, a.g.e. III-IV/142-143.

örnek, Peygamberimizin üstün ahlakını, kurduğu insanî ilişkileri ve sahabeyle arasındaki derin muhabbeti göstermektedir. O, Câbir'in, evindeki problemlerine kadar ilgilenmiştir. Câbir'le baş başa kaldığı süreci, onu yakından tanımaya ve ilgilenmeye ayırmıştır. Câbir'le yol boyu kendine has tatlı nüktelerle konuşmuştur. Câbir'e yardım etmek için de bir bahane bulmuş ve devesine talip olmuştur. O'nun sıkıntılarını öğrenmek için de, çok ince nüktelerle, evi ve ailesi hakkında sorular sormuştur. Bu hadise, Peygamberimizin insanlarla muâşeretindeki tatlılığı gösteren çok güzel bir misaldir. Ayrıca burada Resûlullah'ın yardım ederken bile muhatabını rencide edecek, üzecek ve minnet altında bırakacak en küçük bir harekettten kaçındığını dahi görüyoruz. Durumun nezaketine uygun hareket ettiğini müşahede ediyoruz.²³⁰

Hız. Peygamber, bizzat kendisi Müslümanların dertleriyle ilgilendiği gibi, bunu Müslümanlara da tavsiye etmiştir. Bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kim bir Müslüman'ın dünyadaki sıkıntılarından birini giderirse, Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalmış birine kolaylık gösterirse, Allah da ona dünya ve ahirette kolaylık gösterir. Kim bir Müslüman'ın kusurunu gizlerse, Allah da onun dünya ve ahiretteki kusurlarını örter. Kul, din kardeşine yardımcı olduğu müddetçe Allah da ona yardımcı olmaya devam eder.”²³¹

c. Güleryüzlü idi

Güleryüz ve tebessüm, beşerî münasebetler açısından çok önemlidir. İnsanların ortak dili gülümsemedir. Gülüm-

²³⁰ Bûtî, *Fıkhü's-sîre* 273.

²³¹ Ebû Dâvûd, *Edeb* 60; Tirmizî, *Hudûd* 3, *Birr* 19; İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

seme, insanların gönlüne girmenin ve kalpleri fethetmenin en güzel yoludur. Nitekim, Çinlilerin güzel bir atasözü vardır: “Gülümsemesini bilmeyen dükkan açmasın”

Gülümseme, “Seni anlıyorum, seni takdir ediyorum ve hatta seni seviyorum;” “seninleyim” demektir. Tek bir kelimeyle, “sevgi”dir. Ancak gülümseme, daima kalpten gelmeli; insan sevgisinin, şefkat ve nezaketinin bir sonucu olmalıdır. Yoksa içten gelmeyen bir gülümseme, gülümseme değil; basit bir sırtıma olur ki, hiçbir işe yaramaz ve hatta tepkiye neden olur.²³²

Güleryüz ve tebessüm huzurlu bir ortamın; asık suratlı olmak da huzursuz ve gergin ortamların oluşmasına sebep olur. Özellikle bir lider için mütebessim bir çehreye sahip olmak, sağlıklı bir iletişim açısından çok önemlidir. İnsanlar güleryüzlü, mütebessim olanları sever. Asık suratlı olmak ve yüzünü ekşitmek hem dinimizde hem de örfümüzde hoş karşılanmaz.²³³

Peygamber Efendimiz, gayet mütebessim ve sürekli güleryüzlü idi. Bununla beraber, hiç kahkaha atarak gülmemiştir. O’nun gülmesi, tebessüm şeklinde olmuştur.²³⁴ Sahabe, bize O’nu hep mütebessim olarak anlatmaktadır.²³⁵ Abdullah b. Hâris anlatıyor: “Resûlullah’tan daha çok tebessüm eden/O’nun kadar güleç yüzlü hiçbir kimseyi görmedim.”²³⁶

²³² Aytürk, a.g.e. 41.

²³³ Pasmaz, a.g.e. 201. Ayrıca bkz. Bayraktar, a.g.e. 130. Şair Nâbi, “Hande-rûluk eser-i rahmettir, Turş-rûluk sebab-i nefrettir.” diyerek, güleryüzlü olmanın rahmet eseri, ekşi suratlı olmanın ise insanların nefretini çekeceğini gayet vezir bir şekilde belirtmiştir.

²³⁴ Münâvî, *Ravdu’l-bâsım* II/22.

²³⁵ Bkz. Kâdî İyaz, a.g.e. I/98; İbn Hacer, a.g.e. XII/70.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, IV/191.

Cerir b. Abdullah da şöyle demiştir: “Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) Müslüman olduğum günden beri beni yanına girmekten menetmedi. Beni görüp yüzüme karşı tebessüm etmediği de olmadı.”²³⁷

Hız. Âişe'nin anlattığına göre, bir adam Hız. Peygamber'le konuşmak istemişti. Adamın geldiğini uzaktan görünce: “Kavminin ne menfur adamı!” buyurdu. Adam huzuruna gelip oturunca Resûlullah, ona iyi davranıp güler yüz gösterdi. Adam gidince Hız. Âişe bu davranışın sebebini sordu. Peygamberimiz: “Ey Âişe! Benim kaba davrandığımı hiç gördün mü? Kıyamet günü, Allah nazarında en fena kişi, şer ve belasından korkarak kendinden insanların kaçtığı kimsedir.” buyurdular.²³⁸

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisi güler yüzlü olduğu gibi sahabeyi de buna teşvik etmiştir: “Kardeşinin yüzüne gülümsemenden ötürü san sadaka sevabı verilir.”²³⁹, “İyiliğin hiçbir çeşidini sakın küçümseme. Hatta kardeşini güler yüzle karşılaman bile olsa.”²⁴⁰

Resûlullah'ın hayatında, kendisini üzecek pek çok sıkıntı olmuştu. Hatta denebilir ki, çekmediği cefa, görmediği eza kalmamıştı. Bundan dolayı da, hüznün her çeşidini yaşamıştı. Buna rağmen, hüznle birlikte beşûş ve mütebesim bir çehreye sahipti ki, bu durum herhalde bu ölçüde sadece Peygamberimize has bir meziyet olmalıdır.²⁴¹

²³⁷ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr* 21; Müslim, *Fezâilu's-sahâbe* 135.

²³⁸ Buhârî, *Edeb* 38.

²³⁹ Tirmizî, *Birr* 36.

²⁴⁰ Müslim, *Birr* 144. Ayrıca bkz. Tirmizî, *Birr* 45.

²⁴¹ Çakan, *a.g.e.* 113.

d. Selamlaşmaya önem verirdi

İnsanlara ilgi önem ve değer verdiğini göstermenin en kolay, fakat en etkili yolu selam vermektir.²⁴²

Peygamberimizin ısrarla üzerinde durduğu ve hayatına prensip edindiği hususlardan biri de selamlaşmaktır. Selam, Allah'ın isimlerinden biri olup, “selâmet” anlamına gelir.²⁴³ Selam veren kişi, selam verdiği kimseye, kendisinden selâmette olduğunu, herhangi bir zarar vermeyeceğini söylemiş olmaktadır.²⁴⁴ Selam, toplumun sıhhat ve sürekliliğinin en önemli unsurlarından olan emniyet ve güven duygusunun, toplumun her kesiminde yaygınlaştırılması ve sürekli canlı tutulması manasını taşımaktadır. Bundan dolayı, insanlar arasındaki münasebetlerin gelişmesine ve iyiliklerin yaygınlaşmasına büyük önem veren dinimiz açısından selamlaşma çok önemlidir.²⁴⁵

“Allah katında en makbul insan, karşılaşmada selama önce davranandır.”²⁴⁶ buyurarak konuşmaya selamla başlamayı tavsiye eden Peygamberimiz karşılaştığı insanlara selam verirdi.²⁴⁷ Çocuklara²⁴⁸ ve kadınlara da²⁴⁹ selam vermiş, Ehl-i kitaptan olan kimselerin ise selamlarını “Ve

²⁴² Aytürk, a.g.e. 39.

²⁴³ İbnu'l-Esîr, a.g.e. II/392.

²⁴⁴ Canan, a.g.e. IX/400.

²⁴⁵ Kandemir, Çakan, Küçük, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, IV/413.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Edeb* 144; Tirmizî, *İsti'zân* 6.

²⁴⁷ Buhârî, *İlim* 30; Tirmizî, *İsti'zân* 28.

²⁴⁸ Buhârî, *İsti'zân* 15; Müslim, *Selam* 14, 15; Ebû Dâvûd, *Edeb* 147; Tirmizî, *İsti'zân* 8.

²⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Edeb* 148; Tirmizî, *İsti'zân* 9; Buhârî, *İsti'zân* 16. Kadınlara selam verme hususunda, alimler bazı ölçüler getirmişlerdir. Özellikle dikkat çekici genç hanımlara selam verilmesi hususunda, fitneye sebep olacaksa dikkatli olunması tavsiye edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, a.g.e. XII/299; Canan, a.g.e. IX/405-406; Kandemir, Çakan, Küçük, a.g.e. IV/427-428.

aleyküm” diyerek almıştır.²⁵⁰ “Selam, Allah’ın isimlerinden biridir. Onu yeryüzüne koymuştur. O halde onu aranızda yayınız.”²⁵¹ buyurarak selamın önemine dikkat çekmiş ve “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de olgun mümin olamazsınız. Size yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yayınız.”²⁵² diyerek de selamlaşmanın toplum içerisindeki fertleri birbiriyle kaynaştırıp, birbirlerine karşı merhamet, şefkat ve sevgi duygularını geliştireceğine işaret etmiştir.²⁵³ Bir meclise gelindiği zaman ve oradan ayrılırken selam verilmesini istemiştir.²⁵⁴ İslam’ın hangi özelliğinin daha hayırlı olduğunu soran bir sahabeye, “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen”²⁵⁵ diye karşılık veren Peygamberimiz, binekte olanın yürüyene, yürüyenin oturana, az olan kimselerin kendilerinden daha kalabalık bir topluluğa selam vermesinin uygun olacağını söyleyerek²⁵⁶ selamla ilgili pek çok teferruatı açıklamış ve selamlaşmanın toplum ahlakı haline gelmesine çalışmıştır. “Selam”ın bir cennet kelamı olduğu ve müminlerin cennette selamla karşılanacağı düşünülürse,²⁵⁷ selamet, esenlik ve emniyet duygularının yaygınlaştırılması mânâsını taşıyan

²⁵⁰ Buhârî, *İsti’zân* 22; Müslim, *Selam* 6; Ebû Dâvûd, *Edeb* 149; Tirmizî, *Siyer* 41. Peygamberimiz, Ehl-i Kitap’la karşılaştığında ilk selam veren tarafın Müslümanlar olmasını, şayet onlar selam verecek olursa da “ve aleyküm” diyerek karşılık verilmesini tavsiye etmişlerdir. Bkz. Müslim, *Selam* 13; Tirmizî, *İsti’zân* 12; Ebû Dâvûd, *Edeb* 149.

²⁵¹ Buhârî, *Edebü’l-müfred* 268.

²⁵² Müslim, *İman* 93; Ebû Dâvûd, *Edeb* 142; İbn Mâce, *Mukaddime* 9. Ayrıca bkz. Buhârî, *İsti’zân* 8.

²⁵³ Pasmaz, *a.g.e.* 235.

²⁵⁴ Tirmizî, *İsti’zân* 15; Ebû Dâvûd, *Edeb* 150.

²⁵⁵ Buhârî, *İmân* 20; *İsti’zân* 9, 19; Müslim, *İmân* 63; Ebû Dâvûd, *Edeb* 142; Nesâî, *İmân* 12.

²⁵⁶ Buhârî, *İsti’zân* 4, 5, 6; Müslim, *Selam* 1; Ebû Dâvûd, *Edeb* 145; Tirmizî, *İsti’zân* 4.

²⁵⁷ Bkz. Yâsîn, 58.

selamın, dünyayı cennetin bir buudu haline getirme misyonuna sahip olduğu söylenebilir.

e. Zengin fakir ayrımı yapmazdı

Peygamberimizin insanlarla münasebetlerinde dikkat çekici yönlerinden biri de, kesinlikle zengin fakir ayrımı yapmamasıydı. O'nun nazarında zengin, fakir, büyük, küçük, efendi, köle; herkes eşitti. Bu yüzden Resûlullah, insanlar arasında ayrılık gözetmezdi.²⁵⁸ Zaten İslam, üstünlüğü mal çokluğuna değil de, Allah'ın rızasına uygun yaşamaya, Kur'ân'ın ifadesiyle takvaya bağlamıştır.²⁵⁹ Ayrıca zenginlik de fakirlik de birer imtihan aracıdır. Peygamber Efendimiz'in "*hem fakirlik fitnesinin, hem zenginlik fitnesinin şerrinden Allah'a sığınması*",²⁶⁰ her ikisinin de birer imtihan aracı olduğunu göstermektedir.²⁶¹

İslam'ın ilk yıllarında, Peygamberimizin çevresinde genellikle genç ve fakir kimseler bulunuyordu. Mekke'nin ileri gelenleri ise bu durumu hazmedemiyorlardı. Oysa ki, Peygamberimiz, insanlarla münasebetlerinde herhangi bir ayırım yapmıyordu. Bir gün Kureyş'in ileri gelenleri toplanarak Allah Resûlü'ne: "Sana iman etmemizi istiyorsan, şu fakirleri yanından kov. Biz geldiğimizde onlar bulunmasınlar. Onlar için yanına gelecekleri ayrı bir vakit ayır." dediler. Bunun üzerine, "Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek, O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimseler-

²⁵⁸ Şibli, a.g.e. II/92.

²⁵⁹ Bkz. Hucurât, 13.

²⁶⁰ Buhârî, Daavât 45.

²⁶¹ Kandemir, Çakan, Küçük, a.g.e. II/263.

den ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye sakın uyma.” âyeti nâzil oldu.²⁶² Halbuki, müşriklerin beraber bulunmak istemedikleri kimseler arasında, cennetin bile kendilerine müştak olduğu Ali, Selman ve Ammar²⁶³ gibi kimseler bulunuyordu ki, Peygamberimizin fakir oldukları için bu sahabeleri terk etmesi mümkün değildi. Değil onları terk etmek; bir zamanlar köle olan Selman, Bilal ve Suheyb gibi sahabeler Resûlullah’ın nazarında Kureyş’in en büyük reisleri derecesinde muhterem ve vakarlı idiler.²⁶⁴

İki Cihan Serveri, etrafındaki bu fakir insanların, bir gün cihan çapında bir inkılap yapacak kadro olduğunu daha işin başında biliyor ve attığı her adımı ona göre atıyordu. Dünyanın şarkının da garbının da bir gün mutlaka O’nun getirdiği hakikatlere teslim olacağından zerre kadar şüphesi yoktu. Cenab-ı Hakk’ın vaadinden emindi ve itmi’nan içindeydi.

Müşriklerin isteklerini reddetti. Onlara iltifat bile etmedi. Bu zayıf ve fakir insanlara gözünün bebeği gibi baktı ve onları, insibağ köpüklü huzurunun şerefli mukimleri olarak hep aziz tuttu.²⁶⁵

²⁶² Bkz. Taberî, a.g.e. IX/292-294; İbn Kesîr, *Tefsîr* II/416; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl* 297-298; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* 26-27.

²⁶³ Tirmizî, *Menâkıb* 33.

²⁶⁴ Şibli, a.g.e. II/92. Bir defasında Selman, Suheyb ve Bilal bir yerde otururken yanlarından Ebû Süfyan geçmişti. Onlar, Ebû Süfyan hakkında “Allah’ın bu düşmanı henüz kılıca boyun eğmedi.” dediler. Hz. Ebû Bekir bunların bu sözlerini duymuş ve onlara “Kureyş’in reisi hakkında niçin böyle şeyler söylüyorsunuz?” demiş ve sonra Resûlullah’ın yanına giderek hadiseyi anlatmıştı. Resûl-i Ekrem, Hz. Ebû Bekir’e, “Ey Ebû Bekir! Onları üzümüş olmayasın; onları üzen Rabbi’ni hoşnut edemez.” cevabını vermişti. Hz. Ebû Bekir hemen bu sahabelerin yanına dönerek, “Kardeşlerim, bana gücendiniz mi?” diyerek özür dilemişti. Onlar da, “Hayır” demişlerdir. Bkz. Müslim, *Fezâilü's-sahabe* 170.

²⁶⁵ Gülen, *Sonsuz Nur* I/415.

Zengin ve itibarlı kimselerle, herkes ilgilenir. Önemli olan, fakirlerin de ihmal edilmemesidir. Bazı liderlerin sadece zenginlerle düşüp kalkma gibi zaafı vardır. Halbuki, Peygamberimizin fakirlere özel bir ilgi ve alâka gösterdiğini görüyoruz. Nitekim, Peygamberimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Fakirleri arayınız, onları görüp gözetiniz. Zira siz ancak fakirler sayesinde yardım görüyor ve rızıklandırılıyorsunuz.”²⁶⁶ Sahabeden Ebû Zer, Peygamberimizin kendisine tavsiyelerini anlatırken, bunlardan birinin, yoksulları sevip onlara yakın olmak olduğunu söylemiştir.²⁶⁷

Peygamberimiz, o dönemde toplumda yaygın olarak bulunan köle ve cariyelere “kölem, cariyem” diye hitap edilmemesini, “delikanlım, gencim, oğlum” gibi ifadelerle hitap edilmesini istemiştir.²⁶⁸ Yine dikkat çekici bir hadiste, “Nice saç başı dağınık, kapı kapı kovulan ve asla önemsenmeyen kimse vardır ki, (herhangi bir hususla ilgili) Allah’a yemin etse, Allah onu yemininde yalancı çıkarmaz.”²⁶⁹ buyurarak fakir bir dış görünüşün altında Allah katında değerli bir kalbin bulunabileceği hususunda uyarıda bulunmuş ve bizi dikkatli olmaya çağırmıştır.²⁷⁰ “İnsanlar Âdem’in oğullarıdır. Âdem’i de Allah topraktan yaratmıştır.”²⁷¹ diyerek temelde insanlar arasında bir farkın olmadığını vurgulamıştır.

²⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Cihad* 77; Tirmizî, *Cihad* 24; Nesâî, *Cihad* 43.

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, V/159.

²⁶⁸ Buhârî, *Itk* 17; Müslim, *Elfâz fi’l-edeb* 13.

²⁶⁹ Müslim, *Edeb* 138; *Cennet* 48; Ayrıca bkz. Müslim, *Cennet* 47; Tirmizî, *Menâkıb* 54; İbn Mâce, *Zühd* 4.

²⁷⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkî’nin bu konudaki “Harâbât ehline hor bakma Şakir, Defineye mâlik virâneler var” mısraları meşhurdur.

²⁷¹ Tirmizî, *Menâkıb* 73; Ebû Dâvûd, *Edeb* 111.

f. Kimseyi incitmezdi

Peygamberimiz incelik, zerafet ve nezaket insanıydı. O'nun çevresine rahatsızlık verecek bir tavır ve davranışı yoktu. Tabiat itibarıyla yumuşak idi.²⁷² O, insanların gönüllerini alır, onları nefret ettirmezdi. İnsanlara güler yüzlü davranır, güzel muamele ederdi. Kötü huylu, kaba dilli ve katı kalpli değildi. Kimseyle çekişmez, kimseye kötü söz söylemez, kimseyi ayıplamazdı. Cimrilikten uzaktı. Hoşlanmadığı şeyle ilgilenmezdi.²⁷³

O, son derece edepli idi. Çünkü ilahi terbiyeye mazhar olmuştu.²⁷⁴ Bu mazhariyeti bizzat kendisi, “Beni Rabbim terbiye etti. Bunun için terbiyemi çok güzel yaptı.”²⁷⁵ şeklinde beyan etmiştir. O, insanlık için en mükemmel örnektir. Bu, O'nun gönderiliş gayesidir. Çünkü bizzat kendisi, “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”²⁷⁶ buyurmuştur. Kur’ân da, “Şüphesiz ki sen yüce bir ahlak üzeresin.” (Kalem, 4) diyerek bu hususu teyit eder.

Sahabeden Abdullah b. Amr, Tevrat'ta Peygamberimizle ilgili bir âyeti naklederken, “... O haşin ve kaba değildir. Çarşılarda yüksek sesle bağırpı çağırılmaz. Kötülüğe kötülükle mukabele etmez...”²⁷⁷ cümlelerini de zikretmektedir. Bundan da, Peygamberimizin nezaket ve zerafetinin eski kitaplarda bile yer aldığını anlıyoruz.²⁷⁸

²⁷² Tirmizî, *Menâkıb* 8; İbn Hişam, *Sire* I/253; İbn Sa'd, *Tabakât* I/121.

²⁷³ Kâdî İyaz, a.g.e. I/98.

²⁷⁴ Bayraktar, a.g.e. 100.

²⁷⁵ Aclûnî, a.g.e. I/72.

²⁷⁶ Mâlik, *Muvatta*, *Hüsnü'l-huluk* 8.

²⁷⁷ Buhârî, *Büyü*' 50; Ahmed b. Hanbel, II/174.

²⁷⁸ Yahudi ve Hristiyanlar Peygamberimizi, kitaplarındaki vasıflarından dolayı bilip tanıyorlardı. Hatta Kur’ân'ın ifadesiyle, öz öğullarını tanıdıkları gibi tanıyorlardı (Bakara, 146).

H. ÂiŖe diyor ki: Bir gün Allah Resûlü odama girdi, kibleye döndü ve ellerini aarak Ŗyle dua etti: “Allah’ım! Ben bir beŖerim, Ŗayet kullarından birini zp incitmiŖsem, beni bu yüzden cezalandırma.”²⁷⁹

Peygamberimize yakınlığıyla bilinen Enes b. Mâlik anlatıyor: “Allah Resûlüne on yıl hizmet ettim, bana hiç f demedi. Yaptığım bir Ŗey için ‘Bunu niye yaptın?’; yapmadığım bir Ŗey için de ‘Bunu niye yapmadın?’ demedi.”²⁸⁰ çünkü O, insanların en güzel ahlaklısı idi.”²⁸¹

Peygamberimiz, ideal Müslüman’ı Ŗyle tarif etmiŖtir: “Müslüman, dilinden ve elinden, diğer Müslümanların zarar görmediği (incinmediği) kimsedir.”²⁸² Efendimiz’in her ifadesinde olduğu gibi, bu hadiste de kullanılan her kelime, dikkatle ŖeilmiŖtir. Görülüyor ki, burada da yine elden ve dilden bahsedilmektedir. Diğer azaların değil de, sadece bu iki uzvun zikredilmesinde elbette birçok incelik vardır. İnsan baŖkasına vereceği zararı iki türlü verir. Bu, ya vich, yüz yüze veya gıyab, yani arkadan olur. Vich zararı el, gıyabyi de dil temsil eder. İnsan, karŖısındakine ya bizzat tecavüzde bulunur ve onun hukukunu çiğner; ya da, gıyabında onun gıyabetini yaparak, hakir ve kk dŖrerek hukukuna tecavüz eder. Bu iki çirkin durum da müminden hiçbir zaman sadır olmaz. Çünkü o, ister yüz yüze olduğu insanlara, isterse hzır bulunmayanlara karŖı hep mrvvetle davranır.

Zeyd b. Sa’ne ve Abdullah b. Selam gibi kimselerin Müslüman olmasında kendi kitaplarında okudukları bilgiler etkili olmuŖtur. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe* I/566; Hâkim, *Müstedrek* III/603; Suyûtî, *Hasis* I/26; *Dürrü’l-mensûr*, I/358; Kâdî İyaz, a.g.e. I/90.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI/180.

²⁸⁰ Buhârî, *Edeb* 39; Müslim, *Fezâil* 51, 52, 53, 54.

²⁸¹ Müslim, *Edeb* 55.

²⁸² Buhârî, *İman* 4, *Rkak* 26; Müslim, *İman* 64-65; Eb Dâvûd, *Cihad* 2; Tirmizî, *Kıymet* 52, *İmân* 12; Nesi, *İman* 9; İbn Mâce, *Fiten* 2.

Ayrıca Efendimiz, lisanı elden önce zikrediyor. Çünkü, elle yapılacak zarara, karşı tarafın mukabele imkânı ihtimal dahilindedir. Halbuki, gıybet veya atılan iftira, ekseriyetle karşılıksız kalır. Dolayısıyla, rahatlıkla böyle bir hareket, fertleri, cemiyetleri hatta milletleri, birbirine düşürebilir. Dille yapılabilecek zararların takibi, vicâhî olarak yapılmak istenenlere nisbeten daha zordur. Onun içindir ki, Efendimiz, dili elden önce ifade etmiştir. Diğer taraftan, bu ifadede, Müslüman'ın Allah katındaki kıymetine de işarette bulunulmuştur. Müslüman olmanın Allah katında öyle bir kıymeti vardır ki, bu yüzden bir Müslüman'ın diğer Müslüman'a karşı elini ve dilini kontrol altında bulundurması gerekmektedir.²⁸³

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayrıca, bir Müslüman'ı inciten/eziyet eden kimsenin kendisine eziyet etmiş olacağını, kendisine eziyet edenin de Allah'a eziyet etmiş olacağını belirterek,²⁸⁴ Müslümanları incitmeme konusunda uyarmıştır. Hatta Ehl-i Kitap'a eziyet edenin de hasmı olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵

g. Vefalı idi

Vefakârlık, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in en önde gelen özelliklerinden biriydi. Onun bu özelliği, ilk eşi ve çile yoldaşı Hz. Hatice'nin şahsında âdetâ billurlaşır. Zira Hz. Peygamber, meleğin kendisine vahiy getirdiğini söylediği zaman, herkes ondan şüphelendi. Fakat, Resûl-i Ekrem'i çok iyi tanıyan Hz. Hatice, hiç tereddüt etmeden ona îman etti. Malını, mülkünü emrine verdi. Allah'ın Resûlü'nü bütün

²⁸³ Gülen, *Sonsuz Nur* I/238-239.

²⁸⁴ Aclûnî, *a.g.e.* II/288.

²⁸⁵ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* VI/19; Aclûnî, *a.g.e.* II/285.

varlığıyla destekledi.²⁸⁶ Hayatlarının yirmi dört yılını birlikte geçirdiği böyle bir hayat arkadaşını, öyle bir vefakâr elbette unutamazdı. İslâm'ın ilk günlerinde yaşadıkları sıkıntılar ve bu sıkıntılara birlikte göğüs germeleri unutulacak gibi değildi. İşte, bu sebeple Nebiy-y-i Muhterem Efendimiz onu her fırsatta anar, yâd ederdi.²⁸⁷

Peygamberimizin Hz. Hatice'ye olan vefasını Hz. Âişe'den nakledilen şu hadislerden anlıyoruz. Hz. Âişe şöyle demiştir: “Peygamber *Aleyhisselâm*'ın hanımlarından hiçbirini, Hatice'yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Üstelik, onu (Resûl-i Ekrem'in yanında) hiç görmedim. Fakat Resûl-i Ekrem onu sık sık anardı. Bir koyun kesip etini parçaladığında, çoğu zaman Hatice'nin dostlarına gönderirdi. Bazen (dayanamayıp) Resûlullah'a: 'Sanki dünyada Hatice'den başka kadın kalmadı!' derdim. Resûl-i Ekrem: ' O şöyle şöyleydi' diye özelliklerini sayar ve 'Çocuklarım ondan oldu.', derdi.”²⁸⁸

Birini iyi taraflarıyla fazlaca anmak, ona duyulan sevgi ve bağlılığın en belirgin işaretidir. Bunu çok iyi bilen Hz. Âişe, Resûlullah'ın onu daha çok sevdiğini anlayarak kıskanmıştır. Onun: “Sanki dünyada Hatice'den başka kadın kalmadı!” demesi bu kıskançlığın en açık belirtisidir.

Kıskançlık duygusu, Hz. Âişe'yi zaman zaman Hz. Hatice aleyhinde daha ağır konuşmaya sevketmiştir. Bir defasında Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle, Efendimiz'in huzuruna girmek için izin istemişti. Hâle'nin sesi, Hz. Hatice'nin sesine çok benzediği için vefâkar eşini hatırlayıveren Resû-

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI/118.

²⁸⁷ Kandemir, Çakan, Küçük, a.g.e. II/505.

²⁸⁸ Buhârî, *Menâkıbü'l-ensâr* 20; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe* 74-76; Tirmizî, *Birr* 70, *Menâkıb* 70.

lullah aniden heyecanlandı ve: “Allah’ım, bu Huveylid’in kızı Hâle!” dedi. Bu manzarayı gören Hz. Âişe dayanamadı: “İhtiyarlıktan ağzının dişleri dökülmüş ve bir zamanlar ölüp gitmiş Kureyşli bir kocakarının nesini anıp duruyorsun? Allah sana onun yerine daha hayırlısını verdi.” demişti.²⁸⁹ Daha hayırlı sözüyle de kendisini kasetmişti. Hz. Âişe’nin bu sözünü yerinde bulmayan Resûlullah şunları söyledi: “Hayır, Allah Teâlâ bana ondan daha hayırlısını vermedi. İnsanlar bana inanmazken o inandı. Herkes bana yalancı derken o doğru söylediğimi kabul etti. Kimse bana bir şey vermezken o beni maliyla destekledi ve Cenâb-ı Hak bana ondan çocuklar ihsan etti.”²⁹⁰

Peygamberimiz, süt annesine karşı da vefalı davranmıştır. Yıllar sonra, Mekke fethinden sonra, süt annesi Halime, ziyaretine gelince üstüne oturması için ridasını sermiş ve ona hürmet etmiştir.²⁹¹ Süt kardeşi Abdullah gelince de ayağa kalkmış ve onu da elbisesinin üzerine oturtmuştur.²⁹² Yine Hevazin esirleri arasında getirilen süt kardeşi Şeyma’ya da ikramda bulunmuş, onunla ilgilenmiş ve kavmine dönerken değişik hediyeler vererek uğurlamıştır.²⁹³

Peygamberimiz, hiçbir iyiliği unutmazdı. Mekke döneminde, üç yıl boyunca Müslümanlara uygulanan boykotun kaldırılması için uğraşan ve boykot kurallarının yazılı olduğu sahifeyi yırtan ve böylece boykotun kalkmasına yardımcı olan;²⁹⁴

²⁸⁹ Buhârî, *Menâkıbü'l-ensâr* 20; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe* 78.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI/118. Yorum için bkz. Kandemir, Çakan, Küçük, a.g.e. II/505-506.

²⁹¹ Ebû Dâvûd, *Edeb* 128.

²⁹² Ebû Dâvûd, *Edeb* 128.

²⁹³ Beyhakî, *Delâil* II/308.

²⁹⁴ İbn Hişâm, a.g.e. I-II/235.

diğer taraftan Tâif dönüşü Peygamberimizin Mekke'ye girmesine yardımcı olup Onu himaye eden²⁹⁵ Mut'im b. Adiy, Bedir Savaşında müşrikler arasında savaşırken ölmüştü. Bedir'de müşriklerden bir kısmı da esir alınmıştı. Mut'im b. Adiy'in oğlu Cübeyr, savaştan sonra esirleri almak için Peygamberimizin huzuruna geldiğinde Resûlullah, onun babasının iyiliklerini hatırlamış ve: "Mut'im b. Adiy sağ olsaydı da bunlar hakkında şefaati olsaydı, şefaati kabul eder, hepsini bırakırdım."²⁹⁶ buyurarak vefâkarlığını ve kendisine yapılan iyiliği unutmadığını göstermiştir.

Yine o, kendisine evlerini ve yurtların açan Ensar'ı her fırsatta sitayişle anar ve onlara hayır duada bulunurdu.²⁹⁷ Mekke fethedilince Resûlullah'ın Mekke'de kalacağı endişesine kapılan Ensar'a, "*Hayatım da ölümüm de sizin yanınızda olacaktır.*"²⁹⁸ demiştir. Peygamberimizin vefasını gösteren bu sözler, Medineli Müslümanların endişelerini gidermiş ve gönüllerini rahatlatmıştır.

h. Misafire ikram ederdi

Misafiri ağırlamak ve ona ikramda bulunmak, üstün ahlakî meziyetlerden biridir. Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in ahlâkî vasıflarından biri olarak zikredilen misafire ikram,²⁹⁹ Peygamberimizin de mümtaz özellikleri arasında yer almaktadır. Diyebiliriz ki, onun sofrasından misafir hiç eksik olmazdı.

²⁹⁵ İbn Hişâm, a.g.e. I-II/237.

²⁹⁶ İbnü'l-esîr, *Üsdü'l-gâbe* I/323; Buhârî, *Megâzi* 12.

²⁹⁷ Buhârî, *Menâkıbü'l-ensâr* 2, *Temenni* 9; Müslim, *Fezâilü's-sahâbe* 172-176; Tirmizî, *Menâkıb* 65;

²⁹⁸ İbn Hişâm, a.g.e. III-IV/283.

²⁹⁹ Bkz. Zâriyât, 51/24-27.

İbn Sa'd'ın kaydettiği bir rivayete göre; Ebû Hureyre, Resulullah'ın da aç kaldığından bahsedince A'rec, bu açlığın nasıl olduğunu sorar. Ebû Hureyre de, bunun gelip gidenin ve misafirin çok olmasından ve ondan hiç ayrılmayan bir grup insanın bulunmasından kaynaklandığını, ayrıca, Resûlullah'ın beraberinde ashabı ve ehl-i suffa olmadan hiç yemek yemediğini söyler.³⁰⁰ Ehl-i suffe fakir kimselerdi. Bundan dolayı Resûlullah bir defasında, “*Kimin yanında iki kişilik yiyeceği varsa bir üçüncüsünü götürsün, dört kişilik yiyeceği olan beşincisini, yahut altıncısını alıp birlikte götürsün.*” buyurmuştu. Ebû Bekir bunlardan üçünü, Resûlullah da on tanesini evine götürmüştü.³⁰¹ Zaten o sürekli Suffe ehliyle ilgilenirdi. Onların ne sığınacak aileleri ne malları ne de bir kimseleri vardı. Peygamberimize bir sadaka geldiğinde, Peygamberimiz onlara gönderir, kendisi bir şey almazdı. Şayet gelen bir hediye ise, onlara da gönderir, kendisi de ondan bir parça alır ve böylece gelen hediyeyi onlarla paylaşırdı. Ayrıca Peygamberimiz, onları yemeğe davet eder, iaşelerini temin ederdi.³⁰²

Peygamberimiz, fakirlik ve sıkıntı çeken ashabına karşı her fırsatta ikramda bulunurdu. Sahabeden Mikdâd'ın anlattığı hadise, bunun en güzel misallerinden birini oluşturur. Mikdâd'ın anlattığına göre, o ve iki arkadaşı, sürekli açlıktan dolayı öyle sıkıntı çekmişlerdi ki, gözleri görmez olmuştu. Pek çok kimseye müracaat edip yiyecek istemişler, ama ihtiyaçları olan yiyeceği temin edememişlerdi. Nihayet, Resûlullah'a giderek durumlarını arz ettiler. Pey-

³⁰⁰ İbn Sa'd, a.g.e. I/408.

³⁰¹ Buhârî, *Mevâkîtu's-salât* 41, *Menâkıb* 25; Müslim, *Eşribe* 176.

³⁰² Buhârî, *Rikak* 17. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* XIII/72-74.

gamberimiz de onları evine götürüp üç tane keçi gösterdi ve “*Bunların sütünden sağın ve aranızda paylaşın.*” dedi.³⁰³ Böylece yiyecek ihtiyaçları karşılanmış oldu.

Peygamberimize Arabistan’ın her tarafından ziyaretçiler ve elçiler gelirdi. Gelen misafirler değişik sayılarda olup, muhtelif sürelerde Medine’de kalırlardı. Misafirler ister diplomatik kimliği olan elçiler olsun isterse normal kimseler olsun Peygamberimiz onlarla mutlaka ilgilenir ve eldeki mevcut imkânlarla onların ağırklanmasını temin ederdi.³⁰⁴ Meselâ, Benî Hanîfe heyetinin ağırklanması anlatılırken kendilerine Remle b. Haris’in evinde, sabah ve akşam bir defasında *ekmek ve et*, bir defasında *ekmek ve süt*, bir defasında da *ekmek ve yağ* verildiği kaydedilmektedir.³⁰⁵

Medine’ye gelen elçiler ve muhtelif misafirler, ya özellikle bu iş için tahsis edilmiş Remle binti Hâris’in evinde³⁰⁶ ya da Abdurrahman b. Avf³⁰⁷, Ferve b. Amr³⁰⁸ ve Ebû Eyyûb el-Ensârî³⁰⁹ gibi bazı sahâbenin evinde veya mescide kurulan çadırda³¹⁰ ağırklanırdı.³¹¹

Peygamberimiz, Medine’ye gelen heyetlerin ağırklanma-

³⁰³ Müslim, *Eşribe* 174.

³⁰⁴ Bkz. Çakan, *Siyasetli Muhammed* 56-57.

³⁰⁵ İbn Sa’d, *Tabakât* I/316.

³⁰⁶ Özellikle Remle’nin evi devlet konuk evi gibi kullanılıyordu. Bkz. İbn Sa’d, *Tabakât* I/331-332.

³⁰⁷ Kettânî, *Terâtib* II/23.

³⁰⁸ İbn Sa’d, *a.g.e.* I/338.

³⁰⁹ İbn Sa’d, *a.g.e.* I/357-358.

³¹⁰ İbn Sa’d, *a.g.e.* I/351. Peygamberimizin mescidin yanına çadır kurdurma sebebinin gelen misafirlerin Kur’ân dinlemeleri ve namaz kılarken insanları görmeleri olduğu belirtilmiştir. Bkz. Zürkanî, *Şerhu’l-Mevâhib* IV/8.

³¹¹ Geniş bilgi için bkz. Kettânî, *Terâtib* II/22-27.

sı için bazı sahabeleri görevlendirmiş³¹², onlar için yol azığı hazırlatmış³¹³ ve onlara hediyeler vermiştir.³¹⁴

Misafirlerini en iyi şekilde ağırlayan ve onlara ikramda bulunan Peygamberimiz, misafire ikram etmeye teşvik etmiştir.³¹⁵ “*Misafirin bulunduğu eve hayır, bıçağın devenin hörgücüne ulaşmasından daha çabuk ulaşır.*”³¹⁶ buyurarak misafir olan evde hayır ve bereket olacağına işaret etmiştir.

i. Çocukları çok severdi

Peygamberimiz çocuklarını ve torunlarını öper, okşar ve çok severdi.³¹⁷ Çocuklara karşı şefkat ve merhametle muamele ederdi. Bu anlayışın bütün Müslümanlar tarafından benimsenmesi ve hayat tarzı haline getirilmesi için de, “*Küçüklerimize merhamet etmeyen ve büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.*”³¹⁸ buyurmuştur. Cahiliye döneminde, Araplar çocuklarını pek sevip okşamazlardı. Bir defasında çölde yaşayan bedevîlerden bir grup, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in huzuruna geldi ve “*Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz?*” diye sordu. Peygamberimiz: “*Evet*” buyurdu. Onlar: “*Fakat biz, Allah'a yemin*

³¹² İbn Sa'd, *Tabakât I/323*

³¹³ Zürkânî, *a.g.e. IV/37*.

³¹⁴ Bk. Buhârî, *Cihad 176-177*; Ahmed b. Hanbel, *IV/74-75*; Kettânî, *a.g.e. II/29*.

³¹⁵ Buhârî, *Nikâh 80*, *Edeb 31, 85*, *Rikâk 23*; Müslim, *İmân 74, 75, 77*; Ebû Dâvûd, *Edeb 123*; Tirmizî, *Kiyâme 50*; İbn Mâce, *Edeb 4*.

³¹⁶ İbn Mâce, *Et'ime 55*.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *V/205*. Ayrıca bkz. Buhârî, *Fezâilü eshâbi'n-nebî 18*. Peygamberimizin çok sevdiği çocuklardan biri de Üsâme b. Zeyd'di. Üsâme'yi neredeyse torunlarından ayırmazdı. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, bir defasında Resûlullah, Üsâme'nin burnunu temizlemek istedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Brak ya Resûlallah, ben temizlerim” deyince, şöyle buyurdu: “Ey Âişe! Üsâme'yi sev, çünkü ben onu seviyorum.” Bkz. Tirmizî, *Menâkıb 40*.

³¹⁸ Tirmizî, *Birr 15*.

ederiz ki, onları öpmüyoruz” dediler. Peygamberimiz de: “Allah sizin kalplerinizden merhamet duygusunu çıkarıp almışsa, ben ne yapabilirim ki!” dedi.³¹⁹ Yine bir defasında, Peygamberimizi Hz. Hasan’ı öperken gören Akra b. Hâbis, kendisinin on çocuğu olduğunu ve hiç birini öpmediğini söyleyince Peygamberimiz: “Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz.” demiştir.³²⁰

Peygamberimiz, Arap kadınlarının en hayırlılarının salihli Kureyş kadınları olduğunu belirtmiştir. Bunun gerekçesini de, “Onlar çocuklarına karşı son derece şefkatli ve düşkündürler, kocalarının sahip olduğu şeyleri de en güzel şekilde korurlar.”³²¹ şeklinde ifade etmiştir. Çocuklara karşı şefkatin zikredilmesi ise oldukça manidardır.

Sahâbeler, turfanda meyvelerini kendileri tatmadan, teberrük için Resûlullâh’a götürürlerdi. Resûlullah da kendisine takdim edilen bu turfanda meyveyi alıp dua ettikten sonra, kendisi tatmadan önce orada bulunan en küçük çocuğa verir, tattırırdı.³²²

Peygamberimiz çocuklara karşı yumuşak davranır, asla sert olmazdı. Peygamberimize, çocukluk yıllarından itibaren on yıl boyunca hizmet eden Enes b. Malik bir hatırasını şöyle anlatıyor: “Resûlullah, bir gün beni bir iş için göndermek istedi. Ben: ‘Vallahi gitmeyeceğim.’ dedim. İçimden de Peygamber Efendimiz’in emrettiği yere gitmek istiyordum. Efendimiz’in yanından çıktım. Sokakta oynayan çocuklara uğradım. Onlara takılıp kaldım. Ara-

³¹⁹ Buhârî, *Edeb* 18; Müslim, *Fezâil* 164; İbn Mâce, *Edeb* 3.

³²⁰ Buhârî, *Edeb* 18; Müslim, *Fezâil* 65; Ebû Dâvûd, *Edeb* 145; Tirmizî, *Birr* 12.

³²¹ Buhârî, *Nikâh* 12; Müslim, *Fezâilü’s-sahâbe* 202.

³²² Tirmizî, *Deavât* 53; Dârimi, *Et’ime* 32.

dan epey zaman geçti. Birden, Peygamberimizin ensemblem den tuttuğunu gördüm. Hemen ona baktım, gülümsüyordu. ‘Ey Enescik, gönderdiğim yere gittin mi?’ dedi. ‘Evet, gidiyorum, ya Resûlullah!’ dedim.

Peygamberimiz, her fırsatta çocuklara karşı sevgisini gösterir, onlarla ilgilenir ve karşılaştığında onlara selam veririrdi.³²³

Câbir b. Semüre, çocukluk günlerinde Peygamberimizle ilgili bir hatırasını şöyle anlatıyor: “Resûlullah’la beraber, bir gün öğle namazını kıldım. Sonra Resûlullah ailesinin yanına gitmek üzere çıktım. Ben de onunla birlikte çıktım. Kendisini birtakım çocuklar karşıladı. Resûlullah onlardan her birinin teker teker iki yanağını okşadı. Bana gelince, benim yanaklarımı da okşadı. Elinin serinliğini ve güzel kokusunu hissettim. Sanki Resûlullah elini bir attarın tablasının içerisinden çıkarmış gibiydi.”³²⁴

Görüldüğü gibi, Peygamberimiz çocuklara karşı son derece şefkatli davranmış ve onlarla yakından ilgilenmiştir. Peygamberimizin bu konudaki uygulamaları, çocukların şahsiyet oluşumuna, topluma uyum sağlamalarına ve küçük yaştan itibaren eğitilmelerine de katkı sağlamaktadır. Modern psikolojinin önemle üzerinde durduğu konuların başında, insan şahsiyetinin çocuk yaştan itibaren oluştuğu gerçeğinin geldiği düşünülecek olursa, Peygamberimizin davranış tarzının önemi daha iyi anlaşılmaktadır.³²⁵

³²³ Buhârî, *İsti'zan* 15; Müslim, *Selâm* 15; Ebû Dâvûd, *Edeb* 136; Tirmizî, *İsti'zân* 8; İbn Mâce, *Edeb* 14.

³²⁴ Müslim, *Fezâil* 80.

³²⁵ Bkz. Kandemir, Çakan, *Küçük*, a.g.e. IV/440.

j. Hastaları ziyaret ederdi

Peygamberimiz, hasta ziyaretine önem verirdi. Sahabe-i Kiram'ın büyük küçük hepsiyle ilgilenir, durumlarını sorar ve hasta olanları ziyaret ederdi. Hasta ziyaretinde kadın, erkek ve çocuk ayrımı yapmazdı. Ensar'dan Ümmü A'lâ Resûlullah'ın hasta iken kendisini ziyaret ettiğini ve: "Ey Ümmü'l-A'lâ, sana müjdeler olsun, çünkü nasıl ki ateş, altın ve gümüşün pasını giderirse, bir Müslüman'ın hastalığı da onun günahlarını giderir." buyurduğunu söylemiştir.³²⁶

Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), hastalandığı zaman torunu Ümame'yi ziyaret etmiş ve gözlerinden yaşlar akmıştı. Ağlamasını yadırgayan bir sahabeye de, "Bu bir rahmettir ki, Allah onu kullarından dilediğinin kalbine koyar. Allah, ancak kullarından merhametli olan kimselere merhamet eder."³²⁷ diye cevap vermiştir.

Sahabeden Sa'd b. Ebî Vakkas, Veda Haccı sırasında oldukça şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Medine'ye dönmekten de ümidini kesmişti. Peygamberimiz, onu ziyaret etmiş ve iyileşmesi için dua etmişti.³²⁸

Peygamberimizin Müslümanların yanı sıra gayrimüslim hastaları da ziyaret ettiği olurdu. Kendisine hizmet eden bir Yahudi çocuğunu ziyaret etmiş, ondan Müslüman olmasını istemiş, çocuk da Müslüman olmuştur.³²⁹ Peygamberimiz, münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ü de hastalandığı zaman ziyarete gitmişti.³³⁰

³²⁶ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 2.

³²⁷ Buhârî, *Merdâ* 9.

³²⁸ Buhârî, *Merdâ* 13.

³²⁹ Buhârî, *Merdâ* 11.

³³⁰ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 2.

Peygamberimiz, kendisi hastaları ziyaret ettiği gibi, saha-belere de hasta ziyaretini tavsiye etmiştir.³³¹ Hasta ziyaretlerinde hastalara dua etmiş³³² ve moral vermiştir. Ümmetine de hasta ziyaretlerinde moral vermeyi tavsiye etmiştir.³³³ Bunların yanı sıra hastalardan tedavi olmalarını istemiştir.³³⁴

k. Hediyeleşirdi

Hediyeleşme, bütün insanlıkta rastlanan beşeri bir gelenektir. Fertler, aileler, cemaatler, hatta devletler arasında bile câri eski bir âdettir. Bazen gönül, bazen dostluk, bazen de daha büyük bir ihsan kazanmak gibi çok farklı maksatlarla hediyeleşilir. Büyükten küçüğe olduğu gibi, küçükten büyüğe de olur.³³⁵

Peygamberimiz, hediyeleşme üzerinde ısrarla durmuştur. “*Hediyeleşiniz ki, sevginiz artsın.*”³³⁶ buyuran Peygamberimiz hem hediye alır hem de karşılığında bir şeyler hediye ederdi.³³⁷ Hediyeleşmenin insanları nasıl birbirine yaklaştırıp sevdirdiğini anlatmak için de: “*Hediyeleşiniz; zira hediye, kalpteki kin ve nefreti yok eder*” buyurmuştur³³⁸. Verilen hediye küçük görülmemesini ve kabul edilmesini istemiştir.³³⁹

Peygamberimiz, hediyeye mutlaka karşılık verilmesini

³³¹ Buhârî, *Merdâ* 4.

³³² Buhârî, *Merdâ* 20.

³³³ Tirmizî, *Tıb* 35; İbn Mâce, *Cenâiz* 1.

³³⁴ Buhârî, *Tıb* 1.

³³⁵ Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları* I/292.

³³⁶ Münavi, *Fezû'l-kadîr* III/271.

³³⁷ Buhârî, *Hibe* 11; Ebû Dâvûd, *Buyû'* 87; Tirmizî, *Birr* 34.

³³⁸ Tirmizî, *Velâ* 6; Ahmed b. Hanbel, II/405.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, I/404. Ayrıca bkz. Buhârî, *Hibe* 2; *Nikâh* 73; Müslim, *Nikâh* 104; Tirmizî, *Velâ* 6.

tavsiye etmiştir: “*Kime bir hediye gelirse, karşılıklıta bulunsun. Verecek bir şeyi olmazsa senâda bulunsun. Kim senâda bulunursa teşekkür etmiş olur. Kim de (senâ etmez) ketmederse nankörlük etmiş olur.*”³⁴⁰

Peygamberimiz, özellikle kendisine gelen heyetlere hediye vermeyi ihmal etmezdi. Bu tarz hediyelerin öneminden dolayı ölüm döşeginde şu tavsiyede bulunmuştu: “*Size gelecek heyetlere, benim yaptığım şekilde hediye verin.*”³⁴¹ Çünkü kendisi hediyeyle pek çok gönle girmiş ve hediyeyi İslam’ın anlatılması ve sevdirilmesinde önemli bir vesile olarak kullanmıştır.³⁴²

İnsan, maddeye karşı meyilli yaratılmıştır. Bu fitrî bir zaaftır. Hediye de bu açıdan önemlidir. Hediye, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilir; hem de insanları satın almada, kötü maksatlarla kendine bende etmede bir silah olarak kullanılabilir ki, hediyenin bu şekline rüşvet denir. Bu, eskiden beri bilinen bir husustur. Büyük İskender, İran’ı fethettiği zaman Aristo kendisine, bu ülkenin itibarlı kimselerini ihsanla kendisine kul-köle yapmayı tavsiye etmiştir.³⁴³ Ancak, Peygamberimiz her meselede olduğu gibi, bu hususta da dengeli davranmış; hediyeyi sadece müsbet yönde değerlendirmiş ve bu yolla gönüllere girmeye çalışmıştır.

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Edeb* 12.

³⁴¹ Buhârî, *Megâzî* 84; *Cihâd* 176; Müslim, *Vasiyet* 20; Ebû Dâvûd, *İmare* 27; Dârimî, *Siyer* 54; Ahmed b. Hanbel, I/222; IV/371.

³⁴² Bkz. Gülen, M. Fethullah, *Prizma* 1/139-142.

³⁴³ Canan, *Kütüb-i Sitte* XVI/163. Hediyeyle ilgili geniş bilgi için bkz. a.g.e. XVI/161-174.

PEYGAMBERİMİZİN DAVRANIŞLARININ AHLÂKÎ TEMELLERİ

1. Tevazu

Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve insanın kendi küçüklüğünü anlamak ve idrak etmek esası üzerinde gelişen, fikre ve vicdana dayalı bir his olarak tarif edilen tevazu; büyülenmenin zıddı olup, şeref ve yükselmenin merdiveni kabul edilmiştir³⁴⁴. Tevazu; nefsin mevkii, makam ve mal bakımından kendisinden daha alt seviyede bulunan kimselere karşı kendisinde bir üstünlük, bir meziyet görmemesidir.³⁴⁵ Onu; insanın Hakk karşısında gerçek yerinin şuurunda olup, ona göre davranması ve halk arasındaki durumunu da bu anlayış zâviyesinden değerlendirip, kendini insanlardan bir insan veya varlığın herhangi bir parçası kabul etmesi şeklinde de yorumlayabiliriz.

Bazıları tevâzuu, kendinde zâtî hiçbir kıymet görmeme; bazıları, insanları, insana yakışır şekilde, saygıyla karşılayıp

³⁴⁴ Rifat, Ahmet, *Tasvîr-i Ahlak* 340.

³⁴⁵ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî* 101.

onlarla muamelesinde mahviyet içinde bulunma; bazıları İlâhî inayetle fevkalâde bir muameleye tâbi tutulmazsa, kendini halkın en şerlisi görme; bazıları da benlik hesabına içinde beliren büyük-küçük her çeşit dahilî kıpırdanışa karşı hemen harekete geçip onu olduğu yerde boğma cehdi ve gayreti şeklinde tarif etmişlerdir.³⁴⁶

Tevazu, insanın kendisini sıradan bir insan olarak görmesi ve başkalarına tepeden bakmaması olarak da tanımlanabilir. Resûlullâh'a bu zâviyeden bakıldığında, onun son derece mütevâzı olduğu, kendisini asla insanlardan üstün tutmadığı ve hayatının bütün basamaklarında bu hasletinden vazgeçmediği görülür.³⁴⁷

Tevazu, büyüklerde büyüklüğün alâmeti sayılmıştır. Şeyh Sâdi, "Akıllı, seçme insanlar, mütevâzı olurlar. Meyveleri olgunlaşmış ağaçların başlarını yere eğdiği gibi..." diyerek tevazuun olgunluk ve büyüklük göstergesi olduğunu ifade eder. Hz. Ali ise, "Yükseklği istedim, onu alçakgönüllülükte buldum." şeklindeki sözüyle büyüklüğe giden yolun tevazudan geçtiğini belirtir. Cenap Şehabettin de, "Tevazu yaşmağa benzer. Örterek güzelleştirir." demiştir. Ayrıca, mütevâzı kimselerin, insanları daha iyi yöneteceği söylenmiştir.

Alçak gönüllülük, ferdin olgun ve faziletli olmasının; ki-birleşip büyüklük taslamak ise, onun seviyesiz ve nâkıs olmasının alâmetidir. En kâmil kimseler, insanlarla en çok beraber bulunup, onlarla hemdem olanlardır. En nâkıs kimseler ise, insanlarla beraber bulunmayı, onlarla düşüp kalkmayı gururlarına yediremeyen bednâm talihsizlerdir.

³⁴⁶ Gülen, M. Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1/112-113. Ayrıca bkz. Gülen, *Fasıldan Fasıla* 1/32-33.

³⁴⁷ Akgül, Muhittin, *a.g.e.* 206.

Alçak gönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesâbesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona malik olamayan ise, gâliben diğer huylardan da mahrum kalır. Âdem Nebi (aleyhisselâm), sürçüp düştüğü zaman, gökler ötesine ait yitirdiği herşeyi tevazuu ile yeniden elde ederken, aynı bâdirede yuvarlanıp giden şeytan, kibir ve gururunun kurbanı oldu.³⁴⁸

Tevazuun insanları yücelttiği, bizzat Peygamberimiz tarafından ifade buyrulmuştur: “*Kim tevâzu gösterirse Allah onu yüceltir. Kim kibirlenirse Allah onu alçaltır.*”³⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim’de de tevazu, ideal bir mü’min tavrı olarak yer alır. “*Rahmân’ın kulları yeryüzünde tevazu ile yürürler ve cahiller kendilerine laf attığı zaman ‘selam’ derler geçerler.*” (Furkan, 63) âyeti tevazuu bir hareket prensibi ve davranış biçimi olarak takdim etmekte ve Rahmân’ın kullarının hareket tarzlarında mülayemetin hâkim olduğunu; zorbalık, kibir, saygısızlık, kabalık ve huşûnetin olmadığını belirtmektedir. Mü’minlerin sükûnet ve vakar içinde, alçakgönüllü bir şekilde, terbiyeli, nazik ve yumuşak hareket etmeleri gerektiğini; etraflarına sıkıntı vermeksizin hep merhamet tavrıyla, güven ve huzur yayarak yaşamaları gerektiğini ifade etmektedir. Tevazuun kâmil müminlerin bir özelliği olduğu anlatılmaktadır.³⁵⁰

Kâmil bir mü’minin özelliği olan tevazu, her türlü kemalâtın sahibi olan Peygamberimizde parlak bir vasıf olarak kendini göstermektedir. Kur’ân’da Peygamberimize “*Sana tâbi olan mü’minlere kol kanat ger.*” (Şuarâ, 215) denilerek tevazu emredilmektedir. Peygamberimizin fitratına yer-

³⁴⁸ Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar* 109-110.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/76; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* X/325.

³⁵⁰ Bkz. Elmalılı, V/3611-3612.

leşmiş bulunan bu vasıf, sahip olduğu makam ve şöhrette olması muhtemel her türlü gösterişi, süsü ve yapmacık davranışları yok ediyordu. Peygamberimiz, insanların kendisine seviyece en uzak ve en yakın olanlarıyla, dostlarıyla, düşmanlarıyla, aile fertleriyle, yabancı elçilerle tekellüf ve gösteriştten uzak olarak görüşür ve konuşurdu. O'nun her işi tabîi ve normal olur, bir fotoğrafın, sahibine delaleti gibi onun güzel huylarına delil teşkil ederdi.³⁵¹

Sir V. Muir, Peygamberimizle ilgili dikkat çekici bir değerlendirmesinde şunları söylüyor: “Kolaylık, O'nun hayatının tasviridir. Kendisine tâbi olanların en küçüğüyle dahi muamelesinde ince bir zevk ve edep en bariz vasfıdır. Tevazu, şefkat, sabır, başkalarını kendine tercih, cömertlik O'nun şahsiyetinden hiç ayrılmayan ve etrafındakilerin sevgisini toplayan sıfatlar idi.”³⁵² Bu değerlendirmede tevazu, Peygamberimizi çevresine sevdiren sıfatlardan biri olarak yer almaktadır ki, yerinde bir tespittir.

Resûlullah (sallâllâhu aleyhi ve sellem), yüce makamına ve yüksek derecesine rağmen, insanların en mütevâzı ve kibirsiz. O'nun kral peygamber olmakla, kul peygamber olmak arasında muhayyer bırakıldığı zaman kul peygamber olmayı tercih etmesi, tevazuunun ölçüsünü anlamamız için yeterlidir.³⁵³

Peygamberimiz, Cebrail'le birlikte otururken bir melek iner. Cebrail, bu meleğin dünyaya ilk defa indiğini haber verir. Melek, Peygamberimize kendisini Allah'ın gönderdiğini ve melik bir peygamber mi, yoksa kul bir peygamber mi olmak istediğini sorar. Cebrail, Peygamberimize “Ey

³⁵¹ Azzam, Abdurrahman, *Peygamberimizin Örnek Ahlakı* 52.

³⁵² Azzam, Abdurrahman, a.g.e. 60-61.

³⁵³ Kâdi İyaz, a.g.e. I/105.

Allah'ın Resûlü! Rabbine karşı mütevâzı ol!” deyince Peygamberimiz, “*Kul bir peygamber olmayı isterim.*” diye karşılık vermiştir.³⁵⁴

Peygamberimiz, kendisine özel bir saygı gösterilmesini beklemezdi. Bu konuda Ebû Umâme şunu naklediyor: “Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sopaya dayanarak yanımıza çıkageldi. Biz onun gelmesi ile ayağa kalktık. Buyurdu ki: ‘*Birbirlerine tazim gösteren Acemlerin yaptığı gibi ayağa kalkmayın.*’³⁵⁵ Halbuki bizzat kendileri Sa’d b. Muaz için bir keresinde, ‘*Efendinize ayağı kalkın.*’ buyurmuşlar ve orada bulunanları, Sa’d b. Muaz’a hürmeten ayağa kaldırmıştı.”³⁵⁶

Peygamberimiz, daima kendisini insanlardan bir insan olarak görmüş ve hiçbir zaman, kendini insanlardan ayırıp tutmamıştır. Hayatını, hep insanlardan bir insan olma çizgisinde sürdürmüştür. Çoğu defa O’nun meclisine ilk gelenler, Peygamberin kim olduğunu bilemezlerdi. Ancak sahabenin tavırlarıyla veya Peygamberimiz konuşmaya başlayınca fark edebiliyorlardı. Hicret sırasında, Peygamberimiz Kuba’ya gelince Medineliler O’nu görmeye gelmişler ancak Hz. Ebû Bekir’le karıştırmışlardı. Durumu anlayan Hz. Ebû Bekir, ridasıyla Peygamberimizi serinletmeye başlayınca Peygamberin kim olduğunu fark edebilmişlerdi³⁵⁷. Bunun sebebi ise, Peygamberimizin, kendisini Ebû Bekir’den ayıracak bir davranışta bulunmamasıydı.

Hz. Peygamber, ailesine karşı da mütevâzı davranmış-

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II/231; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* IX/18-19.

³⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb* 152; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* V/253.

³⁵⁶ Buhârî, *İsti’zân* 26; İbn Hacer, *İsabe* II/38. Âlimlerimiz, bu hadise dayanarak büyükler için ayağa kalkmanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* XII/317-322.

³⁵⁷ İbn Hişâm, a.g.e. I-II/314.

tır. Hz. Âişe'nin anlattığına göre, "O, evinde elbisesini diker, ayakkabısını yamar, diğer erkeklerin yaptığı ev işlerini yapardı."³⁵⁸ Yine Hz. Âişe şunları söylemektedir: "O, bir beşerdi; elbisesini temizler, koyununu sağlar, şahsî işlerini görürdü."³⁵⁹

Peygamberimiz, ashabına karşı da mütevâzı davranmıştır. Nitekim, Hint b. Ebî Hâle şunu nakletmektedir: "O, bir şey isteyenin isteğini reddetmez, yerine getirir; yahut yumuşak bir sözle veremeyeceğini bildirirdi. O, insanlara karşı cömertliği ve güzel ahlakı yönüyle baba olmuştu."³⁶⁰

Peygamberimizin tevazuunu izah eden Enes b. Mâlik, "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) hastayı ziyaret eder, cenazede hazır bulunur, merkebe biner, kölenin bile davetine icabet ederdi." demiştir.³⁶¹

Yine Enes'in anlattığına göre, Medine ehliinden bir cariye bile Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) elinden tutar ve ihtiyacı için, O'nu Medine'nin istediği semtine çeker götürürdü.³⁶²

Enes'in naklettiği bir başka rivâyette de şunu görüyoruz: "Aklından rahatsız olan bir kadın Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelip 'Sana ihtiyacım var!' dedi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona, 'Ey falanın annesi! Medine'nin yollarından dilediğin herhangi birinde otur, ben de senin yanında oturup meseleni halledeyim.' buyurdu. Bunun üzerine kadın bir yerde oturdu; Peygamberimiz de meselesini halledinceye kadar yanında oturdu."³⁶³

³⁵⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.* I/366. Benzeri rivâyet için bkz. Buhârî, *Ezan* 44.

³⁵⁹ Tirmizî, *Şemâil* 283; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI/256.

³⁶⁰ Tirmizî, *Şemâil* 178.

³⁶¹ Tirmizî, *Şemâil* 173; İbn Mâce, *Zühd* 16; Tirmizî, *Cenâiz* 31.

³⁶² İbn Mâce, *Zühd* 16.

³⁶³ Müslim, *Fezâil* 19; Ebû Dâvûd, *Edeb* 12.

Peygamberimiz, mescit yapımında herkes bir kerpiç taşıırken iki kerpiç taşımış;³⁶⁴ hendek kazımında da herkes karnına bir taş bağlarken iki taş bağlamıştı.³⁶⁵

Bir gün titreyerek yanına gelen bir adama: “Sakin ol. Ben kral değilim. Ben Kureyş’ten, kurumuş et yiyen bir kadının oğluyum.”³⁶⁶ demiştir.

Yine bir defasında ashabıyla oturmuş yemek yiyordu. Oradan geçmekte olan bir kadın, Peygamberimiz hakkında, “*Oturmuş da köle gibi yemek yiyor.*” dedi. Peygamberimiz de, “*Benden güzel köle mi olur!*” diye cevap verdi. Sonra kadın konuşmaya devam ederek, “*Kendisi yiyor da, bana yedirmiyor*” dedi. Peygamberimiz kadını sofraya davet etti. Ancak kadın, Peygamberimizin ağzındaki lokmayı istediğini söyleyince, Allah Rasûlü de ağzındaki lokmayı çıkardı ona verdi. O kadın, ağzına lokmayı koyduğu andan itibaren Medine’nin en hayalî kadınlarından biri haline geldi.³⁶⁷

Peygamberimizin tevazuunu gösteren en güzel örneklerden biri de, Mekke’yi fethedip şehre girerken ortaya koyduğu tavidir. O, şehre girerken tevazuundan dolayı bineğin üzerinde başını o kadar önüne eğmiştir ki, nerede ise başı bindiği hayvanın eğer kaşına dokunacaktır.³⁶⁸ O, Mekke’ye böyle mütevâzî bir halde girmiştir.

Burada yer verdiğimiz rivâyetler bile, Peygamberimizin tevazuda nasıl zirve bir insan olduğunu göstermeye yetecek seviyededir. O, insanlar arasında bulunan, herkesin kendi-

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II/381.

³⁶⁵ Tirmizî, *Zühd* 39.

³⁶⁶ İbn Mâce, *Et’ime* 30; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* IX/20.

³⁶⁷ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* IX/21.

³⁶⁸ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* VI/169.

sine kolaylıkla ulaşabildiği ve maksadını arz edebildiği bir liderdi. O'nunla görüşmek isteyenler, evine geldikleri zaman herhangi bir kapıcı veya engelle karşılaşmadan görüşebilirlerdi.³⁶⁹ Hayatı boyunca da bu tavrını değiştirmeden yaşadı. Diyebiliriz ki, 40 yaşında Peygamber olduğu dönemdeki hal ve tavırlarıyla, Mekke'yi fethettiği zamanki tavırları arasında fark yoktu. Hayatını O'nun ölçüsünde, değişmeden yaşayabilmiş bir lider göstermek mümkün değildir. Bu durum, bu ölçüde sadece O'na has bir mazhariyettir. O, eşsiz tevazu ve mahviyeti sayesinde gönülleri fethetmiş ve milyonların, uğruna canlarını feda edeceği bir lider olmuştur.

Allah Resûlü'nden Hz. Ömer'e, ondan Ömer b. Abdülaziz'e, ondan da dünya kadar evliyâ, asfiyâ, ebrâr, mukarabîn ve çağın devâsâ gönül erlerine kadar, binler-yüzbînler hep aynı çizgide, "*Büyüklerde büyüklük alâmeti tevâzu ve mahviyet, küçüklerde küçüklük emaresi de kibir ve enaniyettir.*" demiş; ilk mevhibelerini yitirmemiş olanlara insan-ı kâmil olma yolunu göstermiş ve hep tevâzuu yeğlemişlerdir.³⁷⁰

Burada, son olarak disiplin-tevazu dengesine de işaret etmek istiyoruz. Bilindiği gibi, bir idareci mutlaka disiplinli olmalıdır. Ama, aynı zamanda mütevâzî olmalıdır. Disiplin, tevazuya mâni değildir. Buna bizim literatürümüzde, ciddiyet denir.

İdareci, idare ettiği müessese ile ilgili prensipleri tavizsiz uygulamalıdır. Ancak, gördüğü aksaklıkları gidermede hem yol göstermeli hem de bizzat aktif olarak mübaşeretle

³⁶⁹ Bkz. Buhârî, *Cenâiz* 43; Müslim, *Cenâiz* 14, 15.

³⁷⁰ Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1/115-116.

bulunmalıdır. Ayrıca, emri altındakilere şefkatli, mürüvvetli davranmalı ve onların dertleriyle yakından ilgilenmeyi de asla ihmal etmemelidir. Bu davranış, idare edilenleri idareciye karşı saygılı davranmaya sevk eder ve böylece prensipleri tatbik, daha da kolaylaşır. Yoksa, tevazu olsun diye işi laubaliliğe götürmek hiç kimseye fayda vermez ve idarecide ciddi bir boşluk mânâsına gelir. İdareci başarıyı, tevazuu; emri altında bulunanların ruhuna girmede, onlara her fırsatta yardımcı olmada aramalıdır. Böyle bir durum, idareye ayrı bir ruh ve canlılık kazandırır.³⁷¹ Hz. Peygamber'in uygulamaları bunu en güzel misalidir.

2. Hilm

Peygamberimizin beşerî münasebetlerine hâkim olan ilkelerden biri de hilmidir. Yumuşak huyluluk demek olan hilm, insanın, öfkelenmesi halinde kendisini zapt-u rapt altına alması,³⁷² kişinin intikam almaya kudreti varken affetmesi ve hoş olmayan şeylere karşı sabretmesidir.³⁷³ Hilm, hiddetlenmenin zıddı olup, sabrın sermayesi ve insanı tehdit eden afetlerin örtüsüdür.³⁷⁴ Hilm, aynı zamanda aklın kemale ermesinin ve gadap kuvvetinin kırılarak akla boyun eğmesinin de bir delilidir.³⁷⁵ Bu vasıf, Peygamberimizin ahlâkî davranışlarının temellerinden birini oluşturmaktadır. Peygamberimiz, yumuşak huyluluğu ve affediciliği sayesinde her türlü cahiliye kabalığına karşı koyabilmiş ve

³⁷¹ Gülen, *Fasıldan Fasıla* 1/240-241.

³⁷² Râgıb, *Müfredat* 184; Firûzâbâdî, *Besâir* II/495.

³⁷³ Kâdî İyaz, I/86.

³⁷⁴ Rifat, a.g.e. 116.

³⁷⁵ Gazâlî, *İhyâ* III/394.

paslanmış gönüllere girebilmiştir. O'nun hilmi karşısında, her türlü hazımsız tavırlar yumuşamış ve akın akın İslam'a girmeler söz konusu olmuştur.

Peygamberimizin, tebliğindeki başarısının önemli faktörlerinden biri de O'nun hilmidir. Hilm, Resûlullah'ın (sal-lallâhu aleyhi ve sellem) insanları İslam'a davette kullanmış olduğu altın bir anahtar gibidir. O, bu anahtarı en iyi bir şekilde kullanmış; onunla, son derece inatçı olan Mekke ve civarındaki insanları Allah'a davet etmiştir. Şayet Hz. Peygamber'in bu eşsiz hilmi olmasaydı, getirdiği gerçekleri insanlara bu kadar kısa bir zamanda ulaştırması ve netice elde etmesi çok zor olurdu ve kısa zamanda, o kadar kalabalık bir cemaati etrafında toplaması güçleşirdi. Bu husus, bizat Kur'ân tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: *“İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et. Allah muhakkak ki, Kendisine dayanıp güvenenleri sever.”* (Âl-i İmran, 159)

Bu âyet, Uhud Savaşı münasebetiyle nazil olmuştu. Bu savaşta sahabenin, Peygamberimizin emrini uygulamadaki inceliği tam kavrayamamaları nedeniyle geçici bir mağlûbiyet yaşanmıştı. Oysa ki, Peygamberimiz Uhud'a çıkarken ashabıyla istişare etmişti. Ancak tepeye yerleştirilen okçuların yerlerini emir gelmeden terk etmeleri Müslümanlara bir mağlûbiyet yaşatmıştı.³⁷⁶ Ama bu durumda bi-

³⁷⁶ Bkz. Buhârî, *Cihâd* 164; Ebû Davud, *Cihâd* 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* IV/293; İbn Hişam, III/70

le Peygamberimiz sahabeyi azarlayabilecekken Kur'ân'ın emriyle azarlamıyor, hatta onlarla istişare ediyordu. Eğer onlara sert davransaydı etrafından dağılıp giderlerdi. Bu ise en büyük felaket olurdu.³⁷⁷ Bu öyle bir an ve öyle nazik bir durumdu ki, liderden sâdır olabilecek en küçük jest, mimik ve hareket dahi, bu psikolojik hava içinde, normal zamandakilerden çok daha değişik tesirler icra edebilirdi. Onları kırıp gücendirebilecek en küçük bir hareketten dahi kaçınılması gereken böyle bir dönemde, Allah kendisine başışlamayı emretmiştir.³⁷⁸ O da, ashabına hiçbir şey olmamış gibi davranmış ve onlarla istişare etmiştir.

Allah (*celle celâluhû.*), Peygamberimizi başışlama ve yumuşak davranma erdemleriyle süslemiş ve O'na bunları öğütlemiştir.³⁷⁹ Kur'ân da bu hususla ilgili, “*Affa sarıl ve iyiliği emret.*” (A'râf, 199) demek suretiyle, Peygamberimize beşerî münasebetlerde hoşgörü ve kolaylık tarafını gözetmesini, şiddet ve zorluk taraftarı olmamasını, affedici olmasını ve insanların kusurlarına bakmayıp başışlayıcı olmasını emretmektedir.³⁸⁰

Rivâyete göre, bu âyet nâzil olunca Peygamberimiz, Cebrail'e te'vilini sordu. Cebrail, “Asıl bilgi sahibi olan Allah'a sorayım.” deyip gitti. Sonra geldi ve “*Ey Muhammed! Allah sana, irtibatı kesenle ilişkiyi devam ettirmeni, seni mahrum edene vermeni ve haksızlık edeni başışlamasını emrediyor.*” dedi.³⁸¹

³⁷⁷ Bkz. Elmalılı, II/1212-1214.

³⁷⁸ Gülen, a.g.e. I/316.

³⁷⁹ Kâdı İyaz, a.g.e. I/86.

³⁸⁰ Elmalılı, IV/2356.

³⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-be'yân* IX/155; Suyûtî, *Dürrü'l-mensûr* III/153. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned* III/438.

İnsanlık tarihinde, Peygamberimiz gibi zafere ulaşan, ilahî teyide mazhar olan ve kazanan, sonra da kendisini mahrum edene veren, zulmedenı affeden bir kimseyi göstermek mümkün değildir.³⁸²

Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatının her safhasında, hilminin ve affının tezahürlerini görmek mümkündür. Ancak, burada bunlardan birkaç tanesini aktaracağız. Uhud Savaşında, Peygamberimizin amcası ve süt kardeşi olan Hz. Hamza şehid edilmiş, vücudu parçalanmış,³⁸³ Resulullah'ın kendisinin başı yarılmış, dişleri kırılmış, vücudu kanlar içerisinde kalmıştı.³⁸⁴ Ancak, o bütün bunlara rağmen şu duayı yapmıştır: “Allah'ım kavmimi bağışla! Çünkü onlar (beni) bilmiyorlar.”³⁸⁵

Yine bir gün, birisinin Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelerek. “Ey Muhammed, Adaletli ol!” demesi karşısında O, hiçbir şey yapmaksızın sadece şöyle demiştir: “Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, başka kim adil olabilir ki?”³⁸⁶ Başka bir zaman farklı bir kişi gelip, Hz. Peygamber'in cübbesini arkasından çekerek: “Ya Muhammed! Bana hakkımı ver. İki devemi de yükle. Zira sen, ne kendi malından ne de babanın malından veriyorsun.” demiş; ancak O bütün bu kabalıklara rağmen yanındakilere şöyle seslenmiştir: “Bu adama istediğini verin.”³⁸⁷

Peygamberimiz, kendisine karşı sergilenen pek çok sert tavrı hilmiyle yumuşatmıştır. Her türlü kabalığa karşı, yumu-

³⁸² Azzam, a.g.e. 74.

³⁸³ Buhârî, *Megâzi* 23.

³⁸⁴ Buhârî, *Megâzi* 24; Müslim, *Cihad* 100.

³⁸⁵ Buhârî, *Enbiya* 54; Müslim, *Cihad* 104, 105; Ahmed b. Hanbel, I/380.

³⁸⁶ Buhârî, *Edeb* 95; *Menâkıb* 25; Müslim, *Zekat* 142; Ahmed b. Hanbel, III/56.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb* 1; Nesâî, *Kasâme* 24.

şak huyluluğunu ortaya koymuştur. Allah Resûlü, Mekke’de son derece sıkıntılı günler geçirmişti. Alaylara, hakaretlere, boykotlara ve işkencelere maruz kalmıştı. Hatta, çok sevdiği Mekke’den hicret etmek zorunda kalmıştı. Ancak yıllar sonra, Mekke’yi fethettiği zaman oraya girerken Mekkelilere sordu: “*Benden nasıl bir muamele bekliyorsunuz?*” Hepsi birden cevap verdi: “*İyilik bekliyoruz. Sen kerîmsin ve kerim bir kardeşin oğlusun.*” O da Hz. Yûsuf’un kardeşlerine dediği gibi dedi: “*Bugün size kınama yoktur. Gidin, hepimiz hürsünüz. Allah sizi bağışlasın. O, Erhamürrahimin’dir.*”³⁸⁸ Halbuki Mekkeliler, Resûlullah’a (sallallâhu aleyhi ve sellem) o kadar eziyet etmişlerdi ki, Allah’ın zaferi geldiğinde, artık Resûlullah’ın onların kökünü kazıyacağından, onları tarumar edeceğinden şüphe etmiyorlardı. Fakat Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) af ve müsamahadan öte bir şey yapmadı.³⁸⁹

Peygamberiz, Yahudilerden Zeyd b. Sa’ne’den borç almıştı. Zeyd, gününden önce gelerek, alacağını istedi. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona: “Henüz borcun süresi bitmedi.” dedi. Zeyd ise: “Siz Abdulmuttalipoğulları, borcunuzu vermekte çok ihmalkârsınızdır.” diye karşılık verdi. Bunun üzerine sahabe, Zeyd’e karşılık vermeye yeltendi. Peygamberimiz, onları karşılık vermektan men etti. Bu kaba muamele, O’nun sadece hilmini artırdı. Zeyd, bu olaydan sonra diyor ki: “Ben, Muhammed’de, nübüvvet alâmetlerinin biri hariç tamamını görmüştüm. Bu da, cahillerin şiddetinin O’nun hilmini artırması hususuydu. Bunu da görmek istedim. Çünkü bir Tevrat âyeti O’nun hakkın-

³⁸⁸ İbn Hişam, a.g.e. III-IV/280; İbn Kesîr, *Bidâye* IV/299-300; Ayrıca bkz. Kâdi İyaz, a.g.e. I/90.

³⁸⁹ Kâdi İyaz, a.g.e. I/90.

da şöyle diyor: ‘O’nun hilmi cehlinin önündedir. Cahillerin şiddeti, O’nun sadece hilmini artırır.’” Zeyd, bunları söyledikten sonra Müslüman oldu.³⁹⁰ Görüldüğü gibi Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), Zeyd’in gönlünü hilmiyle yumuşatmış ve İslam’a girmesine vesile olmuştur.

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem), hiç kimsenin tahammül edemeyeceği ölçüde hilme sahipti. Ancak bazı durumlar da vardı ki, o zaman aynı tavrı takınması mümkün değildi. İnsanları davette halimdi, ancak bizzat davetin kendisine gelen bir zarar karşısında aynı şekilde davranmıyor, onu hoş karşılamıyordu. Kendisine yapılan nâhoş hareketlere karşı yumuşak oluyor, ancak başkasının hakkı söz konusu olunca, hak yerini buluncaya kadar mücadeleden de asla geri durmuyordu. Evet O da insanlığının gereği olarak kızılıyordu, kızması da gerekliydi; ama onun kızması dünya için değil de, hakkın yerini bulması içindi. Bu gibi durumlarda kızdığında, öfkesini kimse tarif edemezdi. Ve hak yerini buluncaya kadar da kimse O’nun öfkesini dindiremezdi.³⁹¹ Hz. Âişe’nin dediği gibi; “Resûlullah, Allah’ın yasaklarının çiğnenmesi dışında asla kendisi için intikam peşinde olmamıştır.”³⁹²

³⁹⁰ İbn Hacer, *İsâbe* I/566; Hâkim, *Müstedrek* III/603; Kâdi İyaz, a.g.e. I/90.

³⁹¹ Akgül, a.g.e. 181. Peygamberimizin kızması da hak içindi. Meselâ; Ebû Zerr, Bilal’e hitaben: “Ey siyah kadının oğlu” demişti. Peygamberimiz, bu sözünden dolayı Ebû Zerr’e kızmış ve “Sen hala cahiliye emaresi taşıyan birisin.” demişti (Buhârî, *İman* 22). Yine Peygamberimizin çok sevdiği kimselerden olan Üsame b. Zeyd bir savaşta tam öldürmek üzere iken Müslüman olduğunu söyleyen bir adamı, korkusundan Müslüman olduğunu düşünerek öldürmüştü. Savaş dönüşü Resûlullah Üsame’ye “Lâ ilâhe illallah diyen birini mi öldürdün?” diyerek kızdı. Üsame ise, adamın korkudan Müslüman olduğunu söyleyince, Resûlullah: “Yarıp da kalbine mi baktın!” dedi. Üsame diyor ki: “Resûlullah bu sözü o kadar çok tekrar etti ki, o güne kadar Müslüman olmamayı temenni ettim.” Müslim, *İman* 158; İbn Mâce, *Fiten* 1.

³⁹² Buhârî, *Menâkıb* 23, *Edeb* 80, *Hudud* 10; Müslim, *Fedâil* 77; Ebû Dâvûd, *Edeb* 5; Mâlik, *Muvatta*, *Hüsnu’l-huluk* 1; Ahmed b. Hanbel, VI/32, 114.

Peygamberimizin, kendi şahsına yapılan en uygunsuz hareketlere karşı bağışlayıcı olması ve halim davranması, ama bir başkasına yapılan en küçük haksızlığa bile razı olmayıp tepkisini göstermesi, O'nun hilmindeki dengeyi göstermektedir.

Peygamberimiz kendi hilm sahibi olduğu gibi, ashabını da halim olmaya teşvik etmiştir. Şu hadisler, bu gerçeği göstermektedir: “İnsan, hilmi sayesinde gecesini ibadet, gündüzünü de oruçlu olarak geçirenlerin derecesine ulaşır.”³⁹³, “Bir kul, Allah katında o'nun rızası için yuttuğu öfkesinden daha üstün bir yudum yudumlamamıştır.”³⁹⁴, “Güçlü olan, güreşte galip gelen değildir; öfkelendiği zaman öfkesine hâkim olan kimsedir.”³⁹⁵, “Kim öcünü alma gücüne sahipken, öfkesini yenerse, Allah onun kalbini iman ve güvenle doldurur.”³⁹⁶ Sahabeden Eşec el-Asrî'ye “Sende Allah'ın sevdiği iki haslet var: hilm ve haya.”³⁹⁷ diyerek, hilmin, Allah'ın sevdiği bir vasıf olduğunu belirtmiştir.

3. Cömertlik

Cömertlik; sahip olduğu mal ve benzeri şeylerden başkalarına da verebilmek ve başkalarını kendine tercih etmektir. Cömertlik bir peygamber sıfatıdır ve kurtuluşun ana yollarından biridir.³⁹⁸ Bir davranışın fazilet sayılabilmesi için, başkalarına yapılan yardımın isteyerek, seve seve

³⁹³ İbn Hacer, *Metâlibu'l-âliye* II/434-435.

³⁹⁴ İbn Mâce, *Zühd* 18; Ahmed b. Hanbel, I/327.

³⁹⁵ Buhârî, *Edeb* 76; Müslim, *Birr* 107; Ebû Dâvûd, *Edeb* 3; Mâlik, *Muvatta*, *Hüsnü'l-huluk* 3; Ahmed b. Hanbel, I/382; II/236, 238, 517.

³⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Edeb* 3; Tirmizi, *Birr* 74.

³⁹⁷ İbn Mâce, *Zühd* 18.

³⁹⁸ Gazâlî, *a.g.e.* III/540.

yapılması lazımdır. Daha doğrusu, Allah rızası için yapılmayan yardımlar cömertlik sayılmaz. Cömertlik manasına gelen pek çok kelime kullanılmaktadır.

Cömertlik ve kerem, Hz. Peygamber'in adeta ikinci tabiatıdır.³⁹⁹ O'nun ahlakî vasıflarından biridir. Ancak bizim bu bölümde Peygamberimizin cömertliğine yer vermemizin sebebi, Hz. Peygamber'in başka yollarla tam olarak açmadığı gönülleri cömertliğiyle açmış olmasıdır. Peygamberimiz, kerem ve cömertliği sayesinde pek çok kilitli kalbe girmiş ve orada taht kurmuştur.⁴⁰⁰

Peygamberimiz, insanların en cömert olanı idi. Sahabeden Abdullah b. Abbas, O'nun cömertliğini şu ifadelerle anlatıyor: “Resûlullah (sallâllâhu aleyhi ve sellem), hayır hususunda insanların en cömerti idi. En çok cömert olduğu zaman da Ramazan ayı idi. Cebrail O'nunla her Ramazan ayında buluşur, Ramazan çıkıncaya kadar O'na Kur'ân okurdu. Hz. Peygamber, Cebrail ile bir araya geldiği zaman hayır hususunda, önüne kattığı her şeyi sürükleyen rüzgardan daha cömert olurdu.”⁴⁰¹

Peygamberimizin cömertliği, bir şiirde denize benzetilmiştir:

*Açtıkça çiçekler hep onu ansın,
Dolunay görsün de haline yansın,
Keremi yanında derya utansın!..
Zaman da öğrensün enginlik neymiş,
Sonsuzluk, sonsuzluk, dinginlik neymiş.*⁴⁰²

³⁹⁹ Şibli, a.g.e. II/75.

⁴⁰⁰ Bkz. Gülen, *Sonsuz Nur* 1/329-330.

⁴⁰¹ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy* 5; *Savm* 7; Müslim, *Fedâil* 50.

⁴⁰² Kaya, Mahmut, *Kaside-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş* 71.

Peygamberimiz kendisinden bir şey isteyen hiç kimseyi boş çevirmezdi. Sahabe'den Câbir b. Abdullah, “*Resûlullah'tan bir şey istenip de 'hayır' dediği vâki değildir.*” demiştir.⁴⁰³ Hatta, yanında verilecek bir şey olmadığı zaman bile “Adımıza satın al, sonra biz öderiz.” demiştir.⁴⁰⁴ Peygamberimiz, bir dilenci, at üzerinde de gelse verilmesini ister, boş çevrilmesini hoş görmezdi.⁴⁰⁵

Hz. Peygamber, çoğu kez kendisine gelen şeyleri tamamen dağıtır, kendisine bir şey bırakmazdı. Hârûn b. Riâb'ın anlattığına göre; bir keresinde kendilerine 70 bir dirhem gelmişti. Bu para o güne kadar gelen paraların en çoğu idi. Hz. Peygamber bunları bir hasırın üzerine koydu ve taksim etti. Her isteyene verdi. Hepsini dağıtıp bitirdi.⁴⁰⁶ Bu O'nun genel ahlakı idi. Enes b. Mâlik'in de ifade ettiği gibi, yarı için bir şey biriktirmezdi.⁴⁰⁷ Halbuki, isteseydi dünyanın en zengin insanı olurdu. Zaten, peygamberliğini ilan ettiği ilk günlerde, Kureyşliler O'na davasından vazgeçmesi şartıyla böyle bir teklifte bulunmuşlar ve isterse kendisini en zenginleri yapabileceklerini söylemişlerdi. Ama O, kabul etmemişti.⁴⁰⁸ Ganimetlerin beşte biri, Peygamberimizin payına düşüyordu. Sadece Huneyn'de 40.000 koyun, 24.000 deve, 6.000 esir, 4.000 okka gümüş ganimet olarak ele geçirilmişti⁴⁰⁹ ve bunun beşte biri O'nun payına düşüyordu. Diğer savaşlarda elde edilen ganimetlerle, kendisine gelen

⁴⁰³ Müslim, *Fedâil* 56.

⁴⁰⁴ Tirmizî, *Şemâil* 191.

⁴⁰⁵ Malik, *Muvatta*, *Sadaka* 2.

⁴⁰⁶ Ebû'ş-şeyh, *Ahlâku'n-nebi* 52.

⁴⁰⁷ Tirmizî, *Zühd* 38.

⁴⁰⁸ İbn Hişam, a.g.e. I-II/183.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, *Tabakat* II/152.

hediyeler düşünülecek olursa, Peygamberimizin müreffeh bir hayat yaşamasına herhangi bir engel yoktu. Ama O, iradi olarak zühd hayatını tercih ediyor⁴¹⁰ ve kendisini bu dünyada bir yolcu olarak görüyordu.⁴¹¹

Cömertlik, Hz. Peygamber’i insanlara yaklaştıran mümtaz vasıflarından biriydi. Nitekim, bizzat kendisi cömertliğin insanlara yakınlaşmaya, onların sevgi, muhabbet ve hürmetlerini kazanmaya vesile olduğuna işaret etmektedir:⁴¹² “Cömert, Allah’a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah’tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Cahil, ama cömert olan kimseyi Allah, cimri olup da ibadete düşkün kimseden daha çok sever.”⁴¹³

Peygamberimiz, pek çok kimsenin kalbini cömertliğiyle kazanmıştır. Huneyn Savaşı’nda elde edilen ganimetleri bu amaçla kullanmıştır. Bu ganimetlerden bol miktarda koyun verdiği bir adam kavmine gelmiş ve şöyle demiştir: “Ey kavimim! Müslüman olun. Muhammed öyle çok veriyor ki, ancak fakirlikten korkmayan bir adam böyle verebilir.”⁴¹⁴ Peygamberimiz, Huneyn ganimetlerinden Safvan b. Umeyye’ye yüz deve vermiştir. Sonra yüz deve, ardından da yüz deve daha (derken üç yüz deve) vermiştir. Saffan b. Umeyye diyor ki: “Vallahi bana verdiği verdi. O, insanlar içerisinde kendisine en çok kızdığım kişi idi. Bana o kadar çok mal verdi ki, en çok sevdiğimi kimse oldu.”⁴¹⁵

⁴¹⁰ Buhârî, *Tefsir* (66) 2; Müslim, *Talak* 31.

⁴¹¹ Buhârî, *Rikâk* 3; Tirmizî, *Zühd* 44; Ahmed b. Hanbel, I/391.

⁴¹² Canan, *Kütüb-i Sitte* VII/69.

⁴¹³ Tirmizî, *Birr* 40.

⁴¹⁴ Müslim, *Fezâil* 57, 58.

⁴¹⁵ Müslim, *Fezâil* 59.

Peygamberimiz kendisi cömert olduğu gibi, ashabına da cömertliği tavsiye etmekte ve cömertliğin güzel ahlakı tamamlayan çok önemli bir faktör olduğuna işaret etmektedir: “Ey insanlar! Allah, size din olarak İslam’ı seçti. Siz de İslam’la olan arkadaşlığınızı cömertlik ve güzel ahlakla güzelleştirin. Cömertlik cennetten bir ağaçtır. Dalları ise dünyaya uzanmıştır. Kim cömert olursa bu dallardan birine tutunur. Allah da bu sayede onu cennete ulaştırır.”⁴¹⁶

Cimrilik, İslam’ın tasvip etmediği bir özelliktir. Saçıp savurma anlamına gelen israf da, İslam tarafından yasaklanmıştır. Cimrilik ve israfın bir dengesizlik hali olmasına karşılık, cömertlik bir denge halidir. Her konuda olduğu gibi bu hususta da dengeli davranan Peygamberimiz, cömertliği İslam’ın anlatılması yolunda kullanmıştır. O, yumuşak huyluluğuyla kalplere girdiği gibi, cömertlikle de kalplere girmiş ve gönülleri fethetmiştir.⁴¹⁷ Daha Mekke döneminde iken, Mekke’nin en zenginlerinden biri olan eşi Hz. Hatice’nin bütün servetini bu amaçla kullanmış ve o koca servet, İslâm’ın yükselmesi ve anlatılması uğrunda harcanmıştır.⁴¹⁸

4. Merhamet ve Şefkat

Peygamberimizin beşerî münasebetlerine hâkim olan vasıflardan biri de merhamettir. İyilik, yardım ve acımak mânâlarına gelen merhamet,⁴¹⁹ “rahmet” kökünden gelmektedir. “Rahmet”, merhamete muhtaç olana iyilik

⁴¹⁶ Hindî, *Kenzü’l-ummâl* VI/571.

⁴¹⁷ Gülen, *Sonsuz Nur* 1/336.

⁴¹⁸ Bkz. İbn Kesîr, *Bidâye* III/87; Kehhâle, *A’lâmu’n-nisâ* I/326-331.

⁴¹⁹ Âsim Efendi, *Kâmus Tercemesi* IV/300; Ahmet Rifat, a.g.e. 220.

etmeyi gerektiren şefkat duygusu olarak tarif edilmiştir. Rahmet Allah'tan olunca, ihsan, lütuf ve ikram; insanlardan olunca da şefkat ve acıyıp iyi muamele etmek anlamlarına gelmektedir.⁴²⁰

Şefkat ve merhamet hissi, özellikle eğitimle ilgilenenler için bulunması gereken bir vasıftır. Kalbi katı olan birinin gerçek mürebbî olması düşünülemez.⁴²¹ Zira rahmet, kalbî bir kıpırdanış, rûhî bir teessür ve insanı, terbiye ettiği kimseleri hafife almaktan engelleyen bir duygudur. Bütün insanlığın terbiyesini üzerine almış olan Peygamberimizin, bu duygudan mahrum olması düşünülemez.

Allah Resûlü'nün merhamet ve şefkati, O'nun fetanetin bir buudunu teşkil eder. Peygamberimiz, Cenab-ı Hakk'ın rahmaniyet ve rahimiyetinin yeryüzündeki biricik temsilcisi olarak, bu iki mübarek sıfatın tesirini bir iksir gibi kullanmış ve bütün gönüllerde taht kurmuştur. Zaten, şefkat, yumuşaklık, yürekten ve samimi olmak kadar, insanı kitlelere kabul ettiren ikinci bir vesile yoktur. İşte, Allah Resûlü iç inceliği, yüksek kabiliyeti ve fetanetiyle, rahmet ve şefkatini çok iyi değerlendirmiştir ki, bu da O'nun peygamberliğinin ayrı bir delili sayılır.⁴²²

O, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.⁴²³ Bu rahmet, inanan inanmayan bütün insanları, hatta bütün bir varlığı kuşatmıştır.⁴²⁴ Ve bu rahmet, hem dinî yönden hem de dünyevî yöndendir.

⁴²⁰ Râgıb, a.g.e. 215-216; Firûzâbâdi, *Besâir* III/53.

⁴²¹ Akgül, a.g.e. 182.

⁴²² Gülen, a.g.e. I/299.

⁴²³ Bkz. Enbiyâ, 107.

⁴²⁴ Elmalılı, V/3375.

Dinî yönden rahmet olması: Hz. Peygamber, insanlar câhiliye dediğimiz karanlık bir devrede, dalâlet içerisindeyken ve aynı zamanda Ehl-i Kitap'ın da, kendi kitaplarından ihtilafa düştükleri bir dönemde gönderilmiştir. Böylece Allah O'nu, gerçeği aramaya ve kurtuluş ile mükâfat kazanmaya hiçbir yolun bulunmadığı bir zamanda göndermiş, O'nunla insanlara hidayete giden yolları göstermiştir.

Dünyevî bakımdan rahmet olması: İnsanlık O'nun sayesinde pek çok zilletten, harpten, kargaşadan kurtulmuş, gerçek sulha ve huzura kavuşmuştur.⁴²⁵

Resûlullah'ın rahmeti, Müslümanları, gayrimüslimleri, dostları, düşmanları, hürleri, köleleri, büyükleri, küçükleri, hatta insanların yanında, hayvanları da içine alacak kadar geniş bir rahmettir. O'nun rahmeti mü'mine hidâyet, münafığa can güvenliği, kâfire de azabın tehir edilmesi şeklinde tecelli etmiş; münafıklar bu rahmet sayesinde dünyada azap görmemişler, Müslümanlarla içli dışlı yaşamışlar, onların istifade ettikleri haklardan yararlanmışlar ve onların bu durumları yüzlerine vurulmamıştır. Daha önceki milletler, Allah'ı karşı yaptıkları isyanlardan ötürü, toptan helak edildikleri halde, Resûlullâh geldikten sonra böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Böylelikle kâfirler de bu rahmetten istifade etmişlerdir.⁴²⁶ Kur'ân-ı Kerim'de konuyla ilgili olarak, “*Sen onların içinde olduğun müddetçe, Allah onlara azap edecek değildir. Ve onlar, mağfiret dilerken de Allah onlara azap edecek değildir.*” (Enfal, 33) denilmektedir. Hz. Peygamber de kendisinin lanetçi olarak değil, rahmet

⁴²⁵ Râzî, *Tefsîr* XXII/199.

⁴²⁶ Akgöl, a.g.e. 183.

olarak gönderildiğini belirtmekte⁴²⁷ ve kendisinin tevbe ve rahmet peygamberi olduğunu söylemektedir.⁴²⁸

Cenâb-ı Hakk, Resûlullâh'a merhametli olmasını, mü'minlere kanat germesini istemiştir. "... *inanlanları kanatların altına al.*" (Hicr, 88), "Sana tâbi olan mü'minleri kanatlarının altına al." (Şuarâ, 215) gibi âyetlerle mü'minlere alçakgönüllü, şefkatli ve merhametli olması bildirilmiştir.⁴²⁹ Kur'ân'da, "Andolsun ki, *içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir.*" (Tevbe, 128) denilerek Peygamberimizin ümmetine olan düşkünlüğü ifade edilmiştir. Bu âyette ayrıca, Allah'a ait iki isim olan "Raûf" ve "Rahîm" isimleri, Peygamberimiz hakkında kullanılmaktadır ki, bu durum Peygamberimizin Allah katındaki kadrinin yüceliğini göstermektedir.⁴³⁰ Zira Allah hiçbir peygambere, güzel isimlerinden iki isim birden vermemiştir. Kaldı ki, Allah bu iki ismi aynı anda Kur'ân'da kendisi hakkında kullanmıştır. Ayrıca bu iki isim Peygamberimizdeki ince bir şefkati ve derin bir merhameti göstermektedir.⁴³¹

Hz. Peygamber, ümmetine o kadar düşkündür ki, zaman zaman bundan dolayı gözyaşı bile dökmüştür. Bir gün Resûlullâh, Hz. İbrâhim hakkındaki, "Ya Rabbi! Şüphesiz ki onlar, insanlardan birçoklarını baştan çıkardılar. Bundan sonra kim bana tâbi olursa bendendir." (İbrâhim, 36) âyeti ile, Hz. İsâ hakkındaki "Eğer onlara azap eder-

⁴²⁷ Müslim, *Birr* 87.

⁴²⁸ Müslim, *Fezâil* 126; Ahmed b. Hanbel, IV/395.

⁴²⁹ Elmalılı, V/3647.

⁴³⁰ Bkz. Kâdi İyaz, a.g.e. I/19.

⁴³¹ Elmalılı, IV/2653-2654.

sen, şüphesiz ki onlar senin kullarıdır. Şayet mağfired buyurursan, Aziz ve Hakim olan yalnız sensin.” (Mâide, 118) âyetini okuyarak ellerini kaldırmış ve “Allah’ım” Ümmetim! Ümmetim!” diye dua etmiş ve ağlamıştı. Bunun üzerine Allah: “Ya Cibril! Muhammed’e git, ona niçin ağladığını sor, –Rabbin onun niçin ağladığını pekâla bilir ya.–” demiştir. Cibril de ona gelerek sormuştur. Resûlullah da kendisinin ne söylediğini haber vermiştir. Allah da tekrar Cibril’e: “Ya Cibril! Git Muhammed’e şunu söyle: Biz seni ümmetin hakkında razı edeceğiz ve seni üzmeyeceğiz.” buyurmuştur.⁴³²

O’nun ümmetiyle olan münasebetlerinde hep bu duygu hâkimdir. Nitekim, ümmetine külfetleri hafifletmesi, kolay yolu göstermesi onun şefkatinden; onlardan bazı şeyleri yapmalarını istememesi de onlara farz olacağından korkmasındandır.⁴³³ Meselâ, bundan dolayı şöyle demiştir: “Eğer ümmetime zorluk çıkarmamış olsaydım, onlara her abdest almada misvak kullanmalarını emrederdim.”⁴³⁴ Bu rahmet duygusundandır ki O, namazı uzun kıldırıp da başkalarına sıkıntı verdiğiinden dolayı birini azarlamış,⁴³⁵ namazda çocuk sesini duyunca namazı kısa kesmiş,⁴³⁶ bazılarınin bütün bir seneyi oruçlu geçirdiğini duyunca onlara bunu yasaklamış,⁴³⁷ çocuklarını sevip okşamayanı ikaz et-

⁴³² Müslim, *İman* 346.

⁴³³ Kâdî İyaz, a.g.e. I/101.

⁴³⁴ Buhârî, *Cum*’a 8, *Temenni* 9; Müslim, *Tahâret* 42; *Muvatta*, *Tahâret* 32; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 25; Tirmizî, *Tahâret* 18; Nesâî, *Tahâret* 6; Ahmed b. Hanbel, I/80.

⁴³⁵ Buhârî, *İlim* 28; *Ezan* 61, 63; *Edeb* 75; *Ahkam* 13; Müslim, *Salat* 182; İbn Mâce, *İkâme* 48; Dârimî, *Salat* 46; Ahmed b. Hanbel, IV/118, 119; V/273.

⁴³⁶ Buhârî, *Ezan* 65; Müslim, *Salat* 192.

⁴³⁷ Buhârî, *Nikah* 1.

miş,⁴³⁸ bir köpeğe acıyıp, onun susuzluğunu gideren günah-kâr bir kadının bu davranışını övmüş ve cennete gitmesine sebep göstermiş,⁴³⁹ bir kedinin ölümüne sebep olan ibâde-te düşkün başka bir kadını ise cehennemlik olarak nitelendirmiştir.⁴⁴⁰ Uhud'da yaralanmasına ve sahabeden amcası Hz. Hamza dahil 70 kişiyi şehit vermesine rağmen beddua etmemesi ve kavmi için Allah'tan bağışlanma dilemesi⁴⁴¹ ve yıllarca kendisine zulmeden, kendisine ve mü'minlere her türlü işkenceyi yapan ve kendilerini Mekke'den hicret etmek zorunda bırakan Mekkelileri, fetihten sonra bağışlaması ve "Gidin, hepimiz hürsünüz!" demesi⁴⁴² de yine bu rahmet ve şefkat duygusunun bir tezahürüdür.

Ancak O, her meselede olduğu gibi rahmet ve şefkatte de bir denge insanıydı. O'nun şefkati hiçbir zaman dini hadleri uygulamasına engel olmamıştır.⁴⁴³ Zina itirafla kendisine gelen ve temizlenmek isteyen Mâiz'i, önce tevbe etmeye davet etmiş, ancak Mâiz'in günah işlediğini ve ısrarla temizlenmek istediğini söylemesi karşısında da gereken cezanın verilmesini istemiştir.⁴⁴⁴

Osman b. Maz'un, vefat edince cenazesine gitmiş, onu öpmüş ve gözyaşı dökmüştü.⁴⁴⁵ Cenazenin kefenlenmesi sırasında hanımlarından biri Osman b. Maz'un hakkında

⁴³⁸ Buhârî, *Edeb* 18; Müslim, *Fezâil* 64; İbn Mâce, *Edeb* 3; Ahmed b. Hanbel, VI/56.

⁴³⁹ Buhârî, *Enbiyâ* 54; Müslim, *Selam* 153.

⁴⁴⁰ Buhârî, *Musâkât* 9; Ahmed b. Hanbel, II/507.

⁴⁴¹ Buhârî, *Enbiya* 54; Müslim, *Cihad* 104, 105; Ahmed b. Hanbel, I/380.

⁴⁴² İbn Hişam, *a.g.e.* III-IV/280; İbn Kesîr, *Bidâye* IV/299-300. Ayrıca bkz. Kâdi İyaz, *a.g.e.* I/90.

⁴⁴³ Gülen, *Sonsuz Nur* 1/308.

⁴⁴⁴ Buhârî, *Hudûd* 28; Müslim, *Hudûd* 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23; Ahmed b. Hanbel, I/238; II/450; İbn Mâce, *Hudûd* 9.

⁴⁴⁵ İbn Mâce, *Cenâiz* 7.

şöyle dedi: “Ey Ebû Sâib! Allah sana rahmet etsin! Senin hakkında bildiğim ve bu cemaate bildirmek istediğim şudur ki; sen, Allah’ın kerem ve inayetine mazhar olmuş bir zatsın.” Bunun üzerine Peygamberimiz: “Allah’ın bu ölüye ikram ve inayet buyurduğunu nereden biliyorsun? Ben Allah’ın peygamberi iken bana ve size nasıl muamele edileceğini bilemem.” dedi.⁴⁴⁶ Görüldüğü gibi, şefkati ve ağlaması bir yanlış düzeltmesine engel olmamıştır. Zira O, bir denge insanıydı.

Sevgi ve şefkat, dengeli kullanılması gereken duygulardır. Dengeli kullanılmazsa fert ve toplum için zararlı neticeler ortaya çıkabilir. Meselâ; zâlime merhamet ve şefkat, mazlumun hakkını çiğneme olduğu gibi, zalimler için de yeni zulümlere kapı aralayacaktır. Oysa ki, Peygamberimizin hayatında bu türlü herhangi bir dengesizlik olmamıştır. O, sevgi ve şefkatini yerli yerinde kullanmış ve bunlarla hep gönülleri kazanmıştır.

5. Sabır

Hz. Peygamber’in insanlarla ilişkisine hâkim olan unsurlardan ve ahlakî ilkelerden biri de sabırdır. Sabır, Kur’ân-ı Kerim’de farklı şekillerde, yüzden fazla yerde geçmektedir. Önemli meselelerden biri olan sabrın, gücü ve tesiri inkâr edilemez. Pek çok müşkil onunla çözülür; krizlere ve sıkıntılara onunla karşı konur.⁴⁴⁷ Bu nedenledir ki, Kur’ân’da, sabrın büyük işlerden olduğu belirtilmiştir: “*Kim sabredip affederse, şüphesiz ki bu, mutlaka azmedilip yapılması*

⁴⁴⁶ Buhârî, Cenâiz 3.

⁴⁴⁷ Akgül, a.g.e. 164.

gereken işlerdendir.” (Şûrâ, 43) Bu açıdan **sabır**; hem zirve insanların hali hem de zirveleşme yolunda olanların güç kaynağıdır.⁴⁴⁸

Sabır şöyle tarif edilmiştir: “İnsanın, alışageldiği tabiatına uygun hallere muhalif olan olaylar karşısında, hiçbir mecburiyet hissetmeksizin mukavemet etmesidir.”⁴⁴⁹ Başka bir deyişle sabır, eza ve cefalara, musibetlere, ibadetlerin zorluklarına dayanmak demektir. Sabır, hilme yakın olmakla beraber, sıkıntılara katlanma ve cezalandırmama bakımından hilmden daha yüksek bir derecedir.⁴⁵⁰ Sabır, yücelme ve fazilete ermenin mühim bir esası ve iradenin zaferidir. O olmadan, ne ruhu inkişaf ettirmeden ne de yücelip benliğin sırlarına ermeden bahsedilemez. Sabırla insan, toprağa, ete, kemiğe bağlılıktan kurtulur. Onunla yüce âlemlere ermeğe namzet bir kutlu olur. Sabır, öteleyi ötesi saltanatlara ulaşmak için dar bir geçit ve aşılmaz bir zirvedir.

Sabır, fitratın sînesinde cereyan eden armoninin, insan tarafından sezilmesi, kavranması ve taklit edilmesidir. Evet, o, eşyâ ve hâdiselerin dilini anlama ve onlarla “diyalog” a geçme gayretidir. Bu dili anlayacağı ana kadar sebat gösteren; sonra da, varlığın zaman seli içindeki akışıyla, kendi davranışları arasında bir köprü kurarak tabiatla bütünleşen insan ne mübeccel; kâinattaki bu ilâhî musîki ne ulvî ve bu ahengini sezilip görülmesi ne âlî bir temâşâdır...!⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1/146.

⁴⁴⁹ Rifat, a.g.e. 285.

⁴⁵⁰ İbnu'l-Esîr, *Nihâye* III/7.

⁴⁵¹ Gülen, *Çağ ve Nesil*, 149. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Gülen, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, 209-210.

Sabredilen hususlar itibariyle sabır beş çeşit olarak tasnif edilmiştir:

1- Allah'a kulluğun zorluklarına katlanma ma'nâsına ibadet ü taate karşı sabır..

2- Günah yolunun nefse hoş gelmesine mukabil masiyet duygusuna karşı sabır..

3- Hakk'ın kaza ve kaderine rıza göstermeyi de ihtiva eden semavî ve arzî belalara karşı sabır..

4- Dünyanın cazibedâr güzellikleri karşısında yol-yön değiştirmeden çizgiyi korumada sabır..

5- Zaman isteyen işlerde, zamanın çıldırtıcılığına karşı sabır..⁴⁵²

Allah, Peygamberimize sabrın haricinde, muayyen herhangi bir ahlâkî vasıf hakkında, kendinden önceki peygamberlere uymasıyla ilgili bir emir vermemiştir ki, bu da sabrın, önemli bir haslet olduğuna, ona şiddetle ihtiyaç bulunduğu ve sabretmenin insana çok ağır geldiğine işaret etmektedir. Bu meyanda Kur'ân şöyle demektedir: “*Ey Muhammed! Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret! Onlar için (azap konusunda) acele etme. Sanki onlar, kendilerine vadedilen azabı gördükleri gün, dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Hiç yoldan çıkan fâsiklar topluluğundan başkası helâk edilir mi?*” (Ahkâf, 35)⁴⁵³

Hz. Peygamber'e sabrı tavsiye makamında, “Rabbinin

⁴⁵² Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, I/142-143. Konuyla ilgili bkz. Gülen, *Sonsuz Nur* I/243-246; *Fasıldan Fasıla* I/61, 95, 175; *Kırık Mızrap* I/238.

⁴⁵³ Ayrıca bkz. En'âm, 33-34; Sâd, 17.

hükmüne sabret, balık sahibi gibi olma. Hani o öfkeye boğulmuş da nida etmişti.” (Kalem, 48) denilerek sabırsızlık göstermemesi istenmiştir. Bu âyette “balık sahibi” diye zikredilen Hz. Yunus’tur.⁴⁵⁴

Yine Kur’ân’da Hz. Peygamber’e, “O halde sabret, âkıbet muhakkak müttakîlerindir.” (Hûd, 49)⁴⁵⁵ denilerek, sabretmesinin neticesinde hayır olacağı vurgulanmıştır. “Ey Peygamber! Sabret. Sabretmen ancak Allah’ın lütfuyuladur. Onlara karşı üzülme. Kurdukları tuzaklardan sıkıntıya düşme.” (Nahl, 127)⁴⁵⁶ âyetiyle Peygamberimizden insanların iman etmemeleri karşısında sabretmesi istenirken, “Hakikat, Kur’ân’ı sana parça parça biz indirdik biz. Artık, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir nanköre boyun eğme.” (İnsan, 23-24)⁴⁵⁷ âyetiyle de Allah’ın hükmüne râzı olup, inanmayanlara uymaması hatırlatılmakta; yine inanmayanların uygunsuz sözlerinden dolayı sabretmesi için de,⁴⁵⁸ “Muhammed! Sen kâfirlerin asılsız sözlerine sabret...” (Tâhâ, 130)⁴⁵⁹ denilmektedir. Zenginlerin ayrıcalık isteği karşısında⁴⁶⁰ da fakirlerle birlikte bu-

⁴⁵⁴ Hz. Yunus’la ilgili bkz. Saffât, 142; Enbiyâ, 87.

⁴⁵⁵ Ayrıca bkz. Hûd, 115; Rûm, 60; Tûr, 48; Enfâl, 65-66; Meâric, 5-7.

⁴⁵⁶ Ayrıca bkz. Yûnus, 108-109.

⁴⁵⁷ Ayrıca bkz. Fussilet, 13.

⁴⁵⁸ Mü’minler, her devirde kâfirlerin alay edişi, hakir görmeleri gibi uygunsuz tavırlarıyla karşılaşmışlardır. Peygamberimize olan düşmanlıkları da kâfirleri değişik iftiralara atmaya sevk etmiştir.

⁴⁵⁹ Ayrıca bkz. Enbiyâ, 5; Saffât, 36; Tûr, 30; Hicr, 6; Nahl, 97-98; Yâsîn, 76; Kâf, 39; Müz-zemmil, 10-11.

⁴⁶⁰ Bir gün Kureys’in ileri gelenleri toplanarak Allah Rasûlü’ne: “Sana iman etmemizi istiyorsan, şu fakirleri yanından kov. Biz geldiğimizde onlar bulunmasınlar. Onlar, yanına gelecekleri ayrı bir vakit ayır.” dediler. Bunun üzerine Kehf Sûresi’nin 28. âyeti nâzil oldu. Bkz. Taberî, a.g.e. IX/292-294; İbn Kesîr, *Tefsîr* II/416; Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl* 297-298; Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân* 26-27.

lunmaya sabır tavsiyesi yapılmıştır: “*Sabah akşam Rablerine, O’nun cemalini dileyerek duâ edenlerle beraber, candan sabret. Dünya hayatının zînetini arzu ederek gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gaflet verdiğimiziz, nefsinin isteklerine düşkün ve işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme.*” (Kehf, 28) Ayrıca Kur’ân’da, Peygamberimize hitaben ceza verirken sabretmenin daha faziletli olduğunu belirtmek için şöyle denmiştir: “Eğer azap edecekseniz, size yapılan azap kadar azap ediniz. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir. Sabret, sabrın ancak Allâh’ın yardımı iledir. Onlara üzülmeye, kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme. Allah, korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.” (Nahl, 126-128)

Peygamberimiz, hayatı boyunca Kur’ân’ın gösterdiği çizgide hareket etmiş ve sıkıntıların her çeşidini sabrın gücüyle göğüslemiştir. Çünkü O’nun ahlakı Kur’ân’dı.⁴⁶¹ Nitekim, bir keresinde Hz. Ömer şöyle demiştir: “Babam anam sana feda olsun ey Allah’ın Resûlü! Nuh (aleyhisselâm) kavmine beddua etmişti ve ‘*Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma!*’ (Nûh, 26) demişti. Eğer sen de bize aynı şekilde beddua etseydin, hepimiz helak olurduk. Sırtına vuruldu, yüzün yaralandı, dişlerin kırıldı; ama sen hayırlı söz dışında bir şey söylememekte direndin. Hep ‘*Ya Rabbi! Kavmimi başışla, onlar bilmiyorlar.*’ dedin.”⁴⁶² Hz. Ömer, bu sözleriyle Peygamberimizin sabır ve tahammül seviyesini açıkça ifade etmektedir.

Tâif dönüşü bir meleğin gelip, dağları, kendisini taşı-

⁴⁶¹ Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn* 139.

⁴⁶² Kâdî İyaz, a.g.e. 1/87-88. Ayrıca bkz., Buhârî, *Enbiya* 54; Müslim, *Cihad* 104, 105; İbn Mâce, *Fiten* 23; Ahmed b. Hanbel, 1/380.

yan Tâifliler'in üzerine yıkabileceğini söylediği zaman bu teklifi kabul etmemesi ve onlar hakkında hidayet talebinde bulunması⁴⁶³ O'nun sabrını gösterdiği gibi, Mekke'de çektikleri sıkıntı ve işkencelerden dolayı kendisinden Allah'a dua edip yardım dilemesini isteyen Habbab b. Eret'e verdiği cevap⁴⁶⁴ da, başarısının önemli faktörlerinden birinin sabır olduğunu göstermektedir.

Diyebiliriz ki, pek çok inatçı ve katı kimse, Peygamberimizin 23 yıllık sabır mücadelesi karşısında bir bir yola gelmiş ve O'nun saflarına katılmıştır. Peygamberimizin sabırla ilgili söylediği, "Sabır, imanın yarısıdır."⁴⁶⁵ "Sabır, aydınlıktır."⁴⁶⁶, "Hiç kimseye sabırdan daha güzel ve daha büyük bir hediye verilmemiştir."⁴⁶⁷, "Sabır, kurtuluşun anahtarıdır."⁴⁶⁸, "Sabır, cennet hazinelerinden bir hazinedir."⁴⁶⁹ gibi hadisler de sabrın önemini ve başarıya ulaşmada çok önemli bir faktör olduğunu gösteren delillerdir.

⁴⁶³ Buhârî, *Bed'ü'l-halk* 7; Müslim, *Cihad* 111.

⁴⁶⁴ Buhârî, *Menâkıb* 25, *İkrah* 1, *Menâkıbu'l-ensâr* 29; Ebû Dâvûd, *Cihad* 97. Habbab b. Eret Peygamberimiz'e gelip: "Bize yardım dilemeyecek, Allah'a bizim için dua etmeyecek misiniz?" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevap verdi: "Önceki ümmetler içinde bir mü'min tutuklanır, kazılan bir çukura konulurdu. Sonra da testere ile başından aşağı ikiye biçilir, eti-kemiği demir tırmıklarla taranırdı. Fakat bütün bu yapılanlar onu dininden döndüremezdi. Yemin ederim ki, Allah mutlaka bu dini hâkim kılacaktır. Öylesine ki, yalnız başına bir atlı, Allah'tan ve sürüsüne kurt saldırmasından başka hiçbir şeyden endişe etmeksizin San'a'dan Hadramut'a kadar emniyetle yolculuk yapacaktır. Ne var ki siz acele ediyorsunuz (sabırsızlanıyorsunuz)."

⁴⁶⁵ İbn Hacer, *Metâlibu'l-âliye* II/63.

⁴⁶⁶ Müslim, *Tahâret* 1; Tirmizî, *Daavât* 85; Nesâî, *Zekat* 1; İbn Mâce, *Tahâret* 5.

⁴⁶⁷ Buhârî, *Zekat* 50; Müslim, *Zekat* 124; Ebû Dâvûd, *Zekat* 28; Tirmizî, *Birr* 77; Dârimî, *Zekat* 18; Mâlik, *Muvatta*, *Sadaka* 7; Ahmed b. Hanbel, III/12, 93.

⁴⁶⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* II/27.

⁴⁶⁹ Aclûnî, *a.g.e.* II/27; Gazâlî, *İhyâ* IV/116.

SONUÇ

Lider ve rehber, günümüzün en temel ihtiyaçlarından biridir. Yanılmayan, kitleleri maceraya sürüklemeyen ve onların enerjisini ve imkânlarını israf etmeyen bir lider nasıl olmalıdır? Bir liderden neler beklenir? Kime lider ve rehber denilebilir? Liderlik neyi gerektirir? Hayatın en küçük biriminden en geniş alanına kadar, liderlikle ilgili bu ve benzeri sorular güncelliğini -hem de önemini artırarak- korumaktadır.

Peygamberimiz, en bunalımlı bir çağda ve sürekli problem üreten bir toplum içinde neş'et etmiş olmasına rağmen, 23 yıl gibi kısa bir sürede hiçbir intizamın ve istikrarın olmadığı bir toplumdaki, her biri bir çağı aydınlatacak kadar nurlu ve seçkin fertlerden oluşan bir topluluk çıkarmıştır. Bu, ispatlanmış bir başarı modelidir. O'nun bu yönü her türlü çaptaki kitleye ve gruba yön verme konumunda olan liderler/idareciler tarafından mutlaka dikkatle incelenmelidir. Bir lideri/yöneticiyi başarıya ulaştıran faktörler tespit edilmelidir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in liderlik yönü günümüz insanına ufuk açacak; ama asla yanılmayacak ve doğru anlaşılması ölçüsünde falso yaşatmayacak örnek bir modeldir.

Tarihte, Peygamberimiz ölçüsünde kişilik özellikleriyle çevresine güven veren, raiyetinin her türlü problemini kahve içme rahatlığıyla çözen ve en zor anları bile başarı ringlerine dönüştürebilen, bu yönüyle de krizlerden zaferler elde etme mahareti gösteren bir lider göstermek mümkün değildir.

Bir liderin başarısı, büyük ölçüde çevresindeki insanların kabul ve teveccühüyle ölçülür. Oysa ki, Hz. Peygamber'i bir kez tanıyan bir daha O'ndan ayrılmayı düşünmemiş ve O'nu ve davasını müdafaa için seve seve canını vermeye her zaman âmâde bulunmuştur. Hubeyb gibi nice-leri O'nun ayağına bir diken batmasındansa canını feda etmeyi yeğlemiştir. O çevresindeki insanları/arkadaşlarını gerçekten sevmiş, onların en küçük dertleriyle ilgilenmiş ve bunu yaparken de asla yapmacık tavırlara girmemiştir. Tevazû ikliminde neş'et eden bütün tavırları, kendine has renk ve deseniyle daima fitrî olmuştur. Liderliğin temelinde insan ilişkilerinin olduğu düşünülecek olursa, O'nun insan ilişkilerindeki başarısının liderliğiyle doğru orantılı olmasının değer ve önemi daha iyi fark edilecektir.

Liderin en büyük sermayesi insandır. Ortaya koydukları sistemlerle ve metotlarla insana yatırım yapan ve çevresini geliştiren; bunu yaparken de fitratın sınırlarına saygılı kalan liderler gerçek liderlerdir. Bu yönüyle Hz. Peygamber insan yetiştirmeye büyük önem vermiş, bu maksatla bir eğitim-öğretim seferberliği başlatmış ve kısa sürede ashabin bilgi ve kültür seviyesini yükseltmiştir. Yetiştirdiği insanları da kabiliyetlerine uygun istihdam etmiş ve insan israfına fırsat vermemiştir. O, bu açıdan da eşsiz bir liderdir.

Netice itibariyle, her konuda bizlere örnek olan Peygamberimiz, liderlik yönüyle de en güzel ve yanılmaz modeldir.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

- Abdurrezzak**, Ebu Bekr Abdürrezzak b. Hemmam Abdürrezzak es-San'ani, *Musannef*, 211/827, I-XI, thk. Habiburrahman A'zami - 2. bs. el-Meclisü'l-İlmi, Beyrut 1983
- Aclûnî**, *Keşfu'l-hafâ*, nşr. Ahmed el-Kalâş, I-II, Beyrut 1416.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, I-VI, (Kâhire 1895'den ofset).
- Akgül**, Muhittin, *Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., İst. 2002.
- Algül**, Hüseyin, “*Hicret ve Getirdikleri*” Diyanet Dergisi, (Hicret Özel Sayısı), Ank. ts.
- Altıntaş**, Hayrani, “*Hicretin Psikolojik Amilleri*” Diyanet Dergisi, (Hicret Özel Sayısı), Ank. ts.
- Asım Efendi**, *Kamus Tercemesi*, I-IV, İst.1305/1887.
- Aydemir**, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV, Ank. 1992.
- Azzam, Abdurrahman**, *Peygamberimizin Örnek Ahlakı*, Çev. Hayreddin Karaman, Timaş Yay., İst. 1995.

- Bayraktar**, İbrahim, *Değişik Yönleriyle Hz. Peygamber*, Işık Yay. ----, *Hz. Peygamber'in Şemâili*, İst.
- Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve*, Beyrut, 1985.
- Blumenthal**, Ira, "Liderlik Neleri Gerektirir?", *Executie Excellence*, Ocak, 2002 (Sayı: 58).
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Buhârî el-Cu'fî, *el-Edebü'l-müfred*, Beyrut, 2003. ----, *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul, 1979.
- Bûsirî**, Ebu Abdullâh Şerefeddin Muhammed b. Said b. Hammad, *Kaside-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, Türkçesi: Mahmut Kaya, Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, İst., 2001.
- Bûtî**, Ramazan Said, *Fıkhu's-sîre*, Ter: Ali Nar-Orhan Aktepe, Selam Yay. İst. 1984.
- Canan**, İbrahim, "Hz. Peygamber Aleyhisselam Hiç Unutmuş ve Yanılmış mıdır? Sünnetin Dindeki Yeri (285-297 arası), Ensar Neşriyat, İst. 1997. ----, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Feza Gazetecilik Yay. ----, *Peygamberimizin Okuma-Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti*, İst., 1984. ----, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, I-II, Nesil Yay. İst.
- Casson**, Herbert N., *Zorluklarla Mücadele*, (Türkçesi, Ömer Durmaz), Hayat Yay. İst. 1998.
- Cüceloğlu**, Doğan, *İçimizdeki Biz*, Sistem Yay. İst. 1999. ----, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İst. 1997
- Cürcanî**, Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-ta'rîfât*, Beyrut, 1990.
- Çakan**, İ. Lütfi, *Siyasetli Muhammed*, İst. 2002.

- Çaldıranlı**, Selim, “*Hizmetkâr Liderlik*”, Sızıntı, Aralık 1998, 491-492 (sayı: 239).
- Dârimî**, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, I-II, Dâru kitâbi'l-arabî, Beyrut, 1987.
- Ebû Davud**, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, İst. ts.
- Ebû'ş-şeyh**, *Ahlâku'n-nebî ve âdâbuhû*, Thk. Ahmed Muhammed el-Mürsî, Kahire 1972.
- Elmalılı**, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, yy.
- Erul**, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, T.D.V. Ankara, 2002 (2. baskı).
- Fîrûzâbâdî**, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Besâir'u-zevî't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut ts.
----, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1987.
- Gazâlî**, Ebu Hamid Muhammed, *İhyau ulumi'-din*, I-IV, Ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. İst. 1975.
- Gazâlî**, Muhammad Gazâlî, *Fıkhu's-sîre: Resûlullah'ın Hayat*, (Çeviri: Resul Tosun), Risale, İst. 1991 (2. baskı).
- Gölcük**, Şerafettin, “*Hz. Peygamber'le Birlikte Olmak*”, Ebedî Risale, II, (25-35 arası), Işık Yay. İzmir, 1993.
- Gülen**, M. Fethullah, *Çağ ve Nesil*, T.Ö.V. Yay. İzmir 1991.
----, *Fasıldan Fasıla 1*, Nil Yay. İzmir 1995.
----, *Kalbin Zümrüt Tepeleri 1*, Nil Yay. İzmir 1994.
----, *Kendi Medeniyetimize Doğru*, Nil Yay. İzmir 2005.
----, *Kırık Mızrap 1*, Nil Yay. İst. 2000.
----, *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, İst. 2004.

-----, *Prizma 1*, Nil Yay. İzmir 1996.

-----, *Sonsuz Nur*, Feza Yayıncılık, İst. 1994.

-----, *Zamanın Altın Dilimi*, T.Ö.V. Yay. İzmir 1991.

Hâkim, Müstedrek

Ebû Abdullah Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahiheyn*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986.

Halid Muhammed Halid, *Ricâlün havle'r-rasûl*, Dâru'l-cil, Beyrut 2001.

Heysemî, Ali b. Ebû Bekir Nuruddîn el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1967.

Hindî, Alaeddin Ali el-Müttakî b. Hüsâmeddin el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl*, I-XVI, thk. Bekrî Hayyânî v. dğr., Beyrut, 1405/1985 (5. baskı).

İbn Abdilber, Ömer Ebû Yusuf, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, Thk., Ali Muhammed el-Micvez vd., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415-1995.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdullah, *Zâdu'l-meâd*, I-V, nşr. Şuayb el-Arnâût, Beyrut 1401/1981.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut 1415/1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Dâru' -fikr, Beyrut 1416/1996.

-----, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, I-IV, Dâru'l-ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1. baskı, Kahire 1327.

-----, *el-Metâlibu'l-Âliye*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut.

İbn Hişam, Cemâleddin Abdulmelik, *es-Siratü'n-nebeviyye*, I-IV, Thk. Seyyid b. Receb, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad 1424.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, 774/1373, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, I-VIII, Tahkik: Ebû Mülhim vd., Beyrut, ty.

-----, *Tefsîr*, I-III, İhtisar: M. Ali es-Sâbûnî, yy.

İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, I-XIV, Dâru'l-fikr, Lübnan, 1414 (3. baskı).

İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut 1960.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddin Ebu's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. el-Cezerî, *Üsdü'l-Gâbe*, I-VII, Kahire 1970.

-----, *Nihâye fi garîbi'l-hadîs*, I-V, Thk. Dâru'l-fikr, Beyrut ty.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl el-Yehsûbî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûku'l-Mustafâ*, I-II, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 1421/2001 (3. Baskı).

Kandemir, Çakan, Küçük, Yaşar, İ. Lütfi, Raşit, *Riyâzü's-sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, I-VIII, Erkam Yay. İst. 2004.

Kaya, Mahmut, *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, İst. 2001

Kehhâle, Ömer Rıza, *A'lamü'n-nisa fi alemey el-Arab ve'l-İslam*, I-V, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, ty.

Kettânî, Muhammed Abdülhay, *Terâtibü'l-idâriyye*, I-II, Çeviren: Ahmet Özel, İz Yay. İst. 2003 (2. baskı).

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, (Sadeleştiren: Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İst. ts.

Kutub, Seyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru's-ş-şuruk, Beyrut 1414.

Malik b. Enes, *el-Muvatta*, I-II, Nşr. M. Fuâd Abdalbâkî, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1413/1993.

Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I-II, Ter: Salih Tuğ, İrfan Yay. İst. 1995 (5. baskı).

-----, *el-Vesâiku's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râside*, Dârü'n-nefâis, Beyrut, 1405/1985.

-----, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, Çev. Salih Tuğ, Yağmur Yay. İst. 1991 (4. baskı).

Maturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Neşr: Muhittin Akgül, D.E.Ü.S.B. Enstitüsü, *Mâturîdî'nin Tefsir'inden Kehf Sûresi'nin Tahkik ve Tahlili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1991.

Mâverdî, Ebû Hasan Ali b. Muhammed, *Edebü'd-dünya ve'd-dîn*, (Tercüme: Ali Akın), Temel Neşriyat, İst. 1982.

Mitrof, Ian, "Kriz Liderliği" Executive Excellence, Ocak 2002; sayı: 58.

Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, *Feyzü'l-kadîr Şerhu'l-Câmii's-sağîr*, I-VI, Kahire 1357.

-----, *er-Ravzü'l-basim fi şemâli'l-Mustafa Ebi'l-Kasım*, Mısır 1317/1809.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, I-IV, nşr. M. Fuad Abdalbâkî, ys. 1375/1955.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-VI, thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bündârî – Seyyid Hasan, Beyrut, 1411/1991.

Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, I-XVIII, Dârü'l-ma'rife, Beyrut 1417/1996.

Nursî, Saîd, *Mektubât*, Işık Yay. İzmir 1997.

Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadis Meseleri Üzerine Tetkikler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1959.

-----, "İslamiyette İlk Nüfus Sayımı" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1958-IX,

Pusmaz, Durak, *En Güzel Rehber Hz. Peygamber*, İpek Yay. İst. ty.

Râgıb, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed B.Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, 502/1108, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, İst., 1986.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali et-Teymî, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-ğayb)*, I-XXXII, Dâru İhyâi'türâsi'l-arabî, Beyrut ty.

Reşid, Abdullah, *İslam'da Ordu ve Komutan*, Çeviri: Enver Günenç-Seraceddin Emre, Şule Yayınları, İst., 1992.

Rıfat, Ahmet, *Tasvîr-i Ahlak*, Tercüman 1001 Temel Eser, ts.

Serahsî, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebcut*, Matbaatü's-Saade, Kahire, 1331

-----, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebir*, Kahire, 1971

Smiles, Samuel, *Kendine Yardım*, Çev: Zafer Meşe, Hayat Yay. İst. 1998.

Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman, *ed-Dürü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1983.

-----, *el-Hasâisu'l-kübrâ*, I-II, Beyrut 1985.

Şibli, *Asr-ı Saadet: Büyük İslam Tarihi*, I-V, Ter: Ö. Rıza Doğrul, Eser Neş. İst. 1977.

Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Şirketü Mektebe, Beyrut 1968.

-----, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük*, I-X, Kâhire 1960-1970.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut 1421.

-----, eş-Şemâilu'n-nebeviyye, Hımıs 1968.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbûrî, *Esbâbu'n-nüzûl*, Dâru'l-Islâh, Suud 1991.

Yenibaş, Hasan, “Sünnet-Hikmet İlişkisi”, Yeni Ümit, Nisan-Haziran 2001, 18 (sayı: 52).

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, İst. 1998.

Zâvî, Tâhir Ahmed, *Tertîbu Kâmûsi'l-muhît ale tarîkati'l- Misbâhi'l-münîr*, İsâ el-Bâbî el-Halebî, 2. baskı, Kahire, 1973, I-III.

Zürkânî, Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye, I-VIII, Kâhire 1329.